

Criminele uitbuiting onder scholieren en studenten in Zeeland

Een onderzoek in het voorgezet onderwijs en Middelbaar beroepsonderwijs

Colofon

datum	13 januari 2022
auteur	Ayten Üstüner- Tüfekci, Marjolein de Winter, Imke Smulders, Janine Janssen & Emile Kolthoff
status	Definitief
© 2022	Avans Hogeschool – Expertisecentrum Veiligheid Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

Voor u ligt het rapport 'Criminele uitbuiting onder scholieren en studenten in Zeeland'. Het rapport beschrijft het proces en de resultaten van het onderzoek naar de aard en omvang van criminele uitbuiting onder jongeren in Zeeland en de mate waarin de Zeeuwse scholen daarvan op de hoogte zijn. De behoefte aan een Zeeuws beeld hierover is ontstaan naar aanleiding van een rapport van het Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel (CKM) in januari 2020. Daaruit bleek dat van de middelbare scholen in Nederland 55% zich zorgen maakt over criminele uitbuiting, een ernstige vorm van mensenhandel. 1 op de 10 scholen zou zich zelfs 1 of meerdere keren per maand concreet zorgen maken over een leerling. Als we de bevindingen van het CKM vergelijken met het aantal geregistreerde, mogelijke slachtoffers van criminele uitbuiting, dan is er een enorme kloof te constateren. Hoe ziet dit beeld er voor Zeeland uit? Hebben we voldoende oog voor deze vorm van mensenhandel? Herkennen we de signalen en hebben we de juiste tools voorhanden om de eventuele slachtoffers te helpen?

Vanuit onze betrokkenheid bij het thema mensenhandel in Zeeland hebben wij Avans Hogeschool gevraagd het Zeeuwse beeld te creëren. Daarvoor was natuurlijk medewerking vanuit scholen, leerlingen, professionals uit de jeugdzorg en het veiligheidsveld nodig om überhaupt tot een beeld te komen. 2020 was voor niemand een eenvoudig jaar, zeker ook niet voor het onderwijs, wat steeds werd geconfronteerd met sluiting dan wel online lessen. Vanaf deze plaats willen wij dan ook iedereen en met name het onderwijs hartelijk danken voor de medewerking aan het onderzoek. We willen ook ons respect uitspreken voor de onderzoekers en lectoren van Avans Hogeschool die met een niet aflatend enthousiasme aan dit onderzoek hebben gewerkt. Het is om allerlei redenen een ingewikkeld thema om te onderzoeken en zeker in een tijd waarin we allemaal in ons werk worden gehinderd door de maatregelen in verband met de pandemie. Tenslotte een dankwoord aan de leden van de klankbordgroep, die gedurende het onderzoek hebben geholpen de juiste keuzes te maken en lijn te houden.

Wij voelen ons als thema-houders verantwoordelijk en gaan dan ook zo spoedig mogelijk met diverse betrokken organisaties om de tafel om in goede samenwerking te onderzoeken op welke wijze opvolging kan worden gegeven aan de aanbevelingen in het rapport.

De opdrachtgevers,

Mevr. Vermue (burgemeester Sluis),
Dhr. Van der Reest (wethouder Goes),
Dhr. Van den Tillaar (burgemeester Vlissingen),
Mevr. Scheffers (regionaal programmaleider TF-RIEC ZWB)

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	4
1 Criminele uitbuiting onder scholieren	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Probleemanalyse	8
1.2.1 <i>Integrale aanpak van criminele uitbuiting</i>	12
1.2.2 <i>Rol van scholen</i>	12
1.3 Doelstelling en hoofdvraag	13
1.4 Methode en proces	13
1.4.1 <i>Interviews sleutelfiguren</i>	14
1.4.2 <i>Enquêtes</i>	15
1.4.3 <i>Interviews</i>	16
2 Bevindingen	18
2.1 Bevindingen enquête	18
2.1.1 <i>Onderzoeksvraag 1: Aanwezigheid en omvang criminele uitbuiting</i>	18
2.1.2 <i>Onderzoeksvraag 2: Kennis</i>	25
2.2 Bevindingen uit de interviews	31
2.2.1 <i>Onderzoeksvraag 1: Aanwezigheid en omvang criminele uitbuiting</i>	31
2.2.2 <i>Onderzoeksvraag 2: Kennis</i>	36
3 Conclusies en aanbevelingen	41
3.1 Conclusies	41
3.1.1 <i>Aanwezigheid en omvang van criminele uitbuiting</i>	42
3.1.2 <i>Vormen van criminele uitbuiting</i>	43
3.1.3 <i>Preventie van criminele uitbuiting</i>	43
3.1.4 <i>Aanpak van criminele uitbuiting.</i>	44
3.2 Aanbevelingen	45
4 Literatuur	49
Bijlage 1 Vragenlijst interviews sleutelfiguren	51
Bijlage 2: Enquête schoolbestuur	53
Bijlage 3: Enquête onderwyzend en ondersteunend personeel	60
Bijlage 4: Enquête scholieren en studenten	68
Bijlage 5: Vragenlijst interviews schoolbestuur	75
Bijlage 6: Vragenlijst interviews onderwyzend en ondersteunend personeel	79
Bijlage 7: Vragenlijst interviews scholieren en studenten	83

Samenvatting

Aanleiding en doelstelling

Dit rapport doet verslag van een onderzoek dat gaat over de complexe problematiek van criminele uitbuiting van scholieren. De Districtelijke Stuurploeg en de bestuurlijk portefeuillehouders mensenhandel Zeeland hebben het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool opdracht gegeven een onderzoek uit te voeren om meer zicht te krijgen op de aard en omvang van criminele uitbuiting onder scholieren van het voortgezet onderwijs en studenten van het middelbaar beroepsonderwijs in de provincie Zeeland en aanbevelingen te doen over mogelijke preventieve maatregelen om het probleem binnen de provincie Zeeland aan te pakken. Onderdeel van het onderzoek was tevens om te inventariseren hoe het gesteld is met het huidige kennisniveau over criminele uitbuiting onder scholieren en medewerkers en bestuurders van onderwijsinstellingen. Onder criminele uitbuiting wordt in dit onderzoek verstaan *'het uitbuiten van jongeren in de leeftijdscategorie 12-18 jaar, door hen aan te zetten strafbare feiten te plegen waarmee financieel gewin is gemoeid'*. In het onderzoek wordt eveneens aandacht besteed aan het fenomeen seksuele uitbuiting onder scholieren.

Methode

Na een korte verkenning in de literatuur en een aantal interviews met sleutelfiguren/experts zijn enquêtes en interviewprotocollen opgesteld. Via de eigen communicatiekanalen van alle Zeeuwse scholen zijn drie verschillende enquêtes verspreid onder respectievelijk alle scholieren, medewerkers en bestuurders van de deelnemende scholen. De respondenten konden anoniem de enquête online invullen. Dit heeft uiteindelijk geleid tot een respons van 34 bestuurders, 361 medewerkers en 3718 scholieren. In de enquête werd respondenten gevraagd of zij bereid waren tot een interview met de onderzoekers. Dat heeft geleid tot in totaal 31 verdiepende interviews met 7 bestuurders, 6 medewerkers en 18 scholieren.

Conclusies

Uit dit onderzoek komt naar voren dat er sprake is van criminele uitbuiting onder scholieren en studenten van alle opleidingsniveaus van het voortgezet onderwijs en Middelbaar beroepsonderwijs in Zeeland. In totaal heeft 4,1% van de Zeeuwse scholieren te maken gehad met criminele uitbuiting en heeft 10,9% van de scholieren wel eens een vraag gehad in die richting. Op de vraag of ze zelf ook wilden doen wat hen was gevraagd, antwoordt 71,2% van de respondenten ontkennend. Van de jongeren die hebben aangegeven dit dus niet te willen doen, geeft 5,6% aan dit toch te hebben gedaan. Als redenen hiervoor noemen zij met name te handelen uit angst (voor de gevolgen), zij daadwerkelijk bedreigd werden of te handelen uit loyaliteit naar de ander. Deze antwoorden duiden dan ook op een bepaalde vorm van dwang. Ook medewerkers (24,3%) en bestuurders (41,2%) hebben te maken gehad met vormen van criminele uitbuiting op hun school. Zij die rapporteren wel eens vermoedens te hebben, hebben deze vermoedens enkele keren per jaar. Het meest genoemde delict waartoe scholieren aangeven te zijn gedwongen is het stelen en/of plegen van overvallen (13,6%). Daarnaast wordt het verhandelen van softdrugs (12,4%) als een van de meest voorkomende vormen criminele uitbuiting genoemd.

Uit het onderzoek blijkt dat scholen zich in het algemeen bewust zijn van het bestaan van criminele uitbuiting. Zij benoemen echter wel dat er behoefte is aan meer kennis en expertise met betrekking tot het thema criminele uitbuiting. Zo blijkt uit de interviews met de bestuurders en medewerkers dat zij moeite hebben met het definiëren van criminele uitbuiting, wat het duiden van de werkelijkheid in de weg staat en daarmee een bepaalde handelingsverlegenheid kan veroorzaken. Ook als het gaat om het (kunnen) signaleren van

criminele uitbuiting, zien zij een meerwaarde in de bijdrage die expertise en kennis kan hebben op zowel preventie als een effectieve aanpak van criminele uitbuiting onder scholieren. De scholen schrijven zichzelf dan ook een rol toe in de preventie en aanpak van criminele uitbuiting, maar zijn zoekende in de uitwerking daarvan. Zij kunnen en dienen dat niet alleen te doen. Een gezamenlijke aanpak zowel intern als met de ketenpartners is hierin een voorwaarde.

Aanbevelingen

Uit dit onderzoek komen drie belangrijke aanbevelingen naar voren:

1. Laat scholen investeren in kennis van criminele uitbuiting. Er bestaat al het een en ander aan materiaal dat ingezet kan worden om kennis te vergroten en aan voorlichting te doen. Daarnaast wordt aangeraden om in gastlessen ook experts en ervaringsdeskundigen van buiten de school aan het woord te laten.
2. Stimuleer het melden en bespreekbaar maken van criminele uitbuiting binnen de school. Om de (sociale) veiligheid binnen de school te waarborgen wordt geadviseerd om een handelingsprotocol vast te stellen.
3. Criminele uitbuiting is niet een probleem van de scholen alleen. Vanuit een gedeelde zorg, gezamenlijke aanpak en verantwoordelijkheid is het mogelijk om criminele uitbuiting onder jongeren te verminderen. Korte en directe lijnen worden aanbevolen tussen gemeente, onderwijs-, zorg-, veiligheids- en gezondheidszorgorganisaties. Vanwege de leeftijd van de jongeren wordt tevens geadviseerd om de ouders te betrekken bij de aanpak van dit fenomeen, met als uitgangspunt beter te vaak gemeld dan te weinig.

1 Criminele uitbuiting onder scholieren

Een meisje van 17 jaar oud dat onder dwang dagelijks ponypacks moet rondbrengen. Een jongen die onder groepsdruk drugs en kogelvrije vesten rondbrengt. Een jongen die door zijn vriend wordt gedwongen om een diefstal te plegen. Jongens en meisjes die gevraagd worden om anderen fysiek aan te vallen, te beroven en om drugs te produceren en te verhandelen. Dit is een aantal voorbeelden van criminele uitbuiting die in het kader van het onderzoek, waarvan in dit rapport verslag wordt gedaan, in beeld zijn gekomen. Kenmerkend voor deze voorvallen is dat jongeren gedwongen worden om een strafbaar feit te plegen. Ze zijn zowel slachtoffer als dader.

Over deze complexe problematiek gaat dit onderzoek. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt de aanleiding tot dit onderzoek geschetst. Waarom gaven de Districtelijke Stuurploeg¹ (DSP) en de bestuurlijk portefeuillehouders mensenhandel Zeeland het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool opdracht om de problematiek rondom criminele uitbuiting onder scholieren en studenten in de provincie Zeeland in kaart te brengen? Ook wordt in deze paragraaf uitgelegd wat onder criminele uitbuiting wordt verstaan. In de tweede paragraaf wordt het probleem nader beschreven, waarna in de laatste paragraaf een uitwerking volgt van de onderzoeksvragen en methoden.

1.1 Aanleiding

Criminele uitbuiting is een vorm van mensenhandel. Bij mensenhandel worden slachtoffers uitgebuit of gedwongen om bepaalde handelingen te verrichten waarvoor zij niet kiezen en waar andere personen van profiteren. Mensenhandel kent verschillende verschijningsvormen, waaronder criminele uitbuiting, arbeidsuitbuiting en seksuele uitbuiting. In artikel 273f van het Wetboek van Strafrecht, is mensenhandel strafbaar gesteld. Bij criminele uitbuiting worden slachtoffers gedwongen tot het uitvoeren van strafbare feiten. Denk hierbij aan het onder druk verkopen en/of produceren van drugs of het gedwongen stelen van andermans bezittingen (Noordenburg, 2020). Andere vormen die onder criminele uitbuiting vallen zijn gedwongen bedelarij en het optreden als katvangers of geldezels. Volgens het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (hierna te noemen CCV) verwijst de term katvangers naar personen die gebruikt worden om goederen aan te schaffen, bankrekening te openen of een bedrijf te starten, waarbij de werkelijke eigenaar buiten beeld gehouden wordt. Katvangers kunnen ook op slinkse wijze geronseld worden voor het afsluiten van (meerdere) telefoonabonnementen. Geldezels worden gedwongen om hun eigen bankrekening beschikbaar te stellen voor het witwassen van geld met een criminele herkomst. Katvangers en geldezels kunnen ook slachtoffer zijn van criminele uitbuiting.

In dit rapport wordt voor het begrip criminele uitbuiting de volgende definitie gehanteerd: *'het uitbuiten van jongeren in de leeftijdscategorie van 12 tot en met 18 jaar, door hen aan te zetten tot het plegen van strafbare feiten waarbij de uitbouter financieel belang heeft'*.

Criminele uitbuiting onderscheidt zich van andere vormen van mensenhandel, omdat het slachtoffer in beeld komt als pleger van een strafbaar feit, terwijl het slachtofferschap meestal verborgen blijft. In dit onderzoek wordt ook aandacht besteed aan seksuele uitbuiting. Het verschil tussen criminele uitbuiting en seksuele uitbuiting is niet altijd even

---

¹ De Districtelijke Stuurploeg is een stuur- en weegtafel voor signalen en zaken op het gebied van ondermijnende criminaliteit, waar mensenhandel een onderdeel van is.

makkelijk waar te nemen. Seksuele uitbuiting kan niet zomaar tot criminele uitbuiting worden gerekend. Bij seksuele uitbuiting wordt een slachtoffer gedwongen om seksuele diensten te verrichten tegen een vergoeding. Het gaat hierbij dan om geld of goederen zoals kleding of eten (Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2020). Het verrichten van sekswerk is *an sich* niet strafbaar (zie ook: Kennis, Balogh, Juncker & Janssen, 2021) en kan dan ook niet zonder meer onder criminele uitbuiting worden geschaard. Een en ander ligt echter anders als het om sekswerk gaat dat door minderjarigen verricht wordt. De verschillende vormen van mensenhandel kunnen ook tegelijk plaatsvinden. Denk bijvoorbeeld aan een combinatie van seksuele uitbuiting en criminele uitbuiting binnen de loverboyproblematiek. Hierbij kan sprake zijn van het onder dwang uitvoeren van seksuele diensten maar slachtoffers kunnen ook gelijktijdig worden ingezet voor strafbare feiten als drugsmokkel en -handel (Bos, Loyens, Nagy, & Oude Breuil, 2016). Omdat de opdrachtgevers zowel in criminele als in seksuele uitbuiting geïnteresseerd zijn, wordt in dit onderzoek op enkele plekken ook aandacht besteed aan seksuele uitbuiting.

Begin 2020 verscheen een rapport van het Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel (CKM): *Dader of Slachtoffer? Criminele uitbuiting. Verkenning onder Nederlandse scholen*. Van de 277 middelbare scholen en mbo's die hebben meegewerkt aan deze verkenning maakt 55% zich zorgen over criminele uitbuiting, een ernstige vorm van mensenhandel. Eén op de tien scholen maakt zich zelfs een of meerdere keren per maand concreet zorgen over een leerling. Als de bevindingen van het CKM worden vergeleken met het aantal geregistreerde mogelijke slachtoffers van criminele uitbuiting, dan is er een enorme kloof te constateren. Scholen maken zich kennelijk op grote schaal zorgen, maar dit wordt niet of nauwelijks teruggezien in de officiële aangiftecijfers, de opsporing van criminele uitbuiting blijft achter. In recent verschenen onderzoek (2021) van het CKM: *Het misdrijf voorbij. Verkenning naar criminele uitbuiting in Rotterdam* wordt dit beeld bevestigd. Veel meer personen worden crimineel uitgebuit dan de officiële cijfers laten zien. Het gaat dan met name over financiële danwel drugserelateerde delicten. Shamir Ceuleers, woordvoerder van het CKM geeft hierbij aan: "De gevolgen van deze vorm van mensenhandel zijn enorm. Slachtoffers worden gedwongen om strafbare feiten te plegen en komen daardoor onterecht als dader in beeld, terwijl de echte criminelen buiten schot blijven". Deze verkenning heeft zich gericht op eerstelijns professionals. Deze wijzen op een gebrek aan kennis, expertise en aandacht voor het fenomeen criminele uitbuiting. Ook wijst men op de moeilijkheden tot het krijgen van contact met de doelgroep. Dit belemmert de professionals zowel in de signalering van slachtoffers als in de aanpak van criminele uitbuiting. Het vergroten van de bewustwording over criminele uitbuiting bij de eerstelijns professionals behoort tot een van de aanbevelingen.

Het is van belang om te beseffen dat criminele uitbuiting een landelijk probleem is. Dit komt onder andere naar voren uit het landelijk onderzoek van het CKM (2020) *Verkenning onder Nederlandse scholen* en uit diverse onderzoeken van de Nationaal Rapporteur. Uit de dadermonitor mensenhandel (Bolhaar, Bleeker et al., 2021) komt naar voren dat in de periode 2015-2019 het aantal gesignaleerde incidenten van criminele uitbuiting landelijk is toegenomen. In 2019 is dit aantal zelfs verviervoudigd ten opzichte van 2018. Er komt steeds meer aandacht voor en kennis over de signalering van criminele uitbuiting binnen opleidingen en interne trainingen bij de politie. Circa 5-9% van de daders van mensenhandel is dader van criminele uitbuiting (Bolhaar, Bleeker et al., 2021: p. 201). Zij zijn relatief jong. Criminaliteit onder scholieren is een moeilijk bespreekbaar onderwerp omdat vaak een relatie wordt gelegd met mogelijke imagoschade van de school (Tops en Tromp, 2017a). Schaamte en angst lijken ook een rol te spelen bij de slachtoffers zelf, wat leidt tot een zwijgcultuur. Slachtoffers van mensenhandel hebben allerlei redenen om hun problemen voor zich te

houden (Smit, 2001). Wat kenmerkend is voor slachtoffers van mensenhandel is dat ze zelf niet (snel) naar de politie stappen waardoor ze soms jaren worden uitgebuit. Slachtoffers van gedwongen sekswerk zoeken geen hulp uit schaamte, slachtoffers van arbeidsuitbuiting omdat ze vrezen teruggestuurd te worden naar land van herkomst en hun familie niet kunnen onderhouden en slachtoffers van criminele uitbuiting omdat ze zelf 'crimineel' zijn gemaakt en daardoor niet naar de politie stappen. Ook afhankelijkheid van de uitbuiters speelt in alle vormen van mensenhandel een grote rol. Zo worden slachtoffers vaak expres afhankelijk gemaakt van verdovende middelen die de uitbuiters aanbiedt (Bryne et al., 2019).

Ondanks de angst voor imagoschade zijn veel scholen bereid om mee te werken aan het inzichtelijk krijgen van de aard en omvang van criminele uitbuiting. Hoewel er signalen zijn van betrokkenheid van middelbare scholieren en studenten van het middelbaar beroepsonderwijs bij overvallen, drugshandel en loverboyproblematiek, is er weinig zicht op de daadwerkelijke aard en omvang van deze problematiek. De Districtelijke Stuurploeg en de bestuurlijk portefeuillehouders mensenhandel Zeeland hebben aan het Expertisecentrum Veiligheid (hierna: EV) gevraagd om de problematiek rondom criminele uitbuiting onder scholieren en studenten in provincie Zeeland in kaart te brengen.

1.2 Probleemanalyse

Door het onderzoek van CKM (2020) is al enig inzicht verkregen in de problematiek omtrent criminele uitbuiting onder jongeren. Het blijkt in de praktijk echter lastig om hier goed zicht op te krijgen. Dit heeft verschillende oorzaken: scholen en leerkrachten praten hier niet graag over in het belang van hun school of hebben nog onvoldoende duidelijk op welke signalen ze moeten letten, leerlingen zullen zich hier niet gauw over uit laten en de politie heeft bij het verhoor van verdachten ook niet altijd op het netvlies dat een jongere naast dader ook slachtoffer kan zijn (CKM, 2020). Mensenhandel is een zeer ernstig delict, dat grote effecten op het leven van slachtoffers en hun omgeving heeft. De Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (omwille van de leesbaarheid wordt in dit rapport verder gesproken over 'de Nationaal Rapporteur') brengt periodiek zowel een dadermonitor als een slachtoffermonitor mensenhandel uit. Uit de dadermonitor en slachtoffermonitor van 2015-2019, komt naar voren dat er geen zicht is op het totale aantal daders van de vier vormen van mensenhandel in Nederland. De vier vormen van mensenhandel in Nederland zijn: seksuele uitbuiting, arbeidsuitbuiting, criminele uitbuiting en gedwongen orgaanverwijdering. Doordat er geen zicht is op het totale aantal daders van de vormen van mensenhandel, bemoeilijkt dit het monitoren van de (strafrechtelijke) aanpak.

Uit de dadermonitor mensenhandel 2015-2019 is gebleken dat het aantal incidenten van mensenhandel dat de politie signaleert jaarlijks stijgt. Naast deze stijging zien we ook een stijging in het aantal gesignaleerde slachtoffers en een toename in de aangiften. In de periode van 2015-2019 signaleerde de politie 3420 incidenten, maar het aantal verdachten dat daadwerkelijk wordt geïdentificeerd neemt af (Bolhaar, Bleeker et al, 2021: 9), van 285 verdachten in 2016 naar 170 in 2019. De daling van het aantal verdachten bij de politie is dan ook zorgwekkend. Om daders strafrechtelijk te kunnen vervolgen, moeten zij wel als verdachte op de radar verschijnen. Uit de dadermonitor komt tevens naar voren dat opsporingsinstanties door de jaren heen minder verdachten opsporen en dat circa 40% niet voor de rechter verschijnt. Dit kan mogelijk te maken hebben met gebrek aan bewijs. Het is dan ook niet opmerkelijk dat de rechter minder daders veroordeelt. In 2015 ging het om 187 veroordelingen en in 2019 om nog maar 101. Sinds 2018 legt de rechter vaker een veroordeling op dan eerdere jaren. Het overgrote deel van de daders krijgt een

onvoorwaardelijke vrijheidsstraf. De gemiddelde duur van de straf is in deze periode tevens langer geworden. Het Openbaar Ministerie wordt door de Nationaal Rapporteur geadviseerd om te onderzoeken waarom steeds meer zaken tot een sepot leiden. Een van de belangrijkste doelen van de integrale aanpak is het voorkomen van mensenhandel in de vorm van herhaald ouderschap. Dit vraagt dus om meer inzicht in recidive. Informatie over resocialisatie en recidive ontbreekt. Hierdoor kan niet bepaald worden hoe effectief de strafrechtelijke aanpak is. De variatie in daders en betrokken instanties in de aanpak is groot en dit maakt het delict mensenhandel complex. In december 2021 zijn de onderzoeksresultaten van de slachtoffermonitor 2016-2020 bekend gemaakt. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat slachtoffers beter en actief beschermd moeten worden om herhaling of erger te voorkomen. Uit dit onderzoek is namelijk naar voren gekomen dat 45% van de slachtoffers van mensenhandel binnen vijf jaar opnieuw slachtoffer van een misdrijf is. Na zeven jaar stijgt dit aantal naar zelfs 50%. In geval van herhaald ouderschap gaat het vaak weer om ernstige delicten, waarbij het opnieuw kan gaan over uitbuiting. De achtergronden van slachtoffers van uitbuiting zijn heel divers en hun problematiek is vaak complex. De slachtoffers en daders zijn vaak jong en vooral minderjarige slachtoffers lopen een verhoogd risico waarbij men opnieuw slachtoffer kan worden van een misdrijf. Aandacht voor de context van de bestaande problematiek vanuit de hulpverlening wordt van belang geacht. Hierover geeft de Nationaal Rapporteur Bolhaar aan dat het krijgen van de juiste hulp afhangt van zaken als verblijfsstatus, woonplaats en leeftijd, maar dat hulp juist moet aansluiten bij de behoeften van de slachtoffers (Bolhaar, Broere, et al., 2021). Zoals uit voorgaande naar voren komt is het signaleren, aanpakken en voorkomen van criminele uitbuiting complex. De uitdaging is om signalen te herkennen. Hiervoor is kennis nodig van criminele uitbuiting. Wat is criminele uitbuiting, wat zijn de mogelijke signalen en wat zijn de handelingsmogelijkheden? De tweede uitdaging is om de signalen met elkaar in verband te brengen. Uit de praktijk is namelijk gebleken dat signalen bij verschillende professionals en andere betrokkenen afzonderlijk binnen kunnen komen. Alleen door het bundelen van de versnipperde signalen is het mogelijk om criminele uitbuiting van het onzichtbare naar het zichtbare te brengen. "Het is de verantwoordelijkheid van de overheid om te zorgen voor actieve preventie, bescherming en de juiste hulpverlening en uit de slachtoffermonitor 2016-2020 blijkt dat Nederland daar nog onvoldoende in slaagt", aldus de Nationaal Rapporteur.

De vraag dient zich aan, hoe het komt dat deze signalen zo versnipperd zijn. Dit heeft onder andere te maken met de ineffectieve samenwerking tussen verschillende partijen, aldus de Nationaal Rapporteur (2020). Denk hierbij aan de gemeente, onderwijs-, zorg-, veiligheids- en gezondheidsorganisaties. Allemaal hebben ze vanuit hun functie te maken met het signaleren van mogelijke criminele uitbuiting. In gezamenlijkheid optrekken door de signalen te bundelen kan ervoor zorgen dat criminele uitbuiting boven tafel komt. Dit vraagt om een integrale aanpak en een heldere en goede samenwerking van alle betrokken partijen.

"Gemeenten staan het dichtst bij hun inwoners en vervullen daarmee een cruciale rol in de preventie en aanpak van uitbuiting en de hulpverlening aan slachtoffers. Dit is echter een gezamenlijke verantwoordelijkheid: ook de ministeries van Justitie en Veiligheid en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport spelen een belangrijke rol" (Bolhaar, Broere, et al., 2021). De Nationaal Rapporteur komt dan ook met een dringende aanbeveling aan het kabinet: "Stel gemeenten en professionals langjarig en duurzaam in staat om passende hulp te bieden aan alle vermoedelijke slachtoffers van mensenhandel" (Bolhaar, Broere, et al., 2021). Hierbij kan men gebruik maken van het Coördinatiecentrum Mensenhandel (CoMensha). CoMensha is een spin in het web die zich landelijk inzet tegen mensenhandel en een verbindende rol heeft in de keten ten behoeve van de aanpak van mensenhandel. Zij zetten zich in voor de belangen en rechten van (mogelijke) slachtoffers van mensenhandel. CoMensha coördineert de opvang en de ondersteuning van slachtoffers van mensenhandel in Nederland. Tevens registreert men de slachtoffers zodat de Nationaal Rapporteur de aard en

omvang van mensenhandel in kaart kan brengen. CoMensha signaleert, adviseert, agendeert en coördineert de zorgcoördinatie en opvang en geeft voorlichting (www.comensha.nl).

Aanpak van criminele uitbuiting

De aanpak van mensenhandel is gebaseerd op vier pijlers, die volgen uit internationale en Europese verdragen waar ook Nederland aan gehouden is. Deze aanpak wordt ook wel de '4p approach of human trafficking' genoemd.

Figuur 1: Apprise and the 4 P's in anti-trafficking policy (Apprise Research Team).

De 4 p's staan voor:

- Prosecution: strafbaar stellen van mensenhandel en vervolgen van daders;
- Protection: beschermen van de slachtoffers van mensenhandel;
- Prevention: het voorkomen/tegengaan van mensenhandel;
- Partnerships: (nationaal en internationaal) samenwerken om mensenhandel aan te pakken en te voorkomen (Huang, 2019).

Om georganiseerde misdaad (zoals mensenhandel) aan te pakken heeft het CCV in samenwerking met professionals een aantal instrumenten ontwikkeld. Een eerste daarvan betreft zogenaamde 'lenzen'. Het doel van deze lenzen is om veiligheidsprofessionals snel en eenvoudig volledig inzicht te geven in beschikbare gegevens, bronmateriaal, vindplaatsen, meldingen en signalen met betrekking tot een aantal specifieke veiligheidsthema's. Een lens met betrekking tot criminele uitbuiting is beschikbaar en op te vragen via het CCV. Ook is een barrièremodel ontwikkeld voor criminele uitbuiting. De volgende barrières worden onderscheiden: - Entree - Huisvesting - Identiteit - Arbeid - Financieel. Het model brengt in kaart welke stappen een crimineel moet zetten om een delict te kunnen plegen en welke partijen en gelegenheden het delict mogelijk maken. Hiermee kan inzichtelijk gemaakt worden welke barrières doorbroken kunnen worden om het werk van een crimineel te verstoren en welke partijen hierin een rol kunnen spelen. Indien men gebruik wil maken van het barrièremodel is het nodig om een account aan te vragen om toegang te krijgen tot het besloten gedeelte van de website van het CCV. Het is van belang om te weten dat het CCV alleen toegang verleent aan publieke en private veiligheidspartners en betrokken brancheorganisaties. Naast het barrièremodel heeft het CCV in samenwerking met professionals een indicatorenmatrix ontwikkeld. De indicatorenmatrix laat zien welke indicatoren er zijn en wie zicht heeft op de signalen en verwijst naar relevant bronmateriaal.

Deze hulpmiddelen hebben als doel om georganiseerde misdaad, zoals mensenhandel integraal aan te pakken.

Criminele uitbuiting onderscheidt zich van andere vormen van mensenhandel omdat er naast slachtofferschap ook sprake is van daderschap: diegene die uitgebuit wordt pleegt immers ook een delict. Dit vraagt dan ook om een andere wijze van signaleren en aanpak. Uit diverse onderzoeken (CKM, 2020; EU-richtlijnen, 2011; Nationaal Rapporteur, 2019) komt naar voren dat inzicht krijgen in de aard en omvang van criminele uitbuiting problematisch is. Een van de redenen hiervoor is de geringe aangiftebereidheid van slachtoffers. De drempels die hierin ervaren worden zijn het niet willen *snitchen* (straattaal voor verraden), angst voor eigen veiligheid en het feit dat men zelf ook vaak strafbare feiten heeft gepleegd en bang is voor vervolging. Het signaleren van criminele uitbuiting is ook lastig vanwege de ontbrekende kennis en inzicht in het fenomeen. Een bijkomend probleem is dat bij criminele uitbuiting jongeren in de meeste gevallen uitsluitend als daders worden gezien en het slachtofferschap vaak niet wordt herkend. Sterker nog: slachtoffers kunnen als daders vervolgd worden. Doordat het slachtofferschap niet wordt erkend krijgen slachtoffers ook niet de bescherming waar men recht op heeft om los te komen van de uitbuiters. Een gevolg hiervan is dat de daadwerkelijke uitbuiters uit beeld blijft en 'de weg vrij' is om nieuwe slachtoffers te maken. Daar waar de uitbuiters door kan gaan met zijn criminele carrière zullen er meer slachtoffers vallen en mogelijk meer uitbuiters 'gecreëerd' gaan worden.

Het achterhalen van criminele uitbuiting begint bij het identificeren van daderschap en slachtofferschap. Een omslag in dit denken en het samen tegengaan van criminele uitbuiting is reeds ingezet in het Verenigd Koninkrijk (National Crime Agency, 2017). De resultaten laten zien dat de omslag in denken heeft geleid tot het meer signaleren en beschermen van slachtoffers. Een voorzichtige conclusie die hieruit getrokken kan worden, is dat in de aanpak van criminele uitbuiting het erkennen en herkennen van slachtofferschap van belang is. Het is daarbij belangrijk om inzicht te hebben in de mogelijke signalen van criminele uitbuiting. Uit het onderzoek van het CKM, '*Dader of slachtoffer*' (2020) komen de volgende signalen van criminele uitbuiting bij scholieren naar voren:

- o Oververmoeidheid;
- o Storend in het onderwijsproces;
- o Geen motivatie
- o Nieuwe en dure kleding;
- o Het hebben van meerdere telefoons;
- o Hoge mate van afwezigheid;
- o Slecht functioneren;
- o Bijbaantjes tot midden in de nacht;
- o Hebben altijd smoesjes.

Bij het herkennen van criminele uitbuiting hoort ook zicht op slachtofferschap. Via de website van het CKM zijn diverse signaallijsten te vinden van verschillende vormen van mensenhandel. Een aantal signalen die kunnen wijzen op slachtofferschap van mensenhandel zijn: gespannen of angstig, oververmoeid, gedragsverandering, lage zelfwaardering, depressiviteit, snel beïnvloedbaar, geen realistisch zelfbeeld, weinig flexibel, wegloupedrag, niet aanspreekbaar op het gedrag, etc. Ook is een aantal specifieke signalen te benoemen ten aanzien van criminele uitbuiting namelijk: de persoon heeft opvallend veel kennis over drugs, er is sprake van (vermoedens van) crimineel gedrag zoals dealen, chantage met bewijzen van delicten, bezit en/of dreiging met wapen(s), problemen met de politie/is gearresteerd of verdacht. Kennis over het fenomeen en de bijbehorende kenmerken en signalen van mensenhandel en in het bijzonder kenmerken van slachtofferschap en daderschap binnen het

fenomeen criminele uitbuiting is van belang zodat in gezamenlijkheid de eerste stap richting een integrale aanpak gezet kan worden.

1.2.1 *Integrale aanpak van criminele uitbuiting*

De aanpak van criminele uitbuiting van minderjarigen is als een gezamenlijke opdracht belegd bij de ministeries JenV, SZW, VWS en BZ/BHOS en maakt deel uit van de integrale programma aanpak 'Samen tegen mensenhandel'.

De Taskforce-RIEC Brabant Zeeland (verder TF-RIEC) is in Zeeland met haar ketenpartners in gesprek over de problematiek van crimineel gedrag onder jongeren in relatie tot de frequentie daarvan en de jonge leeftijd van de ouders. Onderdeel van het programma maatschappelijke weerbaarheid van de TF-RIEC zijn de thema's wijkaanpak en weerbare jeugd. Beide vanuit het oogpunt van het vroegtijdig in de kiem smoren van criminele carrières, het doorbreken van patronen in families en wijken en daarmee het voorkomen van jonge aanwas in de georganiseerde criminaliteit. Om daartoe de juiste interventies te kunnen plegen is inzicht in de beweegredenen van jongeren tot het plegen van delicten noodzakelijk. Komen zij onafhankelijk en zelfstandig tot deze delicten of plegen zij deze onder druk van anderen en is dit te kwalificeren als criminele uitbuiting? Dat inzicht is er op dit moment niet. Het onderwijs is één van de vindplaatsen van crimineel gedrag onder jongeren én van het antwoord op de vraag in welke mate het criminele gedrag van jongeren is ingegeven door (criminele) uitbuiting.

1.2.2 *Rol van scholen*

Ook het onderwijs kan te maken krijgen met ondermijnende activiteiten, waaronder criminele uitbuiting. In een uitvoerig achtergrondartikel in de Volkskrant van 22 juni 2017 berichten Tops en Tromp over schoolmeisjes die worden geronseld voor prostitutie, jongeren die worden ingezet als drugskoeriers en weggijkende scholen (Tops & Tromp, 2017). In een recente documentaire van de Belgische VRT werd een ontluisterend inkijkje gegeven in hoe de georganiseerde misdaad in de havenstad Antwerpen een hele gemeenschap in haar greep krijgt, inclusief het onderwijs. In het boek *De achterkant van Nederland* staan tal van voorbeelden van situaties waarin professionals uit het onderwijs signalen op kunnen vangen van betrokkenheid bij georganiseerde misdaad. Het kan gaan om wapenbezit, drugsproductie of -handel, uitbuiting, enzovoort (Tops & Tromp, 2017). Deze professionals worden dan geconfronteerd met professionele dilemma's en een grote handelingsverlegenheid. Hoe herkennen zij dergelijke signalen en wat voor mogelijkheden staan er voor hen open om daarop te reageren? Hoe kunnen ze de belangen van leerlingen beschermen en in actie komen als ze dergelijke signalen waarnemen? Wat mogen ze wel en niet en hoe kunnen ze jongeren ondersteunen om te voorkomen dat ze (verder) in het criminele circuit belanden? En wat is de rol van de organisaties waar deze professionals werkzaam zijn? Door het onderzoek van CKM is al enig inzicht verkregen in de problematiek omtrent criminele uitbuiting onder jongeren. Het blijkt in de praktijk echter lastig om goed zicht te krijgen op deze problematiek. Om meer zicht te krijgen op de werkelijke aard en omvang van criminele uitbuiting en welke maatregelen eventueel preventief getroffen kunnen worden is aan het EV gevraagd om dit probleem binnen de provincie Zeeland nader te onderzoeken. Onder criminele uitbuiting wordt in dit onderzoek verstaan: het uitbuiten van jongeren in de leeftijdscategorie 12-18 jaar, door hen aan te zetten strafbare feiten te plegen waarmee financieel gewin is gemoeid.

1.3 Doelstelling en hoofdvraag

Door de opdrachtgevers, de DSP en de bestuurlijke portefeuillehouders zijn bij aanvang van de opdracht twee doelstellingen geformuleerd:

1. Inzicht krijgen in de aanwezigheid en omvang van criminele uitbuiting onder jongeren in Zeeland.
2. Inzicht krijgen in de kennis op scholen met betrekking tot criminele uitbuiting onder jongeren in Zeeland.

Deze twee vragen zijn uitgewerkt in de volgende hoofdvraag:

In hoeverre is er sprake van criminele uitbuiting onder scholieren en studenten van het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs in Zeeland? Hoe ziet deze criminele uitbuiting eruit (aard en omvang) en in hoeverre zijn leerkrachten/docenten, schoolbestuurders en ondersteunend personeel hiermee bekend?

De hoofdvraag is onder te verdelen in twee onderzoeksvragen te weten 'Aanwezigheid en omvang criminele uitbuiting' en 'Kennis van de scholen m.b.t. het thema criminele uitbuiting'.

Onderzoeksvragen	Deelvragen
Aanwezigheid en omvang	In hoeverre is er sprake van criminele uitbuiting onder Zeeuwse scholieren en studenten van het VO en MBO? Hoe ziet deze criminele uitbuiting eruit (aard en omvang)?
Kennis	In hoeverre zijn de scholen hiermee bekend?

1.4 Methode en proces

Voor de beantwoording van de hoofdvraag is een verkenning in de literatuur en een empirisch onderzoek uitgevoerd. Daarnaast zijn ook gesprekken met sleutelfiguren onderdeel geweest van de probleemanalyse. Sleutelfiguren zijn in dit onderzoek professionals die, landelijk of regionaal, werkzaam zijn als kennispartner of een coördinerende of uitvoerende functie hebben op het thema mensenhandel (zie voor deelnemende organisaties tabel 1). De resultaten van deze analyse zijn gebruikt als input voor de enquête en de verdiepende interviews in het empirisch deel van het onderzoek.

1.4.1 Interviews sleutelfiguren

Tabel 1: Organisaties sleutelfiguren op basis van alfabetische volgorde weergegeven

Organisatie
CCV
Centrum voor Kinderhandel en Mensenhandel (CKM)
Comensha
Het samenwerkingsverband
JOZ (jongerenwerk)
Nationaal Rapporteur mensenhandel
Openbaar Ministerie
Politie (AVIM en districtsrecherche)
Zorg- en Veiligheidshuis (directie en coördinator mensenhandel)

Aan de sleutelfiguren is de vraag voorgelegd wat zij verstaan onder criminele uitbuiting (bijlage 1). Alle sleutelfiguren geven aan dat er bij criminele uitbuiting sprake is van een bepaalde vorm van dwang. Zij benoemen daarbij verschillende verschijningsvormen die uiteen kunnen lopen van het plegen van een diefstal tot en met (internationale) drugsriminaliteit. Als het gaat om factoren die jongeren kwetsbaar maken voor criminele uitbuiting benoemen zij naast het hebben van een lage sociale economische status (SES) en een laag opleidingsniveau, een bredere kwetsbaarheid die zich niet alleen beperkt tot sociaal economische beperkingen of problemen thuis. Zo wordt de fase van identiteitsvorming waarin de jongeren zich bevinden, genoemd als een fase waarin jongeren op zoek zijn naar zichzelf en graag ergens bij willen horen. De wil om bij een groep te horen kan een beweegreden zijn om bepaalde zaken onder dwang uit te voeren en de eventuele gevolgen van dit gedrag uit het oog te verliezen. Ook het bestaan van bepaalde netwerken en de hiërarchie binnen deze groepen worden daarbij genoemd. Hierbij worden voorbeelden gegeven waarin leiders in de groep, ooit zelf begonnen als jonge loopjongen in de groep, op zoek gaan naar nieuwe aanwas, al dan niet gebruik makend van dwang. Daarnaast worden jongeren in de huidige samenleving, mede door de invloeden van sociale media, constant gevoed met het zien van een luxe levensstijl, waardoor een extreem materialisme lijkt te ontstaan binnen bepaalde groepen. Het wordt als normaal gezien om een bepaalde levensstandaard te hebben. Daarnaast is er volgens een aantal sleutelfiguren ook een normalisering van het gedrag te zien waarbij bepaalde codes onder deze jongeren worden nageleefd. Het 'voor wat hoort wat', niet *snitchen* en het rechtvaardigen van eigen handelen zijn daar voorbeelden van. Dit maakt ook dat slachtoffers van dwang dit niet altijd als dwang ervaren en dat zij zichzelf dan ook niet zien als slachtoffer van criminele uitbuiting. De verplechting van slachtofferschap en daderschap wordt hierbij ook genoemd. In de praktijk lijkt het moeilijk om het onderscheid tussen dader en slachtoffer te maken. Een van de sleutelfiguren benoemt dan ook dat het besef en inzicht dat een dader ook slachtoffer kan zijn nog te weinig aanwezig is.

Over de rol die scholen kunnen spelen ten aanzien van criminele uitbuiting onder scholieren en studenten wordt vooral het belang van signaleren, herkennen en erkennen genoemd. Interne en externe samenwerking vormen een belangrijke voorwaarde om dit ook goed te kunnen doen, aldus de sleutelfiguren. Enerzijds wordt hier de relatieopbouw tussen scholier en mentor genoemd, waar veelal eerste signalering kan plaatsvinden. Maar ook de opvolging van de signalering binnen de scholen en de bekendheid met de weg daarnaartoe. Hierbij worden zorgcoördinatoren, vertrouwenspersonen, aandachtsfunctionarissen en veiligheidscoördinatoren genoemd.

Kennis over criminele uitbuiting is ook een voorwaarde om te kunnen signaleren. Gebrek aan kennis binnen het onderwijs over criminele uitbuiting wordt door de sleutelfiguren als knelpunt genoemd voor het signaleren van (potentiële) criminele uitbuiting onder hun scholieren en studenten. Het gebrek aan kennis wordt niet alleen gezien binnen het onderwijs maar heeft een bredere uitwerking. Ook onder professionals binnen politie en zorg wordt gebrek aan kennis met betrekking tot dit thema ervaren. De lage meldingen en registraties van vormen van mensenhandel zijn volgens één van de sleutelfiguren deels te verklaren vanuit de onwetendheid van professionals. Naast gebrek aan kennis over criminele uitbuiting wordt ook (gebrek aan kennis van) privacywetgeving en de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) als belemmerende factor genoemd. Volgens enkele sleutelfiguren staat dit het delen van informatie tussen ketenpartners in de weg of heeft men het idee dat het belemmerend werkt. Tot slot wordt angst voor imagoschade en daardoor leerlingverlies als belemmerende factor in het signaleren en melden genoemd. Het weggijken of de handelingsverlegenheid van scholen, die door enkele sleutelfiguren genoemd worden, dient voorkomen te worden door het gezamenlijk optrekken met alle scholen. Hierbij wordt het belang van bewustwording binnen alle organisaties benadrukt en ziet men een gezamenlijke aanpak als voorwaarde voor de aanpak van criminele uitbuiting onder jongeren.

*"Mensenhandel is van ons allemaal, iedereen moet daar zijn rol in pakken, ook de scholen".
(citaat sleutelfiguur)*

1.4.2

Enquêtes

Op basis van literatuurstudie en de analyse van de interviews met de sleutelfiguren zijn drie vragenlijsten opgesteld bedoeld voor drie doelgroepen binnen het regulier voortgezet onderwijs en Middelbaar beroepsonderwijs in Zeeland. Het betrof een enquête voor schoolbestuurders en schoolleiders (later te benoemen als bestuurders B) (bijlage 2), een vragenlijst voor onderwijzend en ondersteunend personeel (later te benoemen als medewerkers M) (bijlage 3) en een vragenlijst voor scholieren en studenten (later te benoemen als scholieren S)² (bijlage 4). De vragenlijsten die onder de bestuurders en medewerkers zijn uitgezet zijn bedoeld om een actueel inzicht te krijgen in de bekendheid met het fenomeen 'criminele uitbuiting onder jongeren', het aantal incidenten waar men mee te maken heeft gehad en de aard van deze incidenten (onderzoeksvraag 1). Ook is er in de enquête dieper ingegaan op de handelwijze bij signalering en het aanwezige vangnet op de scholen (onderzoeksvraag 2). Voor bestuurders en medewerkers zijn verschillende enquêtes ontworpen die passen bij hun rol binnen het onderwijs.

Daarnaast is een aparte enquête uitgezet onder de scholieren van de Zeeuwse scholen met vragen over eigen betrokkenheid bij criminele uitbuiting of die van andere scholieren (onderzoeksvraag 1) en de kennis van de meld- en hulpmogelijkheden op hun school (onderzoeksvraag 2). Alle enquêtes bestonden uit een combinatie van open vragen, gesloten vragen (al dan niet meerdere antwoorden mogelijk) en een reeks van stellingen met een 5-punts Likertschaal. De conceptvragenlijsten zijn voorgelegd aan de leden van de klankbordgroep waarin onder andere het onderwijs, zorg, politie en justitie vertegenwoordigd zijn. De vragenlijsten zijn geprogrammeerd in de webbased tool Qualtrics en na een testronde onder de verschillende doelgroepen, definitief gemaakt voor afname.

---

² Wanneer in het rapport 'scholieren' staat, worden zowel scholieren van het voortgezet onderwijs als studenten van het Middelbaar beroepsonderwijs bedoeld. Daar waar 'bestuurders' staat worden zowel de schoolleiding als het schoolbestuur bedoeld. En met 'medewerkers' wordt onderwijzend- en ondersteunend personeel bedoeld. Dit omwille van de leesbaarheid van het rapport.

Uitgangspunt van dit onderzoek was om alle scholen in het regulier voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs in Zeeland³ te betrekken. In overleg met de leden van de klankbordgroep die het onderwijs vertegenwoordigen, is zorgvuldig bekeken op welke wijze de scholen benaderd konden worden en hoe de respons optimaal kon worden, met als uitgangspunt dat alle respondenten volstrekt anoniem blijven. Vanuit de opdrachtgevers (DSP en bestuurlijke portefeuillehouders) is er een mailing verzonden naar alle bestuurders van de Zeeuwse scholen met daarin een verwijzing naar het onderzoek en een verzoek tot medewerking. In deze mailing werd via de bestuurders gevraagd de vragenlijsten verder te verspreiden onder de medewerkers en scholieren van hun eigen school/onderwijsinstelling. In de mailing was per doelgroep een toelichting op het onderzoek opgenomen en een link naar de online vragenlijst. In de weken na verzending van de mailing heeft een belronde langs alle scholen plaatsgevonden waarbij gevraagd is naar het juist ontvangen van de informatie en in hoeverre opvolging werd gegeven aan het verzoek tot deelname. Een deel van de scholen heeft direct en positief gehoor gegeven aan de oproep en de vragenlijst intern verspreid. De bereidheid tot deelname bleek om diverse redenen niet bij alle scholen even groot. In overleg met de opdrachtgever en klankbordgroep is besloten om de reactietermijn over de zomervakantie heen te tillen, daarmee is gehoor gegeven aan het verzoek van enkele scholen om de vragenlijsten in een rustigere periode te verspreiden. Dit heeft uiteindelijk geleid tot de volgende respons: bestuurders n= 34, medewerkers n= 361 en scholieren n=3718. Ook bij de analyse van de data is gebruik gemaakt van de webbased tool Qualtrics en het analyseprogramma SPSS. Een aantal enquêtes bleek niet bruikbaar omdat bijvoorbeeld alleen de eerste vraag was beantwoord en de respondent toen gestopt was met invullen. Deze zijn niet betrokken in de respons. Daarnaast zijn ook bij de bruikbare enquêtes niet alle vragen beantwoord. In de rapportage per onderdeel wordt aangegeven hoeveel respondenten de betreffende vraag hebben beantwoord.

1.4.3

Interviews

In de enquête is aan de respectievelijke respondenten de vraag gesteld of zij bereid waren ook deel te nemen aan een verdiepend interview. Dit konden zij kenbaar maken middels het doorgeven van hun emailadres. In totaal hebben 239 respondenten aangegeven mee te willen werken. Allen zijn per email benaderd met de uitnodiging voor een verdiepend interview. Na het uitblijven van reacties op deze uitnodiging en enkele no shows na gemaakte afspraken hebben in totaal 31 interviews met respondenten plaatsgevonden aan de hand van voor de betreffende doelgroep opgestelde vragenlijsten (bijlage, 5, 6 en 7).

Tabel 2: Respons interviews

	Uitgenodigd voor interview	Afgenomen interview
Bestuurders	7	n= 7
Medewerkers	26	n= 6
Scholieren	206	n= 18
Totaal	239	n= 31

Vergeleken met de populatie van de doelgroepen die benaderd zijn, blijft de respons dus wat achter. Het gaat in de interviews echter om ervaringen uit de praktijk. De weergave van de interviews betreft de perceptie van de respondenten dan wel persoonlijke ervaringen en dient als verdieping op de resultaten van de enquête.

³ M.u.v. gemeente Tholen

De interviews zijn online afgenomen door twee leden van het onderzoeksteam. De interviews zijn samengevat en handmatig thematisch gecodeerd. De thematische codes zijn voortgekomen uit enerzijds de literatuurverkenning en anderzijds de interviews met de sleutelfiguren, en vormen de structuur voor deze rapportage.

In tabel 3 zijn per onderzoeksvraag de vastgestelde thema's weergegeven.

Tabel 3: Vastgestelde thema's

Aanwezigheid en omvang Criminele uitbuiting	
1	Definitie Criminele uitbuiting
2	Omvang
3	Vormen van Criminele uitbuiting
4	Werkwijze en dwang
5	Daderschap en slachtofferschap
Kennis	
1	Preventie
2	Weerbaarheid
3	Beleid en protocol
4	Melden
5	Samenwerken

2 Bevindingen

2.1 Bevindingen enquête

In paragraaf 1.4 zijn de wijze van afname en de respons van de enquêtes onder de verschillende groepen respondenten uiteengezet. In paragraaf 2.1 en 2.2 worden de enquêteresultaten gerapporteerd die het mogelijk maken antwoorden te formuleren op de twee onderzoeksvragen die centraal staan. In de rapportage van de resultaten zijn enkele keuzes gemaakt om de gegevens zo overzichtelijk mogelijk te kunnen presenteren, zo worden zowel de aantallen responses als de percentages genoemd, waarbij de percentages het aandeel responses weergeven van alle responses op de betreffende vraag; in de berekening van de percentages zijn de respondenten die op de betreffende vraag geen antwoord hebben gegeven buiten beschouwing gelaten. Om de percentages te kunnen duiden, wordt ook het totaal aantal respondenten dat de vraag heeft beantwoord gerapporteerd.

2.1.1 Onderzoeksvraag 1: Aanwezigheid en omvang criminele uitbuiting
Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn in de enquête verschillende vragen gesteld die het mogelijk maken een beeld te schetsen van de omvang van criminele uitbuiting, de vormen die voorkomen, de werkwijze en drukmiddelen die daarbij worden gehanteerd en daderschap en slachtofferschap onder scholieren. Deze onderwerpen komen in deze paragraaf achtereenvolgens aan de orde.

2.1.1.1 *Omvang*
Om zicht te krijgen op de omvang van criminele uitbuiting onder Zeeuwse scholieren is aan respondenten de vraag voorgelegd of zij wel eens te maken hebben gehad met criminele uitbuiting. Tabel 4 laat zien hoe de verschillende groepen respondenten deze vraag hebben beantwoord. In elke groep antwoordt het grootste aantal respondenten 'nee' op deze vraag. In de groep bestuurders liggen de percentages voor 'ja' en 'nee' dicht bij elkaar, waarbij de kanttekening moet worden geplaatst dat de geringe omvang van deze groep (n=34) maakt dat de percentages met enige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Daarnaast is hier sprake van een 'omgekeerde trechter'. Signalen van criminele uitbuiting zullen als het goed is uiteindelijk bij bestuurders worden gemeld, zodat het aantal gevallen daar cumuleert. Juist omdat het aantal bestuurders veel kleiner is dan het aantal scholieren, zijn de percentages in die categorie veel hoger. Het onderste deel van tabel 4 laat de percentages per antwoord zien wanneer de respons van de scholieren wordt gegroepeerd op opleidingsniveau (VO of MBO) en op geslacht.

Tabel 4

Heb je /heeft u wel eens te maken gehad met criminele uitbuiting?

	ja		nee		weet ik niet		totaal
	n	%	n	%	n	%	n
scholieren	125	4,1	2709	88,1	242	7,9	3076
medewerkers	73	24,3	148	49,3	79	26,3	300
bestuurders	14	41,2	15	44,1	5	14,7	34
<i>opleidingsniveau</i>							
VO	32	2,2	1357	91,9	88	6,0	1477
MBO	18	4,1	372	85,5	45	10,3	435
<i>geslacht</i>							
meisje	24	2,0	1073	90,8	85	7,2	1182
jongen	22	3,0	672	91,2	43	5,8	737
genderneutraal	1	3,1	25	78,1	6	18,8	32
zeg ik liever niet	6	10,2	40	67,8	13	22,0	59

In tabel 5 zijn de resultaten gepresenteerd met betrekking tot slachtofferschap en vrijwilligheid. Aan de scholieren is de vraag voorgelegd of zij wel eens zijn gevraagd om iets te doen waarvan ze denken dat het misschien criminele uitbuiting is en de vraag of ze dit dan zelf ook wilden doen. Van de 3015 scholieren die deze vraag hebben beantwoord, rapporteert 10,9% dat hen wel eens zoiets is gevraagd. Op de vraag of ze zelf ook wilden doen wat hen was gevraagd, antwoorden 390 respondenten ontkennend. Dit aantal is groter dan het aantal respondenten dat bij de vorige vraag antwoordde wel eens gevraagd te zijn (n=330), wat doet vermoeden dat onder de respondenten die 'weet ik niet' hebben geantwoord op de vraag of zij wel eens gevraagd zijn iets te doen wat wellicht onder criminele uitbuiting valt, er een substantieel aantal respondenten dus wel eens een vraag heeft gehad in die richting. Van de 390 jongeren die ontkennend hebben geantwoord op de vraag of ze ook wilden doen wat hen gevraagd werd, geeft 5,6% aan dit toch te hebben gedaan. Als redenen hiervoor noemen zij met name te handelen uit angst (voor de gevolgen), zij daadwerkelijk bedreigd werden of te handelen uit loyaliteit naar de ander.

Wanneer de resultaten bij deze vraag worden geclusterd op leeftijd, wordt duidelijk dat een groter deel van de groep 16 t/m 18-jarigen rapporteert wel eens te zijn gevraagd (13,4% van de 867 respondenten in de groep 16 t/m 18-jarigen die deze vraag hebben ingevuld) dan van de groep 12 t/m 15-jarigen. In die groep rapporteert 5,3% van de 1132 respondenten wel eens te zijn gevraagd.

Tabel 5

Slachtofferschap en vrijwilligheid: Ben je wel eens gevraagd iets te doen, waarvan je denkt dat het misschien criminele uitbuiting is?

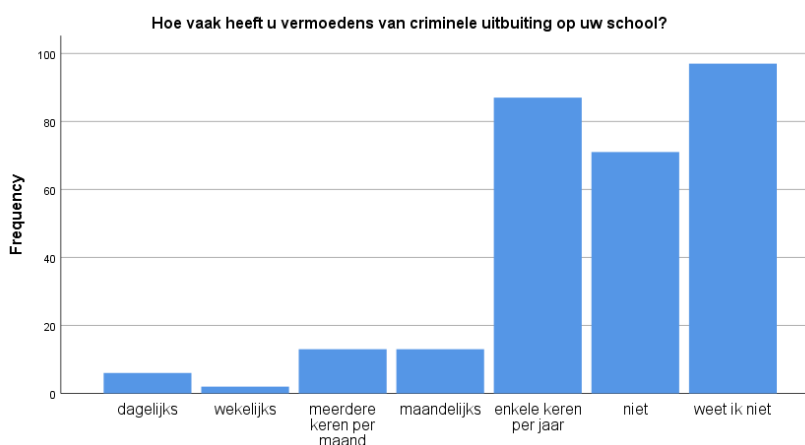
	ja		nee		weet ik niet		totaal
	n	%	n	%	n	%	n
	330	10,9	2460	81,6	225	7,5	3015
<i>Wilde je dat toen zelf ook wel doen?</i>							
					zeg ik liever niet		totaal
	n	%	n	%	n	%	n
	76	13,9	390	71,2	82	15,0	548

Tabel 6 laat zien wat scholieren antwoordden op de vraag naar de relatie met de persoon die hen vroeg iets te doen waarvan zij denken dat dat criminele uitbuiting is. Het totaal aantal responses bij deze vraag is groter dan het aantal respondenten dat de vraag heeft ingevuld; verschillende respondenten hebben dus meer dan één optie aangevinkt. Het grootste aandeel is van bekenden via school (32%), gevolgd door bekenden via vrienden (26,9%).

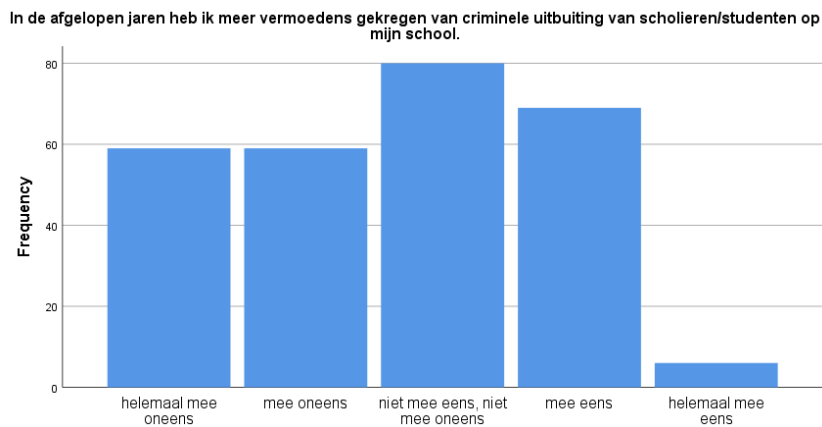
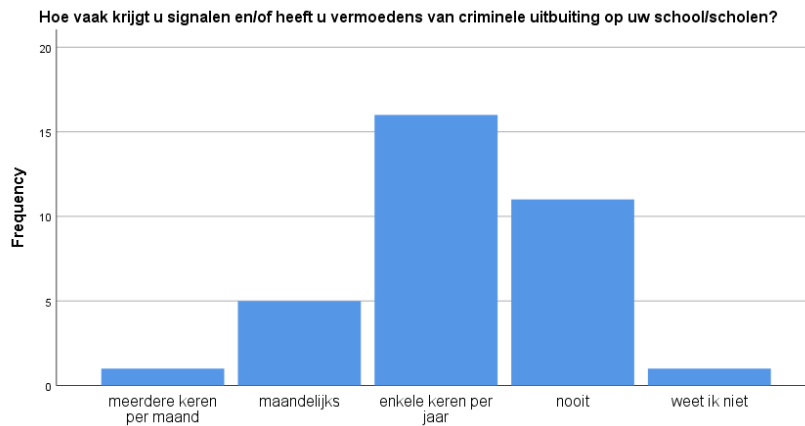
Tabel 6
'Hoe kende je de persoon die jou dit vroeg?' (scholieren, n=234)

	n	%
via school	112	32,0
via familie	10	2,9
via vrienden	94	26,9
via (sport)club	4	1,1
van het uitgaan	27	7,7
het is een vriend(in) van me	43	12,3
via sociale media	36	10,3
anders	24	6,9
<i>totaal</i>	<i>350</i>	<i>100,0</i>

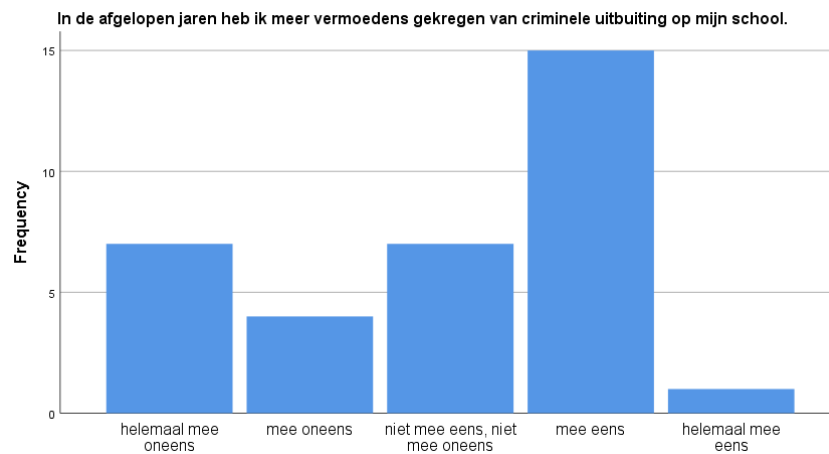
Om de omvang van het fenomeen criminele uitbuiting onder Zeeuwse scholieren in beeld te krijgen, is naast de vraag of zij wel eens te maken hebben gehad met criminele uitbuiting, aan de medewerkers en bestuurders van de deelnemende scholen gevraagd naar de frequentie van vermoedens van criminele uitbuiting onder scholieren en de ontwikkeling daarvan in de afgelopen jaren. Naast daadwerkelijke meldingen, dragen vermoedens bij aan het beeld van de omvang van het fenomeen; niet ieder voorval wordt immers gemeld, maar er bestaan dan wellicht wel vermoedens dat er iets aan de hand is. Figuur 2 en 3 laten zien dat de meeste respondenten die rapporteren wel eens vermoedens te hebben, deze vermoedens enkele keren per jaar hebben. In figuur 4 en 5 is te zien in hoeverre medewerkers en bestuurders in de afgelopen jaren een toename in de frequentie van deze vermoedens ervaren. Onder medewerkers is een vrij gelijkmatige verdeling te zien, waaruit geen uitgesproken toename van vermoedens blijkt. Onder de bestuurders ligt dat anders; 47% van de respondenten in die groep antwoordt het (helemaal) eens te zijn met de stelling in de afgelopen jaren meer vermoedens te hebben gekregen van criminele uitbuiting.

Figuur 2. Frequentie vermoedens van criminele uitbuiting bij medewerkers (n=289).

Figuur 4. Ontwikkeling frequentie vermoedens van criminele uitbuiting bij medewerkers (n=273).

Figuur 5. Ontwikkeling frequentie vermoedens van criminele uitbuiting bij bestuurders (n=34).

2.1.1.2 Vormen van criminele uitbuiting

Aan de respondenten in alle groepen is de vraag voorgelegd met welke vormen van criminele uitbuiting zij wel eens te maken hebben gehad, waarbij zij konden kiezen uit acht vormen van criminele uitbuiting, de optie 'anders' en de optie 'geen'. In tabel 7 zijn daarvan de resultaten weergegeven, inclusief het aantal respondenten per groep dat de vraag heeft ingevuld. Respondenten konden meer dan één keuze aanvinken en het totaal aantal responses is groter dan het aantal respondenten dat de vraag heeft ingevuld, wat betekent dat verschillende respondenten rapporteren met meer dan één vorm van criminele uitbuiting te maken hebben gehad. De percentages laten zien hoe groot het aandeel is van elke vorm van criminele uitbuiting. Zo is diefstal met 13,6% de vorm die door scholieren het meest wordt gerapporteerd. Onder medewerkers en bestuurders is handel in softdrugs de meest gerapporteerde vorm van criminele uitbuiting. Opvallend is dat de productie van zowel soft- als harddrugs niet is genoemd door respondenten in de groepen medewerkers en bestuur als vorm van criminele uitbuiting waar zij wel eens mee te maken hebben gehad.

Tabel 7
Vormen van criminele uitbuiting

	scholieren n=513		medewerkers n=291		bestuurders n=34	
	n	%	n	%	n	%
softdrugs verhandelen (onder dwang softdrugs vervoeren en verkopen)	86	12,4	58	15,7	14	21,9
softdrugs produceren (onder dwang helpen met het maken van softdrugs)	22	3,2	-	-	-	-
harddrugs verhandelen (onder dwang harddrugs vervoeren en verkopen)	40	5,8	7	1,9	3	4,7
harddrugs produceren (onder dwang helpen met het maken van harddrugs)	16	2,3	-	-	-	-
loverboyproblematiek (onder dwang hebben van betaalde seks)	42	6,1	49	13,3	10	15,6
diefstal (onder dwang stelen en/of plegen van overvallen)	94	13,6	36	9,8	13	20,3
geldezel (uitlenen van je eigen bankrekening voor criminele activiteiten)	45	6,5	10	2,7	4	6,3
onder dwang telefoonabonnementen afsluiten	17	2,5	1	0,3	-	-
anders	59	8,5	26	7,0	5	7,8
geen	270	39,1	182	49,3	15	23,4
<i>totaal</i>	691	100,0	369	100,0	64	100,0

2.1.1.3 Werkwijze en drukmiddelen

Om zicht te krijgen op de werkwijze en drukmiddelen die worden toegepast om scholieren te bewegen tot criminele activiteiten, zijn aan de scholieren vragen voorgelegd die inzicht geven in de redenen dat scholieren al dan niet meegaan in wat er van hen gevraagd wordt. De vraag of de scholier ook echt heeft gedaan wat er aan hem werd gevraagd, is door 225 scholieren ingevuld en 71,6% daarvan antwoordde dat niet te hebben gedaan. Van deze 225

scholieren die wel eens zijn gevraagd om iets te doen wat volgens hen criminele uitbuiting is, is 28,4% wel meegegaan in dat verzoek.

Om zicht te krijgen op de drukmiddelen die worden toegepast, is de scholieren gevraagd wat er zou (kunnen) gebeuren als zij niet zouden doen wat hen werd gevraagd en wat er daadwerkelijk is gebeurd toen zij niet deden wat hen was gevraagd. De resultaten van beide vragen zijn weergegeven in tabel 8. Uit de vraag naar *mogelijke* gevolgen wordt duidelijk dat fysieke bedreiging – van de scholier en mensen om hem heen- het meest gerapporteerde drukmiddel is. Uit de vraag naar *daadwerkelijke* gevolgen komt naar voren dat sociale uitsluiting en fysieke bedreiging van de scholier zelf het meest worden gerapporteerd als gevolg van een weigering.

Tabel 8
Scholieren: (mogelijke) gevolgen bij weigering te doen wat er werd gevraagd

	mogelijke gevolgen <i>n=59</i>		daadwerkelijke gevolgen <i>n=156</i>	
	n	%	n	%
openbaarmaking persoonlijke informatie / foto's / filmpjes	16	16,3	8	4,4
sociale uitsluiting (= niet bij een groep horen)	11	11,2	27	14,9
fysieke bedreiging voor mijzelf	22	22,4	24	13,3
fysieke bedreiging voor mensen om mij heen (bijv. familie of vrienden)	18	18,4	10	5,5
andere vormen van bedreiging	8	8,2	6	3,3
iets anders	7	7,1	11	6,1
niks	16	16,3	95	52,5
<i>totaal</i>	<i>98</i>	<i>100,0</i>	<i>181</i>	<i>100,0</i>

2.1.1.4 *Signaleren van criminele uitbuiting*

Om in beeld te krijgen in hoeverre de verschillende groepen criminele uitbuiting denken te kunnen signaleren, is aan scholieren, medewerkers en bestuur gevraagd of zij het kunnen zien wanneer een scholier slachtoffer of dader is van criminele uitbuiting. Onder de 2577 scholieren die deze vraag hebben ingevuld, zegt 12% het te zien wanneer een medescholier slachtoffer is van criminele uitbuiting en ook 12% (van 2575 respondenten) zegt het te zien wanneer een medescholier dader is. Onder de medewerkers denkt slechts 10% van de 273 respondenten die deze vraag hebben ingevuld een slachtoffer te kunnen herkennen en 8% denkt een dader te kunnen herkennen. Van de 34 bestuurders denkt 9% een slachtoffer te kunnen herkennen en 15% denkt een dader te kunnen herkennen.⁴

Naast de algemene vragen naar herkenning van slachtofferschap en daderschap, is aan de scholieren gevraagd of zij op hun school iemand kennen die slachtoffer of dader van criminele uitbuiting is (tabel 9). Ook hier laten de antwoorden een vergelijkbaar beeld zien voor slachtofferschap en daderschap: 88% van de scholieren zegt geen slachtoffer of dader te kennen, 5% zegt een slachtoffer te kennen en 6,6% zegt een dader te kennen.

⁴ NB: gezien de grote verschillen in respondentenaantal in de verschillende groepen, moet ook hier voorzichtig worden omgegaan met een vergelijking van de gerapporteerde percentages.

Tabel 9

Ik ken op mijn school een slachtoffer / dader van criminele uitbuiting.

	slachtoffer		dader	
	n	%	n	%
ja	129	5,0	168	6,6
nee	2257	88,3	2239	88,4
zeg ik liever niet	132	5,2	98	3,9
anders	37	1,4	28	1,1
<i>totaal</i>	<i>2555</i>	<i>100,0</i>	<i>2533</i>	<i>100,0</i>

Op de vraag waaraan respondenten het herkennen als een scholier te maken heeft met criminele uitbuiting, worden hoge afwezigheid en verslechterende onderwijsresultaten vaak genoemd als signalen, door zowel scholieren, medewerkers als bestuurders (tabel 10). Onder de scholieren wordt daarnaast 'altijd een smoesje hebben' genoemd als signaal waaraan zij herkennen dat een medescholier te maken heeft met criminele uitbuiting.

Tabel 10

Signalen waaraan criminele uitbuiting wordt herkend

	scholieren <i>n=2103</i>		medewerkers <i>n=243</i>		bestuurders <i>n=34</i>	
	n	%	n	%	n	%
oververmoeidheid	513	7,0	141	10,9	13	7,6
storend gedrag	609	8,3	105	8,1	14	8,2
gebrek aan motivatie	594	8,1	129	10,0	17	10,0
nieuwe en dure kleding	505	6,9	111	8,6	14	8,2
meerdere telefoons	660	9,0	107	8,3	22	12,9
hoge afwezigheid (schoolverzuim)	1100	14,9	185	14,3	23	13,5
onderwijsresultaten gaan achteruit	994	13,5	182	14,1	24	14,1
bijbaantjes tot midden in de nacht	632	8,6	80	6,2	12	7,1
altijd een smoesje hebben	1162	15,8	134	10,4	17	10,0
altijd bereikbaar en beschikbaar zijn	212	2,9	76	5,9	10	5,9
anders	386	5,2	40	3,1	4	2,4
<i>totaal</i>	<i>7367</i>	<i>100,0</i>	<i>1290</i>	<i>100,0</i>	<i>170</i>	<i>100,0</i>

2.1.2 Onderzoeksvraag 2: Kennis

2.1.2.1 *Definitie criminele uitbuiting*

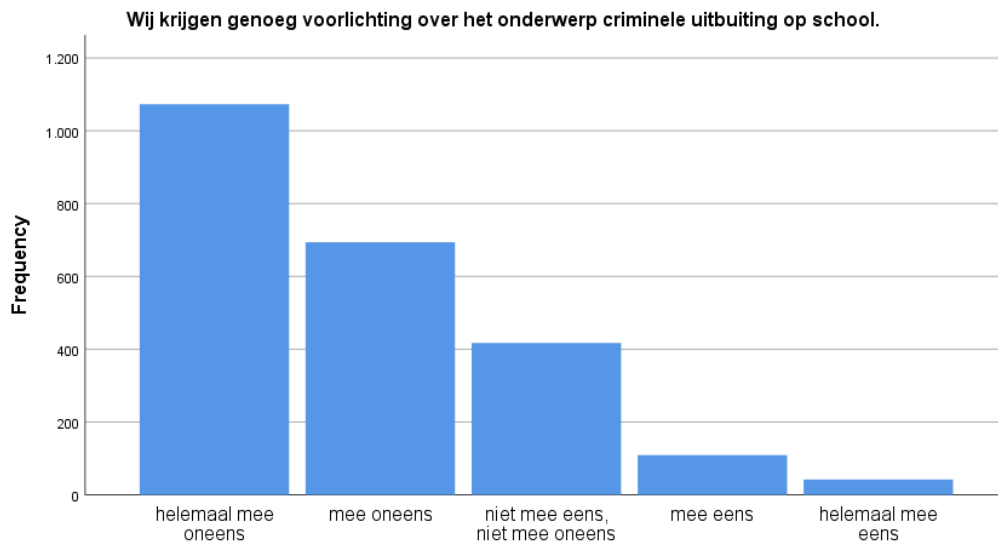
In de enquête zijn vragen opgenomen om in beeld te krijgen in hoeverre er kennis is over criminele uitbuiting bij de drie groepen respondenten. Op de vraag of scholieren (n=3461) weten wat criminele uitbuiting betekent, antwoordt 53,2% bevestigend en 46,8% ontkennend. Aan medewerkers en bestuurders is de open vraag gesteld wat criminele uitbuiting volgens hen is. Het overgrote deel van de medewerkers zegt daarbij te denken aan het verrichten van criminele activiteiten waarbij er sprake is van dwang en druk van buitenaf. Ook wordt door een enkele respondent benoemd dat alle vormen van criminaliteit onder criminele uitbuiting vallen. Enkele uitspraken van respondenten uit deze groep: *"Dat men onder dwang dingen moet doen die men anders niet zou doen. Bij dwang denk ik dan aan fysiek geweld, maar ook mentale druk"; "Personen onder dreiging dwingen tot het uitvoeren van ongewenste handelingen"; "Iemand ertoe dwingen/aansporen om criminele activiteiten uit te voeren"; "Dat criminelen misbruik maken van iemands kwetsbaarheid"*. Een enkele respondent antwoordt niet te weten wat criminele uitbuiting is.

Onder de bestuurders beschrijft het grootste deel van de respondenten dat er bij criminele uitbuiting sprake is van het verrichten van criminele activiteiten onder dwang. Ook worden formuleringen als 'ronselen' en 'misbruik maken van jongeren voor criminele activiteiten' gebruikt. Enkele uitspraken van respondenten uit deze groep: *"Iemand wordt onder druk ingezet voor illegale activiteiten, of wordt op andere wijze slachtoffer van criminelen"; "Als er op slinkse wijze misbruik van je wordt gemaakt of je gedwongen wordt om iets onwettigs te doen"; "Een ander gebruiken om jezelf op een ongeoorloofde wijze te verrijken"; "Ronselen om criminele activiteiten uit te voeren, waarna een jongere geen kant meer op kan door chantage"*.

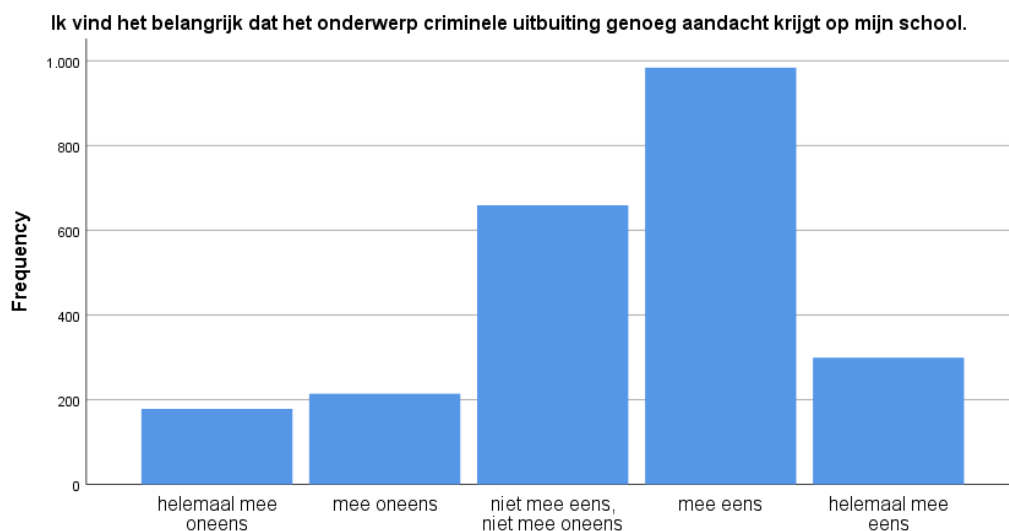
2.1.2.2 *Preventie en voorlichting*

De vraag of scholieren op school lessen en/of trainingen krijgen om signalen van criminele uitbuiting te leren herkennen, is door 2498 respondenten beantwoord, waarvan 93,8% antwoordde dat dat niet het geval is. Met de stelling *'Wij krijgen genoeg voorlichting over het onderwerp criminele uitbuiting op school'* is het grootste deel van de scholieren het niet eens: 75,7% antwoordde *'(helemaal) mee oneens'*, zie figuur 6. Aan de scholieren is vervolgens gevraagd wat voor voorlichting zij momenteel krijgen en daarop wordt geantwoord dat het onderwerp tijdens de mentorles wel eens wordt besproken en dat er soms wel eens een gastles wordt georganiseerd. Een groot deel van de scholieren hecht wel waarde aan aandacht voor criminele uitbuiting op school: 55% zegt het (helemaal) eens te zijn met de stelling *'Ik vind het belangrijk dat het onderwerp criminele uitbuiting genoeg aandacht krijgt op mijn school'*, zie figuur 7.

Op de vraag naar wat voor soort voorlichting er volgens de scholieren zou moeten worden gegeven, worden onder andere de volgende mogelijkheden geopperd: gastlessen door een expert (politie, slachtofferhulp) of ervaringsdeskundige (slachtoffer, ex-dader), het onderwerp bespreken tijdens het mentoruur of tijdens de lessen burgerschap, een weerbaarheidstraining, een themadag of -week over het onderwerp of posters ophangen/regelmatig berichten delen over criminele uitbuiting. Wat vaak naar voren komt, los van de vorm van de voorlichting, is de behoefte aan uitleg over wat criminele uitbuiting is en informatie over hoe je het kunt herkennen en voorkomen.

Figuur 6. Mening scholieren over mate van voorlichting (n=2335).

Figuur 7. Mening scholieren over belang van aandacht voor criminele uitbuiting (n=2334).

Aan de medewerkers en het bestuur is gevraagd op welke manier er binnen de school aandacht wordt besteed aan het onderwerp criminele uitbuiting, respondenten konden daarbij meer dan één antwoord aanvinken. Tabel 11 laat zien dat incidentele voorlichtingen aan scholieren de meest voorkomende manier is waarop aandacht wordt besteed aan het onderwerp, 44,1% van de medewerkers en 47,1% van de bestuurders benoemt deze vorm. 30% van de medewerkers en 20,6% van de bestuurders antwoordde dat er geen aandacht wordt besteed aan het onderwerp criminele uitbuiting.

Tabel 11

Op welke manier wordt er binnen uw school aandacht besteed aan het onderwerp criminele uitbuiting?

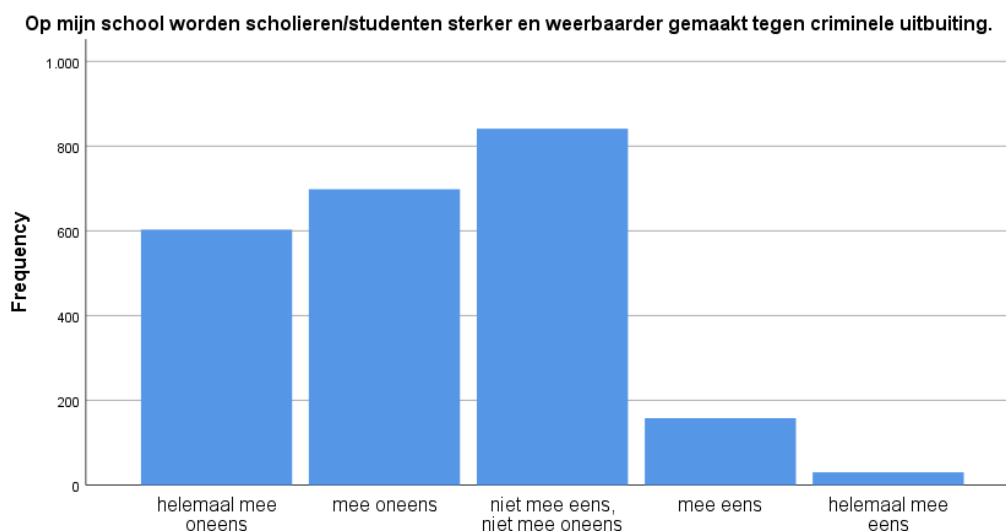
	medewerkers (n=263)		bestuurders (n=34)	
	n	%	n	%
door incidentele voorlichtingen aan scholieren	116	44,1	16	47,1
door structurele voorlichtingen aan scholieren	48	18,3	13	38,2
door incidenteel trainen van medewerkers	32	12,2	10	29,4
door structureel trainen van medewerkers	13	4,9	2	5,9
daar wordt geen aandacht aan besteed	79	30,0	7	20,6
anders	39	14,8	6	17,6

Net als door de scholieren wordt door de medewerkers en bestuurders het belang onderschreven van voldoende aandacht voor het onderwerp criminele uitbuiting. Beide groepen kregen twee stellingen voorgelegd: 'Ik vind het belangrijk dat het onderwerp criminele uitbuiting voldoende aandacht krijgt onder medewerkers' en 'Ik vind het belangrijk dat het onderwerp criminele uitbuiting voldoende aandacht krijgt onder scholieren'. Met de eerste stelling is 81,8% van de respondenten onder de medewerkers (n=257) het (helemaal) eens, onder het bestuur (n=34) is dat 82,3%. Met de stelling over het belang van aandacht voor het onderwerp onder scholieren is 86,4% van de respondenten onder de medewerkers en 94,1% van de respondenten onder het bestuur het (helemaal) eens.

2.1.2.3

Weerbaarheid

Aan de scholieren is de stelling voorgelegd 'Op mijn school worden scholieren/studenten sterker en weerbaarder gemaakt tegen criminele uitbuiting'. Zoals figuur 8 laat zien, reageert ruim een derde van de respondenten neutraal: 36,1% is het eens noch oneens met de stelling. 55,9% van de respondenten is het (helemaal) oneens met deze stelling. Ook onder de medewerkers (n=257) reageert een groot deel van de respondenten (47,9%) neutraal op deze stelling. 44,8% zegt het (helemaal) oneens te zijn met de stelling. Van de respondenten onder het bestuur (n=34) reageert 32,4% neutraal op de stelling is 47,1% het er (helemaal) mee oneens.

Figuur 8. Mening scholieren over bijdrage school aan weerbaarheid tegen criminele uitbuiting (n=2330).

Aan medewerkers (n=257) en bestuur is de vraag voorgelegd of er volgens de respondenten binnen de school voldoende wordt gedaan om criminele uitbuiting tegen te gaan. Hierop antwoordt het grootste deel van de respondenten onder de medewerkers (54,9%) neutraal en 35% antwoordt (helemaal) oneens. Van de respondenten onder het bestuur (n=34) antwoordt ook het grootste deel (58,8%) neutraal en 23,5% antwoordt oneens.

Op de vraag welke instrumenten er worden ingezet om scholieren weerbaar te maken, worden door de medewerkers voorlichting, mentorlessen, gastlessen en weerbaarheidstrainingen vaak genoemd. Door het bestuur worden voorlichting, mentorlessen, gastlessen en de toegang tot meer specialistische begeleiding (pedagogisch begeleider, jeugdwerk etc.) genoemd. Daarnaast wordt door enkele respondenten de vraag opgeworpen of het tot de taak van het onderwijs behoort om scholieren weerbaar te maken tegen criminele uitbuiting.

2.1.2.4 *Beleid en protocol*

Aan de medewerkers en het bestuur is gevraagd of er binnen de school protocollen worden gehanteerd om criminele uitbuiting tegen te gaan, om zicht te krijgen op de mate waarin werkwijzen omtrent criminele uitbuiting geformaliseerd zijn. Tabel 12 laat zien in hoeverre deze er volgens deze twee groepen respondenten zijn.

Tabel 12

Heeft uw school protocollen (zoals handelwijzen of richtlijnen) om criminele uitbuiting tegen te gaan?

	ja		nee		weet ik niet		totaal
	n	%	n	%	n	%	n
medewerkers	25	10,4	43	17,8	172	71,8	241
bestuurders	7	21,2	17	51,5	9	27,3	35

2.1.2.5 *Melden*

Om in beeld te krijgen in hoeverre scholieren weten wat zij kunnen doen en waar zij terecht kunnen wanneer zij te maken (denken te) hebben met criminele uitbuiting, is aan scholieren een vijftal stellingen voorgelegd. Tabel 13 geeft een overzicht van de resultaten van dit deel van de enquête en brengt daarmee in beeld in welke mate scholieren bekend zijn met de hulpbronnen die zij kunnen benutten. Daarin is te zien dat iets meer dan de helft van de scholieren weet waar zij terecht kunnen op school (55,1% en 52,7%) en ervan overtuigd zijn dat zij kunnen vertrouwen op hulp van hun school (52,7%). Die percentages liggen beduidend lager als het gaat om weten wat te doen wanneer scholieren vermoeden dat medescholieren te maken hebben met criminele uitbuiting (30% en 17,3%).

Tabel 13
Kennis van scholieren over hulpbronnen

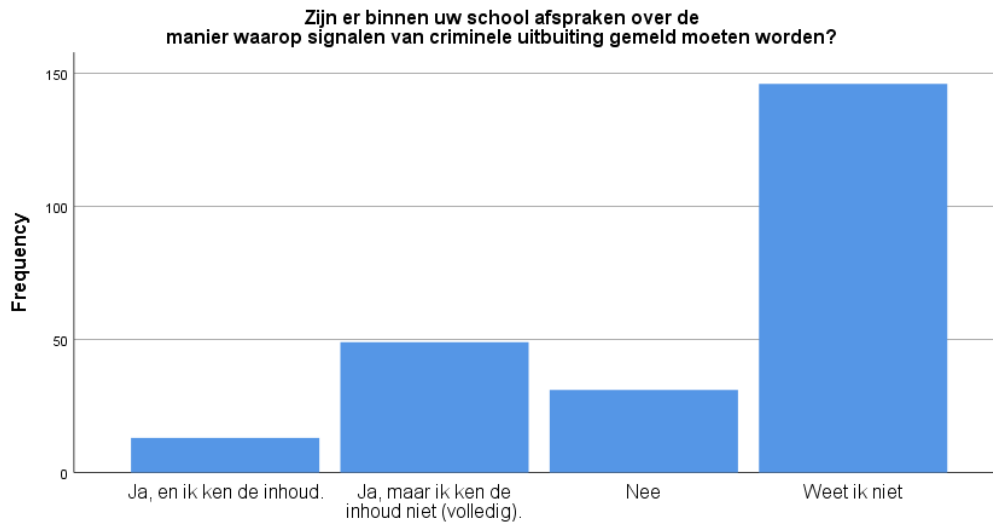
	aantal	(helemaal) mee oneens	(helemaal) mee eens
	<i>n</i>	%	%
Ik weet waar ik terecht kan op school als ik een probleem heb dat met criminele uitbuiting te maken heeft	2331	27,5	55,1
Ik weet wat ik moet doen als ik denk dat een medescholier slachtoffer is van criminele uitbuiting	2024	40,1	30,0
Scholieren van onze school weten wat zij moeten doen als zij denken dat medescholieren te maken hebben met criminele uitbuiting	2018	39,5	17,3
Ik kan vertrouwen op hulp van mijn school als ik denk dat een medescholier slachtoffer of dader is van criminele uitbuiting	2019	19,4	52,7
Ik weet bij wie ik terecht kan op school als iemand mij vraagt om strafbare feiten te plegen die ik eigenlijk niet wil doen	2018	26,2	52,7

In de vragenlijsten voor medewerkers en bestuurders is aan de respondenten de vraag voorgelegd of zij weten wat zij moeten doen met signalen van criminele uitbuiting en de vraag of volgens hen medewerkers weten wat zij moeten doen met signalen. De resultaten daarvan zijn opgenomen in tabel 14. Hieruit wordt duidelijk dat in beide groepen een kleine meerderheid van de respondenten weet wat zij moet doen met vermoedens van criminele uitbuiting. Onder de medewerkers denkt 37,8% van de respondenten dat medewerkers weten wat zij moeten doen met signalen, onder het bestuur is dat 36,4% van de respondenten.

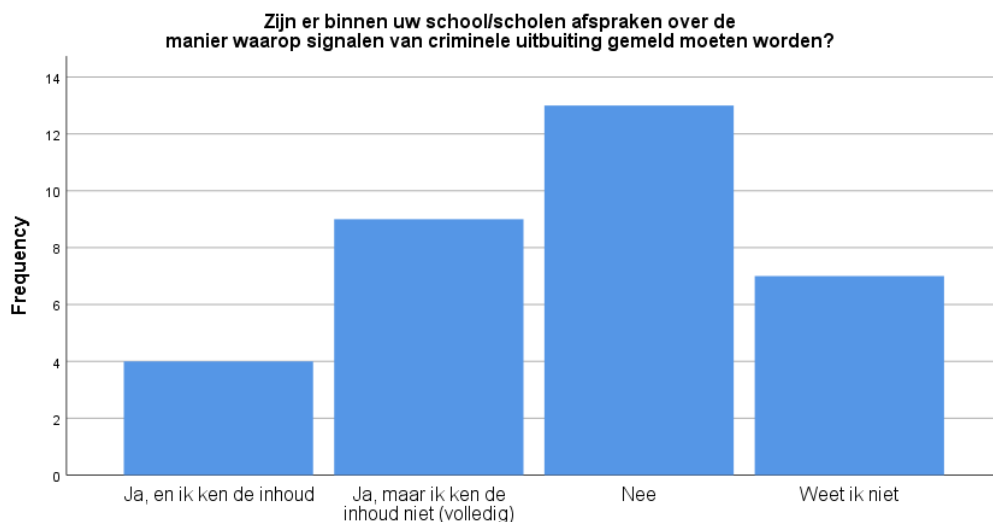
Tabel 14
Kennis van medewerkers (n=241) en bestuurders (n=33) over omgang met signalen

	(helemaal) mee eens		(helemaal) mee oneens	
	<i>medewerkers</i>	<i>bestuurders</i>	<i>medewerkers</i>	<i>bestuurders</i>
	%	%	%	%
Ik weet wat ik moet doen als ik vermoedens heb van criminele uitbuiting onder de scholieren van mijn school	51,1	66,6	23,7	6,1
Binnen onze school weten medewerkers wat zij moeten doen met signalen van criminele uitbuiting van scholieren/studenten.	37,8	36,4	21,1	18,2

Aan de respondenten onder bestuur en medewerkers is gevraagd of er binnen de school afspraken zijn over de manier waarop signalen van criminele uitbuiting gemeld moeten worden. In figuren 9 en 10 is te zien dat zowel onder de medewerkers als onder het bestuur de respondenten die weten van bestaan en inhoud van zulke afspraken in de minderheid zijn. Door de respondenten onder het bestuur wordt door 39,4% geantwoord dat er geen afspraken zijn over het melden van signalen. Op de vraag of respondenten beperkingen ervaren door privacywetgeving bij het melden van (vermoedens van) criminele uitbuiting, antwoordt 41,4% van de medewerkers en 51,5% van de bestuurders dat dat het geval is.

Figuur 9. Bekendheid afspraken over melden signalen criminele uitbuiting bij medewerkers (n=239).

Figuur 10. Bekendheid afspraken over melden signalen criminele uitbuiting bij bestuurders (n=34).

De vraag of er één of meer vaste contactpersonen zijn waar medewerkers terecht kunnen met hun zorgen over of signalen van criminele uitbuiting, is door 239 respondenten onder de medewerkers en 33 respondenten onder het bestuur beantwoord. Van de medewerkers antwoordt 48,1% dat er zo'n contactpersoon is, 13% antwoordt dat zo'n contactpersoon er niet is en 38,9% zegt het niet te weten. Van de respondenten uit de groep bestuurders antwoordt 78,8% dat de betreffende contactpersonen er zijn, 18,2% antwoordt dat die er niet zijn en 3% van de respondenten zegt het niet te weten.

Aan de medewerkers is vervolgens gevraagd hoe vaak zij zelf in de afgelopen twee jaar een beroep hebben gedaan op deze contactpersonen en aan de respondenten onder het bestuur

is gevraagd hoe vaak er in de afgelopen twee jaar in totaal een beroep is gedaan op deze contactpersonen, om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de mate waarin deze contactpersonen worden geraadpleegd (zie tabel 15).

Tabel 15
Beroep op vaste contactpersonen voor zorgen over / signalen van criminele uitbuiting in de afgelopen twee jaar

	medewerkers		bestuurders	
	n	%	n	%
1 of 2 keer	26	22,6	6	23,1
3 tot 5 keer	9	7,8	2	7,7
6 tot 10 keer	3	2,6	4	15,4
meer dan 10 keer	2	1,7	2	7,7
anders	7	6,1	8	30,8
niet	68	59,1	4	15,4
<i>totaal</i>	<i>115</i>	<i>100,0</i>	<i>26</i>	<i>100,0</i>

2.1.2.6

Samenwerken

Aan zowel medewerkers als bestuurders is gevraagd of de school samenwerkt met ketenpartners in de aanpak van criminele uitbuiting, zie de resultaten in tabel 16. Hierin is te zien dat iets minder dan de helft van de respondenten onder het bestuur antwoordt dat er inderdaad wordt samengewerkt met ketenpartners en dat het grootste gedeelte van de respondenten onder de medewerkers niet weet of dat het geval is. Op de vervolgvraag met welke ketenpartners er wordt samengewerkt, noemen de respondenten (jeugd)politie, HALT, justitie, GGZ, GGD, gemeente, Veilig Thuis, leerplichtambtenaar, jeugdhulpverlening, maatschappelijk werk en andere scholen (VO wordt bijvoorbeeld genoemd door respondenten die werkzaam zijn in het MBO).

Tabel 16
Samenwerking met ketenpartners

	medewerkers		bestuurders	
	n	%	n	%
ja	37	15,4	16	48,5
nee	15	6,3	9	27,3
weet ik niet	188	78,3	8	24,2
<i>totaal</i>	<i>240</i>	<i>100,0</i>	<i>33</i>	<i>100,0</i>

2.2 **Bevindingen uit de interviews**

In deze paragraaf worden de bevindingen van de interviews gepresenteerd. Per thema worden de bevindingen van de verschillende groepen respondenten weergegeven, aangevuld met uit de interviews afkomstige citaten. Aan het begin van het citaat wordt aangegeven van wie deze afkomstig is (bestuurder (B), medewerker (M), scholier (S)).

2.2.1 Onderzoeksvraag 1: Aanwezigheid en omvang criminele uitbuiting

2.2.1.1 *Omvang*

De respondenten uit de verschillende groepen is gevraagd naar hun beeld van de omvang van criminele uitbuiting op hun school. De bestuurders geven aan zich bewust te zijn van het

feit dat het voor kan komen, maar hebben in de meeste gevallen het idee dat het (nu) niet (meer) speelt of niet speelt op de betreffende school. Wel benoemt men dat dit niet hoeft te betekenen dat dit niet voorkomt. Men vraagt zich af of zij als school voldoende zicht hebben op dit fenomeen.

B: "Hebben we het wel goed genoeg op ons netvlies? De gedachte kwam wel voorbij met het invullen van de enquête".

Uit de interviews met de medewerkers van de scholen komt naar voren dat men een wisselend beeld heeft van de omvang van criminele uitbuiting. Een van de geïnterviewden geeft duidelijk aan dat het niet speelt binnen de school. Een merendeel van de geïnterviewden geeft echter aan dat er zeker dingen spelen op hun school. Eén van de geïnterviewden geeft expliciet aan dat door de jaren heen de problemen rondom de jongeren erger, heftiger en intenser zijn geworden. Hij noemt daarbij o.a. de veranderende norm onder jongeren als het gaat om drugsgebruik en omgang met elkaar.

Net als de bestuurders zijn ook de medewerkers zich over het algemeen bewust van het voorkomen van criminele uitbuiting onder de leerlingen en studenten van hun scholen en geeft men aan ook vermoedens te hebben van dingen die kunnen wijzen op criminele uitbuiting. Tijdens de gesprekken met beide groepen zien we, na doorvragen op het thema, in een aantal gevallen deze bewustwording toenemen.

M: "De school is een afspiegeling van de samenleving, als het in de samenleving speelt, dan moet het ook op school plaatsvinden"

Wanneer aan de scholieren gevraagd wordt of zij zich zorgen maken over criminele uitbuiting, geeft meer dan de helft aan zich geen zorgen te maken over criminele uitbuiting. De resterende groep geeft aan zich enigszins zorgen te maken. De meeste benoemen dat ze er niets mee te maken willen hebben en dat ze er niet op letten. Ze willen zich afzijdig houden en zich er niet in mengen.

Na doorvragen blijkt uit de verschillende interviews, ongeacht de leeftijd van de geïnterviewde, de schoollocatie en opleiding (sniveau), dat de meeste scholieren wel vermoedens hebben van situaties die 'niet correct' zijn. Dit zijn situaties als het dealen van drugs, plegen van geweld, en het hebben van wapens in de vorm van vreemde messen, verspreiden van beeldmateriaal van medescholieren en geheimzinnig gedrag in en rondom de school.

Alle geïnterviewde scholieren hebben aangegeven zelf niet benaderd te zijn om dingen te doen voor een ander wat strafbaar zou kunnen zijn. Een enkeling spreekt over een soort van onderbuikgevoel dat iets niet klopt. Zij geven aan het lastig te vinden om dit onderbuikgevoel te definiëren en om een mogelijke vorm van uitbuiting te zien, want wat is nu criminele uitbuiting?

S: "Er gebeurt wel eens wat op school en dan met name bij de fietsenhokken of bij de gymzalen, zoals roken en geheiminnig gedrag, maar ik weet dan niet precies wat ze doen en of dat wat ze doen dan ook iets crimineels is".

S: "Ik wil dit allemaal niet weten want hoe meer je weet des te gevaarlijker het wordt."

2.2.1.2 *Vormen van criminele uitbuiting*

Aan alle respondenten is gevraagd met welke vormen van criminele uitbuiting zij wel eens te maken hebben gehad op hun school. Hoewel enkele bestuurders aangeven hier geen goed beeld van te hebben, weten zij wel een aantal concrete voorbeelden te noemen zoals het onder dwang verkopen en rondbrengen van drugs, gedwongen plegen van fietsendiefstal en scooterdiefstal, gedwongen gebruik maken van pinpas, onder dwang kopen van spullen en aanzetten tot roofovervallen. In de meeste gevallen worden drugsgerelateerde voorbeelden genoemd. De voorbeelden komen uit zowel een verder als recenter verleden. Hoewel geen vorm van criminele uitbuiting wordt ook seksuele uitbuiting hier genoemd.

Onder de groep medewerkers worden de volgende voorbeelden van criminele uitbuiting gegeven: geldezels, diefstal, vernieling, plegen van overvallen, handel in drugs en vuurwerk en het voorkomen van een netwerk rondom het onder dwang maken van huiswerk voor anderen. Ook onder deze groep respondenten worden vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag genoemd, zoals sexting en sextortion, maar ook loverboyproblematiek, die als een vorm van mensenhandel (seksuele uitbuiting) wordt gezien.

De vormen van criminele uitbuiting die door de scholieren worden genoemd zijn het dealen van drugs, het wegbrengen van pakketjes, dealen in tabak, verspreiden van foto's, plegen van geweld zoals het overvallen van tankstations en het hebben van vreemde messen.

2.2.1.3 *Werkwijze en dwang*

Aan bestuurders en medewerkers die hebben aangegeven daadwerkelijk te maken te hebben gehad met vormen van criminele uitbuiting op hun scholen, is gevraagd naar de werkwijze en de manieren waarop dwang is uitgeoefend. De uitingen van dwang die door deze doelgroepen herkend worden zijn groepsdruk, verbale agressie, fysiek geweld en sexting.

Bij navraag onder de scholieren naar de werkwijze van een uitbuiters komt naar voren dat veel gebruik gemaakt wordt van sociale media en dan met name Snapchat. Uit de gesprekken komt naar voren dat jongeren *ad random* worden benaderd. Enkele geïnterviewden hebben hiermee te maken gehad en allen geven aan dit soort berichtjes en verzoeken te weigeren en te blokkeren. Wanneer gevraagd wordt naar de vormen van dwang die toegepast (zouden kunnen) worden komt uit de interviews naar voren dat er sprake is van angst voor (bedreiging met) geweld en chantage middels het verspreiden van beeldmateriaal.

S: "Ik zorg ervoor dat niemand iets van mij heeft waarmee ik gechanteerd zou kunnen worden, ik ben erg voorzichtig."

2.2.1.4 *Daderschap en slachtofferschap*

Aan de bestuurders, medewerkers en de scholieren van de scholen is gevraagd welk beeld zij hebben van daders en slachtoffers van criminele uitbuiting. De bestuurders en medewerkers van de scholen geven aan het lastig te vinden een goed beeld te kunnen schetsen van daders en slachtoffers van criminele uitbuiting. Enerzijds omdat zij benoemen dat het slachtoffer ook dader kan zijn en andersom en aan de andere kant spelen dergelijke zaken zich af buiten hun gezichtsveld. Met name als het gaat om het duiden van daders geeft men aan hier minder goed zicht op te hebben. Het beeld dat zij in het algemeen van daders hebben is dat het veelal jongens zijn die opereren in een groep waarbij sprake is van een hiërarchische structuur. Dit kunnen de stoere jongens met een grote mond zijn, maar in sommige gevallen ook rustige, onzekere jongens. Aan de ene kant benoemt men de verharding onder de

jongeren en het steeds slimmer worden van de jongeren als kenmerk. Aan de andere kant spreekt men ook over bepaalde risicofactoren waarbij scholieren en studenten met een lage sociaal economische status (SES), lager opleidingsniveau en geen veilige thuissituatie hebben, kwetsbaarder zijn voor criminele uitbuiting. Ook ouders die zelf in het criminele circuit zitten of ouders die niet betrokken zijn bij hun kind, worden als risicofactoren genoemd. Deze zogenaamde risicojongeren zijn vaak ook al in beeld bij de jeugdhulpverlening. Bij het duiden van slachtoffers van criminele uitbuiting schetsen zij een beeld van slachtoffers als de wat stillere, teruggetrokken en onzekere kinderen. Ook hier worden risicofactoren benoemd zoals het hebben van een beperkt netwerk, kinderen die gepest worden en kinderen die mindere sociale, financiële en intellectuele bagage hebben meegekregen. Meisjes worden als een aparte groep slachtoffers benoemd. Kenmerkend voor hen is een laag zelfbeeld, behoefte aan aandacht, contact en genegenheid, gecombineerd met naïviteit en makkelijk beïnvloedbaar.

Ook in de gesprekken met de scholieren is naar voren gekomen dat men bij een slachtoffer vaak denkt aan een meisje. Ze beschrijven een slachtoffer als een persoon die stil, schuw en onopvallend is en als een kwetsbare jongere die niet lekker in z'n vel zit en weinig zelfvertrouwen heeft. Ook geven ze aan dat er sprake is van gedragsverandering. Een persoon die juist stiller wordt of een persoon die juist veel opzichter wordt qua kledingstijl en qua gedrag. Dit geeft men ook aan over de ouders. Wanneer dezelfde vraag gesteld wordt over de ouders is opvallend dat men sneller geneigd is om te denken aan jongens. En dan met name de populaire, oudere jongens die stevig in hun schoenen staan worden genoemd. De jongens worden getypeerd als de snelle jongens, die makkelijk contacten leggen, veel vrienden en mensen om zich heen hebben. Ook wordt aangegeven dat er sprake is van stiekem en geheimzinnig gedrag. Een enkeling geeft over de ouders aan dat het juist jongens kunnen zijn die stil zijn en niet willen opvallen omdat ze stiekeme dingen doen. In de interviews komt ook aan bod dat bepaalde jongeren kwetsbaar kunnen zijn voor criminele uitbuiting. Een aantal geïnterviewden geeft als voorbeeld jongeren die verslaafd zijn aan softdrugs en jongeren die het thuis niet fijn hebben.

Aan alle groepen is gevraagd aan de hand van welke signalen ouderschap of slachtofferschap te herkennen zou zijn. Wat de groepen respondenten gemeen hebben is dat zij (plotselinge) gedragsverandering benoemen als belangrijk signaal. De concrete signalen die zij daarbij genoemd hebben zijn uit de antwoorden gefilterd en hieronder in tabel 17 weergegeven. Opvallend is dat binnen alle groepen de overeenkomsten tussen signalen van ouderschap en slachtofferschap worden benoemd. Ook het onderbuikgevoel speelt een belangrijke rol. De signalen op zichzelf hoeven niets te betekenen maar de combinatie van verschillende signalen en de context maken juist dat het een signaal zou kunnen zijn.

B: "Verzuim hebben we wel in de gaten, maar de andere signalen, dat hebben we minder in beeld, of signaleren we niet."

B: "Mentoren worden getraind op veranderende signalen. Waar we nog niet goed in zijn is wat we met die signalen moeten doen."

Tabel 17: Signalen ouderschap en slachtofferschap

Signalen slachtofferschap			
	B	M	S
Te laat komen	X		X
Spijbelen		X	X
Slechte schoolprestaties		X	X
Smoesjes	X		
Zichzelf anders voordoen			X
Ineens duurdere kleding		X	
Afzijdig houden/ terugtrekken	X	X	X
Angstig gedrag/ zenuwachtig gedrag	X	X	X
Opvallende leerlingcombinaties	X		X
Constant bereikbaar willen zijn		X	
Afgeleid zijn/ minder goed opletten in de klas			X
Stiller worden		X	X
Uitbundiger worden		X	
Geen tijd om af te spreken			X
Slecht uitzien		X	X
Prikkelbaar/ snel geïrriteerd			X
Vermoeid		X	X
Signalen ouderschap			
	B	M	S
Bezit van dure kleding	X	X	X
Bezit van dure spullen/ sieraden	X	X	X
Slechte schoolprestaties			X
Verminderde concentratie			X
Meerdere telefoons	X		
Veel met telefoon bezig			X
Te laat komen	X		
Veel geld op zak	X	X	
Online andere namen gebruiken	X		
Vermoeidheid	X		
Afzijdig houden/ afschermen	X		X
Smoesjes	X		
De 'baas' van de klas		X	X
Teruggetrokken/ onzeker/ stiller		X	X
Drugsgebruik			X
(Grof)taalgebruik			X
Overlast plegen			X
Populair/ stoer gedrag		X	X
Kortaf			X
Pestgedrag			X
Zenuwachtig gedrag			X

2.2.2 Onderzoeksvraag 2: Kennis

2.2.2.1 *Definitie criminele uitbuiting*

Door de bestuurders wordt criminele uitbuiting gedefinieerd als het onder dwang plegen van strafbare feiten. Termen als onder druk zetten, onvrijwilligheid, dwang en afpersing worden daarbij genoemd. De voorbeelden die genoemd worden zijn: drugshandel, diefstal, inbraak, geld aftroggelen en seksuele handelingen. Alle bestuurders geven aan dat zij als school geen definitie van criminele uitbuiting hebben vastgesteld danwel niet op de hoogte te zijn of er een definitie is vastgesteld. Sommige bestuurders geven aan dat er wel protocollen op andere thema's zijn zoals pestprotocol en vermoedens van kindermishandeling, maar daar wordt de definitie van criminele uitbuiting niet apart in genoemd.

Ook de medewerkers geven aan dat de scholen waar zij werkzaam zijn geen vastgestelde definitie van criminele uitbuiting hebben. Wanneer gevraagd wordt wat zij verstaan onder criminele uitbuiting is opvallend dat men wel denkt aan dwang, maar het moeilijk vindt om concrete voorbeelden te benoemen.

M: "Leerlingen die onder druk iets moet doen en daar iets voor krijgen."

M: "Mijn eerste reactie zou zijn dingen op het gebied van seks, dus seksuele uitbuiting, maar dat is dan geen criminele uitbuiting."

M: "Je kan criminele uitbuiting heel breed zien van kinderen misbruiken vanwege hun geld tot meisjes die via sociale media benaderd worden om foto's of filmpjes van zichzelf te sturen tot kinderen die in de drillraps zitten en met messen rondlopen en drugs dealen."

Wanneer aan de scholieren gevraagd wordt wat zij verstaan onder criminele uitbuiting geven zij aan dit een lastige vraag vinden om te beantwoorden. De meeste scholieren geven aan het onder druk doen van bepaalde dingen. Wanneer doorgevraagd wordt komt men met voorbeelden als stelen, gebruiken van en handelen in drugs en het doen van criminele dingen. Het overgrote deel van de geïnterviewden geeft aan er tot nu toe nog niets van gehoord te hebben, noch op school noch in de privésituatie.

S: "Ja ehm, misschien mensen die handelen in drugs of misschien wel stelen"

S: "Criminele uitbuiting is als je misbruik maakt van andere mensen met criminele activiteiten, zodat de dader er zelf minder last van heeft als hij gepakt wordt."

2.2.2.2 *Preventie/ voorlichting*

Wanneer er gevraagd wordt naar preventie en voorlichting met betrekking tot het thema criminele uitbuiting geeft een deel van de bestuurders aan dat er geen specifieke voorlichting- of preventieactiviteiten zijn. Er is veelal sprake van een incidentele aanpak. Ook hier geeft een deel van de bestuurders aan niet precies te weten welke voorlichtings- en/of preventieactiviteiten er georganiseerd worden. Wel wordt over het algemeen het belang van preventie en voorlichting onderkend. De meeste bestuurders geven aan dat er wel op andere thema's voorlichting geven wordt, al dan niet door externen, met name het thema drugs wordt hierin benoemd (Toerusting en vorming, Stichting Voorkom, Gezonde School, Project 101).

Ook uit de interviews met de medewerkers is naar voren gekomen dat het fenomeen criminele uitbuiting weinig tot geen aandacht krijgt in de vorm van voorlichting, training of lessen. Hoewel ook deze doelgroep het belang van voorlichting en preventie inzien en ook de behoefte om hier invulling aan te geven uitsprekt, benoemen zij ook de veelheid aan andere thema's. Dit maakt het voor hen lastig om keuzes te maken welke thema's een plekje krijgen in het onderwijs en op welke manier. Binnen het onderwijs zien zij bij vakken als Burgerschap, Maatschappijleer en tijdens de mentorlessen ruimte om dit thema onder de aandacht te brengen. Het geven van voorlichting via externen wordt zowel door medewerkers als scholieren gewaardeerd. Gastlessen en verhalen van ervaringsdeskundigen worden als effectiever ervaren dan wanneer de eigen docenten dit oppakken. Ook geeft men aan dat de voorlichting aan verschillende doelgroepen gegeven moet worden, denk hierbij aan scholieren en studenten, docenten, conciërges, mentoren, vertrouwenspersonen, intern begeleiders en wellicht ook de ouders. Het overgrote deel van de geïnterviewden geeft aan dat vele vormen van voorlichting zijn wegbezuinigd. Dit vindt men een groot gemis, waarbij zij benoemen dat met preventief handelen in de vorm van voorlichting mogelijk veel voorkomen kan worden.

Alle scholieren die bevestigd zijn geven aan dat er geen specifieke voorlichting gegeven wordt over criminele uitbuiting. Er wordt wel voorlichting gegeven over thema's als drank, drugs, verkeer en games, hoewel deze in de afgelopen COVID-19-periode beperkt tot niet werden aangeboden. Net als bij de medewerkers van de scholen is er ook onder de scholieren behoefte aan voorlichting over criminele uitbuiting. De jongeren willen meer informatie over het fenomeen en over hoe ze het kunnen herkennen, wat de gevolgen kunnen zijn en wat ze kunnen doen als ze ermee te maken krijgen. Een deel van de geïnterviewden wil jaarlijks een voorlichting en een deel van de geïnterviewden wil dat dit structureler plaatsvindt. De meeste scholieren willen graag voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige of van andere experts van buiten de school. De eigen docent of mentor wordt een enkele keer aanwezen om deze voorlichting te geven. Als reden daarvoor wordt aangegeven dat de eigen mentor of docent vertrouwd is en dichtbij staat. Echter wanneer een expert of een ervaringsdeskundige de voorlichting geeft komt de informatie beter binnen en is het veel interessanter, aldus de scholieren. Hieraan gekoppeld geeft men ook aan dat de voorlichtingen niet zo 'even tussendoor' gegeven moeten worden, maar dat hier echt tijd en aandacht voor moet zijn. Bij een aantal scholen wordt wel aandacht besteed aan het onderwerp criminaliteit. Dit gebeurt dan met name bij vakken als Maatschappijleer, Burgerschap, in de mentorlessen of projecten. Criminele uitbuiting krijgt hierbinnen weinig tot geen aandacht.

2.2.2.3 *Weerbaarheid*

Of er aandacht wordt besteed aan weerbaarheid van studenten en leerlingen wisselt per school, dan wel per opleiding binnen de betreffende school. Er zijn bestuurders die aangeven dat er geen aandacht aan wordt besteed of alleen incidentgericht. De scholen die aangeven dat er wel aandacht aan wordt besteed noemen de trainingen Rots en water, weerbaarheidstrainingen, behandeling van het thema binnen het vak Burgerschap, binnen Loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB) waarin aandacht wordt besteed aan agressiehantering en mentale weerbaarheid en diverse toerustinglessen. Ook het bijbels perspectief wordt door diverse bestuurders genoemd. Toerusting en vorming is daar een voorbeeld van, waarbij de overdracht van christelijke waarden en normen en de toetsing daarvan aan maatschappelijke ontwikkelingen bij verschillende scholen centraal staat. Een deel van medewerkers van de scholen benoemt het grotendeels wegbezuinigen van weerbaarheidstrainingen en sociale vaardigheidstrainingen die schoolbreed werden aangeboden. In de meeste gevallen is er nog wel een individueel aanbod wanneer een

scholier dit nodig heeft. Alle geïnterviewden geven aan dat een training over weerbaarheid heel waardevol kan zijn en zien het ontbreken hiervan als een groot gemis. Het thema weerbaarheid krijgt echter binnen een aantal opleidingen extra aandacht omdat het bij de opleiding hoort. De geïnterviewden die aangeven dat er wel aandacht is voor weerbaarheid benoemen dat dit gedaan wordt door de vertrouwenspersonen of dat de mentor hier aandacht aan besteedt.

Het overgrote deel van de geïnterviewde scholieren geeft aan dat er aandacht is voor weerbaarheid tijdens de mentorlessen. Trainingen in weerbaarheid en sociale vaardigheden schoolbreed zijn er niet. Het wordt alleen ingezet bij leerlingen die het nodig hebben. Ook wordt hier aangegeven dat vanwege de maatregelen tegen de verspreiding van Covid-19 hier geen aandacht voor is geweest.

S: "Nee dit krijgt totaal geen aandacht, voor veel mensen zal het niet nodig zijn, maar er zijn veel mensen onzeker. Dat het er niet is, is dus een groot gemis."

2.2.2.4 *Beleid en protocol*

Op de vraag naar beleid en protocol met betrekking tot criminele uitbuiting wordt wisselend geantwoord. Bijna alle bestuurders geven aan dat er geen specifiek beleid is wat gericht is op dit thema. Wel wordt er gesproken over basisprotocollen waarin handelingsprocedures geschetst worden. Op de vraag of er behoefte is aan een dergelijk protocol wordt eveneens wisselend geantwoord. Een deel geeft aan behoefte te hebben aan voldoende aandacht voor en kennis/bekendheid met betrekking tot dit thema. Andere respondenten geven aan geen behoefte te hebben aan specifiek beleid met betrekking tot dit thema en dat als bestuurder gehandeld moet worden naar het incident.

Uit de antwoorden van de geïnterviewde medewerkers rondom het beleid wat te doen als je vermoedens hebt van criminele uitbuiting, komt naar voren dat er geen eenduidig beeld is. De meeste medewerkers geven aan niet te weten of er sprake is van een beleid, maar wanneer men vermoedens heeft gaat men ermee aan de slag. Geen enkele geïnterviewde gaat dit proces alleen aan. Zo gaan ze in gesprek met een collega docent, een vertrouwenspersoon of intern begeleider. Ook de teamleider, de zorgcoördinator danwel een veiligheidscoördinator worden genoemd als interne aanspreekpunten. Eén van de geïnterviewden kiest ervoor om als eerste stap het gesprek aan te gaan met de scholier. Alle geïnterviewden zijn het erover eens dat iedereen binnen school een rol heeft in het signaleren van criminele uitbuiting en om door te pakken bij vermoedens.

De scholieren geven aan niet precies te weten wat ze moeten doen als ze vermoedens hebben van criminele uitbuiting. Wanneer een scholier vermoedens heeft gaat men naar de mentor of naar de vertrouwenspersoon. In een aantal gevallen bespreekt men dit met de eigen ouders of gaat men praten met het slachtoffer. Wanneer het een mogelijke dader is dan kiest men ervoor om het te bespreken met de mentor of de vertrouwenspersoon. Een aantal geïnterviewden geeft ook aan de eigen mentor boven de vertrouwenspersoon te verkiezen als het gaat om het eerste aanspreekpunt. Als reden voor deze terughoudendheid wordt benoemd dat er een taboe heerst op de vertrouwenspersoon. Je wordt als scholier raar aangekeken als je contact hebt met de vertrouwenspersoon. De stap om naar een vertrouwenspersoon te gaan is dan groot. Ook de band die een scholier heeft met zijn/haar mentor is van invloed is op het melden van signalen. Wanneer de band goed is dan deel je eerder de dingen die spelen, aldus deze scholieren. In het verlengde hiervan worden juist ook andere docenten als aanspreekpunt genoemd. Enkele scholieren geven aan het ook (eerst) te melden bij de eigen ouders.

S: "Ik ga naar mijn eigen mentor, die vertrouw ik."

S: "Ik denk dat je naar de vertrouwenspersoon moet, maar ik zou naar mijn docent gaan, niet naar mijn mentor want die is vreselijk!"

2.2.2.5 Melden

Door alle bestuurders wordt het belang van signaleren genoemd en het belang dat eenieder ook op de hoogte is van dit beleid/protocol. Aan de andere kant noemt men ook de beperkte speelruimte die scholen hierin hebben door gebrek aan kennis, beperkte capaciteit, gebrek aan bewijs, privacywetgeving, lange wachttijden in de jeugdhulpverlening en ethische vraagstukken. Als aandachtspunt geven ze aan dat de werkelijkheid anders kan zijn dan wat er op papier staat. Ook het afhankelijk zijn van het handelen van medewerkers en de verschillen in interpretatie van het beleid worden genoemd als aandachtspunten. Gene en schaamte worden genoemd als redenen voor het uitblijven van meldingen. Een van de respondenten benoemt ook de vraag in hoeverre jongeren bescherming vanuit politie kunnen krijgen wanneer ze eruit willen stappen en in hoeverre wordt iemand alleen als dader gezien.

B: "We leiden op, maar we zijn geen zorgverlener. Tot hoever kun je gaan?"

B: "Er zijn vaak problemen op meerdere gebieden. Niet de een laten bloeden voor de ander, want er moet wel een perspectief voor de jongere blijven."

B: "Soms moet eerst iets ergs gebeuren voordat er iets gebeurt, De tijd die ertussen zit duurt lang en daar hebben collega's moeite mee."

Onder de medewerkers worden angst voor eigen veiligheid en anonimiteit genoemd als mogelijke belemmeringen voor het melden van vermoedens. Ook worden werkdruk en (onvoldoende kennis van) privacywetgeving benoemd als belemmering. Een deel van de respondenten geeft aan geen belemmeringen te ervaren in het bespreekbaar maken van de vermoedens en het melden. Zij geven aan transparant te zijn en alles bespreekbaar te maken.

De meest genoemde belemmering om mogelijke signalen te melden onder de scholieren is de angst voor eigen veiligheid en anonimiteit; je wil niet bekend staan als *the snitcher*. Ook wordt de angst voor het valselijk beschuldigen van iemand en de angst dat je de ander mogelijk in gevaar brengt, genoemd als redenen om niet te melden.

S: "Het is moeilijk om hierover te praten, want wat als ze erachter komen dat je hebt gepraat. Dan ben je een snitcher en kan het gevaarlijk worden voor jezelf."

2.2.2.6 Samenwerken

Zowel de bestuurders als de medewerkers van de scholen laten eenzelfde beeld zien als het gaat over samenwerking. De interne samenwerking op school wordt door de meeste geïnterviewden als positief en prettig ervaren. Over het algemeen wordt er gesproken van korte lijnen met name intern en tussen het zorgteam/de zorgcoördinator en externe partners. Toch wordt de tevredenheid over de samenwerking met externe partijen als wisselend beschreven. De scholen zijn hierin zoekende. De grootste belemmering wordt ervaren bij de externe zorgaanbieders. De zorg kan vaak niet meteen starten en in sommige gevallen zitten er veel zorgaanbieders om een scholier heen. Dit maakt de samenwerking ingewikkeld.

GGD, leerplichtambtenaar, Veilig Thuis, jongerenwerk en politie worden gezien als belangrijke samenwerkingspartners. Maar ook Halt, de gemeente, de kerkraden en de ouders worden als partners genoemd.

Alle geïnterviewden geven aan dat het van belang is om korte lijntjes te hebben met elkaar. Ook wordt aangegeven dat het van belang is om helder te hebben wie wat doet, wat de verantwoordelijkheden zijn en wie het aanspreekpunt is. Wanneer dit niet duidelijk is, is het risico op werken vanuit je eigen eilandje aanwezig.

B: "De kern is dat je het samen doet als eenheid. Docenten zijn een eigenwijs volk, ze hebben allemaal een pedagogische opleiding maar zien zichzelf vaak als een soort priester, maar je moet expertise zoeken bij de mensen die er verstand van hebben."

B: "De good practices zijn allemaal voorbeelden waar integraal wordt samengewerkt."

Hoewel rol van de ouders door alle respondenten als belangrijk wordt ervaren, ervaren de meeste geïnterviewden in de praktijk een lage ouderbetrokkenheid. De ouders die betrokken zijn, zijn vaak de ouders van kinderen waar weinig tot geen zorgen over zijn, aldus de respondenten. De ouders die men graag wil bereiken blijken via de reguliere contactmomenten, zoals informatieavonden voor ouders, onbereikbaar. Men probeert dan via andere wegen contact te krijgen met deze ouders zoals via leerplicht of via de intern begeleider danwel schoolmaatschappelijk werk.

Tenslotte

In voorgaande paragrafen zijn de resultaten uit de interviews met de bestuurders, medewerkers en scholieren gepresenteerd. Deze resultaten vormen een verdieping op de inzichten die uit de enquêtes zijn opgehaald. Een overkoepelende duiding van het geheel aan bevindingen uit de verschillende elementen van het onderzoek en de conclusies die op basis daarvan kunnen worden getrokken, is te vinden in hoofdstuk 3.

3 Conclusies en aanbevelingen

De resultaten van de enquêtes en interviews die zijn afgenomen bij de bestuurders, medewerkers en scholieren van de Zeeuwse scholen zijn beschreven in hoofdstuk 2. In dit hoofdstuk worden aan de hand van de hoofd- en deelvragen uit het onderzoek per methode de meeste opvallende resultaten besproken. Daar waar nodig wordt gedifferentieerd per respondentengroep. Vervolgens worden de resultaten geïnterpreteerd. Het hoofdstuk wordt afgesloten met aanbevelingen.

De doelstelling van het onderzoek was tweeledig:

1. Inzicht krijgen in de aanwezigheid en omvang van criminele uitbuiting onder jongeren in Zeeland.
2. Inzicht krijgen in de kennis op scholen met betrekking tot criminele uitbuiting onder jongeren in Zeeland

Deze doelstelling is vertaald naar de volgende hoofdvraag:

In hoeverre is er sprake van criminele uitbuiting onder scholieren en studenten van het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs in Zeeland? Hoe ziet deze criminele uitbuiting eruit (aard en omvang) en in hoeverre zijn leerkrachten/docenten, schoolbestuurders en ondersteunend personeel hiermee bekend?

De hoofdvraag is onder te verdelen in twee onderzoeksvragen te weten "Aanwezigheid en omvang criminele uitbuiting" en "Kennis van de scholen m.b.t. het thema criminele uitbuiting".

Onderzoeksvragen	Deelvragen
Aanwezigheid en omvang	In hoeverre is er sprake van criminele uitbuiting onder Zeeuwse scholieren en studenten van het VO en MBO? Hoe ziet deze criminele uitbuiting eruit (aard en omvang)?
Kennis	In hoeverre zijn de scholen hiermee bekend?

3.1 Conclusies

Uit dit onderzoek komt naar voren dat er sprake is van criminele uitbuiting onder scholieren en studenten van alle opleidingsniveaus van het voortgezet onderwijs en Middelbaar beroepsonderwijs in Zeeland. In totaal hebben 4,1% van de Zeeuwse scholieren te maken gehad met criminele uitbuiting en heeft 10,9% van de scholieren wel eens een vraag gehad in die richting. Op de vraag of ze zelf ook wilden doen wat hen was gevraagd, antwoordt 71,2% van de respondenten ontkennend. Van de jongeren, die hebben aangegeven dit niet te willen doen, heeft 5,6% dit toch gedaan. Als redenen hiervoor noemen zij met name te handelen uit angst (voor de gevolgen), zij daadwerkelijk bedreigd werden of te handelen uit loyaliteit naar de ander. Deze antwoorden duiden dan ook op een bepaalde vorm van dwang. Ook medewerkers (24,3%) en bestuurders (41,2%) hebben te maken gehad met vormen van criminele uitbuiting op hun school. Zij die rapporteren wel eens vermoedens te hebben, hebben deze vermoedens enkele keren per jaar.

Het meest genoemde delict waartoe scholieren aangeven te zijn gedwongen is het stelen en/of plegen van overvallen (13,6%). Daarnaast wordt het verhandelen van softdrugs (12,4%) als een van de meest voorkomende vormen criminele uitbuiting genoemd.

Uit het onderzoek blijkt dat scholen zich in het algemeen bewust zijn van het bestaan van criminele uitbuiting. Zij benoemen echter wel dat er behoefte is aan meer kennis en expertise met betrekking tot het thema criminele uitbuiting. Zo blijkt uit de interviews met de bestuurders en medewerkers dat zij moeite hebben met het definiëren van criminele uitbuiting wat het duiden van de werkelijkheid in de weg staat, en daarmee een bepaalde handelingsverlegenheid kan veroorzaken. Ook als het gaat om het (kunnen) signaleren van criminele uitbuiting, zien zij een meerwaarde in de bijdrage die expertise en kennis kan hebben op zowel preventie als een effectieve aanpak van criminele uitbuiting onder scholieren. De scholen schrijven zichzelf dan ook een rol toe in de preventie en aanpak van criminele uitbuiting, maar zijn zoekende in de uitwerking daarvan. Zij kunnen en dienen dat niet alleen te doen. Een gezamenlijke aanpak zowel intern als met de ketenpartners is hierin een voorwaarde.

3.1.1 *Aanwezigheid en omvang van criminele uitbuiting*

In de interviews wordt het beeld omtrent (ervaren) aanwezigheid van criminele uitbuiting grotendeels bevestigd. Daar waar de scholieren aangeven er zelf niet mee te maken hebben gehad, geven ze ook aan moeite te hebben met het duiden van criminele uitbuiting. Gaandeweg de gesprekken zien we dan dat het beeld bijgesteld wordt en zij wel hun vermoedens hebben dat er dingen op school spelen. Het feit dat de scholieren aangeven zelf niet te maken hebben gehad met criminele uitbuiting komt echter niet overeen met de resultaten uit de enquête. Dit is mogelijk te verklaren uit het feit dat op de oproep om deel te nemen aan de interviews terughoudendheid heerst onder de groep die heeft aangegeven wel in aanraking te zijn gekomen met criminele uitbuiting. Schaamte en angst kunnen redenen zijn waarom zij zich niet hebben aangemeld voor een verdiepend interview.

Ook medewerkers geven in eerste instantie aan geen ervaringen te hebben met criminele uitbuiting onder hun scholieren. Maar ook hier geeft men gaandeweg het gesprek aan wel vermoedens te hebben van dingen die kunnen wijzen op criminele uitbuiting. Ook de medewerkers benoemen dat het duiden van het onderbuikgevoel soms lastig is, waardoor er een bepaalde handelingsverlegenheid ontstaat. Ook komt uit de interviews naar voren dat er sprake is van een verergering van de problematiek in de loop der tijd. Dit komt deels overeen met de enquêteresultaten, waarbij met name een meerderheid van de bestuurders aangeeft in de afgelopen jaren meer vermoedens van criminele uitbuiting op hun school te hebben gekregen. Een deel van de bestuurders geeft in de interviews aan dat er geen sprake is van criminele uitbuiting en een deel geeft aan dat het (incidenteel) wel speelt. Ook dit komt overeen met de enquêteresultaten. Tijdens de interviews met de bestuurders bleek wel dat hoe verder het gesprek vorderde, men meer besef van de aanwezigheid van criminele uitbuiting op hun school en de omvang daarvan had. Het lijkt er op dat het kunnen duiden van geheimzinnig of opmerkelijk gedrag in het kader van criminele uitbuiting, voor alle respondenten uit de verschillende onderzoeksgroepen lastig is.

Als de resultaten uit de interviews en de enquêtes vergeleken worden met eerdere onderzoeken met betrekking tot dit thema, is er een overlap te constateren in de vermoedens die scholen hebben van criminele uitbuiting op scholen. Met name de resultaten uit het onderzoek CKM (2020), dat zich eveneens richtte op criminele uitbuiting op scholen, worden bevestigd in het Zeeuws onderzoek.

3.1.2 *Vormen van criminele uitbuiting*

Uit dit onderzoek komt naar voren dat Zeeuwse scholieren die in aanraking zijn gekomen met criminele uitbuiting, met verschillende vormen van criminele uitbuiting te maken krijgen. Zij benoemen het onder dwang stelen en/ of plegen van overvallen (13,6%) en het onder dwang verhandelen van softdrugs (12,4%) als de meest voorkomende vormen van criminele uitbuiting. De medewerkers van de Zeeuwse scholen zien met name het verhandelen van softdrugs als de meest voorkomende vorm van criminele uitbuiting. Ook de bestuurders geven net als de scholieren aan dat het gedwongen plegen van diefstallen en/of overvallen de meest (20,3%) voorkomende vorm van criminele uitbuiting is, gevolgd met het handelen in softdrugs (21,9%).

Hoewel bestuurders en medewerkers aangeven moeite te hebben een goed beeld hiervan weer te geven, noemen zij in de verdiepende interviews wel een aantal concrete voorbeelden. In de gesprekken met de bestuurders, medewerkers en studenten worden de resultaten uit de enquête nog eens bevestigd en worden drugsgelateerde voorbeelden en vormen van gedwongen diefstal het meeste genoemd. Tijdens de gesprekken en uit de enquêtes blijkt dat loverboyproblematiek met name door de bestuurders en medewerkers wordt benoemd als vorm van criminele uitbuiting. Hiermee kan geconcludeerd worden dat het onderscheid tussen criminele uitbuiting en seksuele uitbuiting niet helemaal duidelijk is, maar dat seksuele uitbuiting zeker voorkomt en dus een aandachtspunt is.

Als we deze uitkomsten vergelijken met het onlangs verschenen rapport van het CKM (2021) zien we een verschil in de meest gerapporteerde delicten die onder dwang gepleegd worden. Uit het onderzoek van het CKM, waarbij eerstelijnsprofessionals in Rotterdam gevraagd zijn naar hun waarnemingen, blijkt dat zij met name in contact komen met slachtoffers die worden gedwongen tot het plegen van financiële delicten. Het gedwongen vervaardigen, uithalen, uitvoeren of verhandelen van drugs wordt minder vaak dan verwacht waargenomen door de eerstelijns professionals. Vormen van financiële delicten die met name genoemd worden zijn het gedwongen optreden als katvanger, geldezel of het onder dwang afsluiten van telefoonabonnementen of andere producten op afbetaling. De verklaring voor het vaker waarnemen van financiële delicten door deze professionals zoeken zij in het feit dat zij vooral vanuit het domein Werk, Financiën en Schulden afkomstig zijn, waardoor zij vooral in aanraking komen met financieel kwetsbare personen en vooral zicht hebben op slachtoffers die gedwongen worden tot het plegen van financiële delicten. Een verklaring voor het feit dat drugscriminaliteit, in tegenstelling tot de bevindingen uit eerder onderzoek van het CKM (2020) minder vaak wordt waargenomen, zoeken zij onder andere in het feit dat eerstelijns professionals vanuit het onderwijs binnen dit onderzoek ondervertegenwoordigd waren. Vervolgonderzoek onder scholen wordt dan ook als aanbeveling geformuleerd, om zodoende het beeld van criminele uitbuiting, en de gedwongen drugscriminaliteit in het bijzonder, scherper in beeld te krijgen (CKM, 2021). Dit Zeeuwse onderzoek is dus een mooi voorbeeld dat inspeelt op deze behoefte en dit daadwerkelijk in beeld brengt.

3.1.3 *Preventie van criminele uitbuiting*

Hoewel we landelijk zien dat er in de afgelopen jaren meer aandacht is voor criminele uitbuiting als vorm van mensenhandel, blijkt uit de officiële registraties dat zowel binnen de hulpverlening als de strafrechtketen deze vorm van mensenhandel nauwelijks wordtesignaleerd (Nationaal Rapporteur, 2020; Bolhaar, Bleeker et al., 2021; Bolhaar, Broere et al., 2021; CKM, 2021).

Uit dit onderzoek blijkt dat er ook binnen het onderwijs sprake is van een beperkt zicht op criminele uitbuiting. Enerzijds komt dit door de eerder genoemde beperkte kennis en expertise die men met betrekking tot dit thema heeft, waardoor criminele uitbuiting lastig te

duiden is. Anderzijds wordt er weinig tot geen aandacht besteed aan het vergroten van deze kennis, noch in de vorm van voorlichting of lessen aan scholieren en studenten, noch middels scholing onder medewerkers. Uit dit onderzoek komt naar voren dat er wel degelijk behoefte is aan een dergelijke vorm van scholing; wat is criminele uitbuiting, hoe kun je dit herkennen en wat kan je doen wanneer je ermee te maken krijgt? Scholen zien het belang in van het geven van voorlichting aan hun scholieren en studenten en de rol die zij kunnen spelen in de preventie en aanpak van criminele uitbuiting, maar zijn hierin zoekende. Naast de praktische en financiële vraagstukken om dit te kunnen verwezenlijken heeft men behoefte aan (externe) ondersteuning hierin. Gastlessen gegeven door experts of ervaringsdeskundigen worden met name genoemd als voorbeeld om deze kennis over te dragen. Daarnaast worden weerbaarheidstraining voor scholieren en studenten als belangrijke onderdeel hierin benoemd.

Een andere reden voor het beperkte zicht op het fenomeen kan gelegen zijn in de heimelijke sfeer waarin deze gedragingen zich afspelen. Ook sociale media spelen hierin een rol. Hoewel in de enquêtes ook benoemd, blijkt vooral uit de interviews met zowel de scholieren als de sleutelfiguren dat er veel gebeurt op sociale media. Haatberichten, dwingende berichten en dreigberichten worden gestuurd en verspreid. Ook worden scholieren al dan niet ad random via sociale mediaplatforms, met name Snapchat, benaderd. Het is moeilijk om hier goed zicht op te krijgen. De geïnterviewden geven aan dat het van belang is om hier aandacht aan te besteden. Men moet weten en leren hoe om te gaan met sociale media, waarop gelet moet worden. Dit krijgt nog te weinig aandacht.

3.1.4 *Aanpak van criminele uitbuiting.*

Naast de preventie is er in dit onderzoek ook aandacht besteed aan de aanpak van criminele uitbuiting onder scholieren en de rol die scholen hierin (kunnen) spelen. Naast het signaleren van (vormen) van criminele uitbuiting speelt ook het melden van dergelijke signalen een belangrijke rol in deze aanpak. Binnen de scholen zijn diverse hulpbronnen aanwezig die zowel scholieren als medewerkers kunnen ondersteunen en begeleiden bij uiteenlopende vraagstukken. Vertrouwenspersonen, aandachtsfunctionarissen, zorgcoördinatoren en veiligheidscoördinatoren worden als belangrijke hulpbronnen en vraagbaken genoemd. Een belangrijke rol voor de scholieren is hierin ook voor de mentoren weggelegd. Uit dit onderzoek komt naar voren dat scholieren over het algemeen bekend zijn met de hulpbronnen op hun school. Meer dan de helft van de scholieren weet waar zij terecht kunnen op school (55,1% en 52,7%) en zijn ervan overtuigd dat zij kunnen vertrouwen op hulp van hun school (52,7%). Die percentages liggen beduidend lager wanneer het specifiek gaat om het handelen bij vermoedens van criminele uitbuiting bij medescholieren (30% en 17,3%). Van de bestuurders en medewerkers weet een kleine meerderheid van de respondenten wat zij moeten doen met vermoedens van criminele uitbuiting (66,6% en 51,1%). Men schat de eigen kennis hoger in dan die van collega's: onder de medewerkers denkt 37,8% dat collega's weten wat ze moeten doen met signalen, onder de bestuurders is dat 36,4%. Als het gaat om (bekendheid met) handelingsperspectief rondom (signalen van) criminele uitbuiting is er een duidelijke behoefte waar te nemen onder zowel de bestuurders, medewerkers als de scholieren.

Naast het handelen rondom (signalen van) criminele uitbuiting binnen de scholen is er binnen dit onderzoek ook aandacht besteed aan de samenwerking met externe partners. Aan zowel de bestuurders als de medewerkers van de scholen is gevraagd of hun school samenwerkt met ketenpartners in de aanpak van criminele uitbuiting. Iets minder dan de helft van de bestuurders geeft aan dat er inderdaad wordt samengewerkt met ketenpartners en het grootste deel van de medewerkers (78,3%) weet niet of dat het geval is. Samenwerking met

externe partners lijkt vooral belegd te zijn bij de eerder genoemde vertrouwenspersonen en coördinatoren. In de interviews is vooral ingegaan op de ervaringen m.b.t. de samenwerking. De interne samenwerking wordt over het algemeen als positief ervaren. Over externe samenwerking zijn de meningen verdeeld. Met name de onduidelijkheid over wie er daadwerkelijk betrokken is en wat ieders verantwoordelijkheid hierin is wordt als knelpunt genoemd. Daarnaast wordt (kennis van) privacywetgeving door een groot deel van de bestuurders en medewerkers als een beperking bij het melden van (vermoedens van) criminele uitbuiting ervaren. Vragen als wat kan en mag worden gemeld, met wie wat mag worden gedeeld en op welke manier, spelen daarbij een rol. Ook de rol en betrokkenheid van de ouders wordt door de scholen benoemd als een belangrijke al dan niet voorwaardelijke factor in het oplossen van problemen.

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat de school een belangrijke vindplaats is voor signalen van criminele uitbuiting. Daarnaast blijkt uit het onderzoek van het CKM, dat uitgevoerd is onder de eerstelijns professionals in Rotterdam, dat een op de vijf professionals aangeeft dat slachtoffers geworven worden op onderwijsinstellingen (CKM, 2021). Ook komt uit dit onderzoek naar voren dat van de scholieren die positief hebben geantwoord op de vraag iets te doen waarvan zij denken dat het criminele uitbuiting is, 32% aangeeft de vragende persoon via school te kennen. Dat de school een vindplaats is betekent niet dat zij ook als enige verantwoordelijk is voor de aanpak van het probleem. Uit de interviews met de sleutelfiguren, waarin een deel van de ketenpartners vertegenwoordigd is, komt naar voren dat het een verantwoordelijkheid van alle partijen is.

3.2 Aanbevelingen

Uit de conclusies van dit onderzoek volgen een aantal concrete aanbevelingen. Allereerst is van belang om op te merken dat het verminderen van criminele uitbuiting vraagt om een integrale aanpak van alle betrokken partijen. Deze aanbeveling lijkt tegenwoordig standaard te zijn in elk onderzoek naar ondermijnende criminaliteit, maar is daarom niet minder geldig. Het gebeurt namelijk niet. Kennelijk is het heel moeilijk om in de praktijk tot een integrale aanpak en samenwerking te komen. De betrokken partijen zijn in dit geval onder andere de scholen, gemeente, justitie, politie, jeugdprofessionals, instanties die zich bezighouden met dit fenomeen zoals ComensHa, Veiligheidshuis, zorgcoördinator mensenhandel, etc. Gelet op de leeftijd van de jongeren om wie het in dit onderzoek gaat is het tevens van belang om ouders te betrekken in deze integrale aanpak.

De aanbevelingen richten zich enerzijds op een handelingsperspectief voor het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs in Zeeland en anderzijds op een handelingsperspectief voor alle betrokken partijen in de regio Zeeland op het gebied van de aanpak van criminele uitbuiting. De aanbevelingen staan in verband met de centrale vraag van dit rapport: In hoeverre is er sprake van criminele uitbuiting onder Zeeuwse scholieren en studenten van het voortgezet onderwijs en Middelbaar beroepsonderwijs? Hoe ziet deze criminele uitbuiting eruit (aard en omvang)? In hoeverre zijn de scholen hiermee bekend?

1. Signaleren begint bij kennis en bewustwording

Uit dit onderzoek komt naar voren dat de kennis over criminele uitbuiting binnen de verschillende onderzochte groepen in beperkte mate aanwezig is. Het blijkt lastig om criminele uitbuiting te definiëren en het als zodanig te herkennen. Van alle groepen geeft een minderheid aan signalen van criminele uitbuiting te kunnen herkennen. Bovendien blijkt dat een deel van hen niet weet wat zij moeten doen wanneer er vermoedens zijn van criminele uitbuiting. De scholen hebben geen vastgestelde definitie van criminele uitbuiting.

Vastgestelde protocollen, zoals handelwijzen of richtlijnen, om criminele uitbuiting tegen te gaan ontbreken in de meeste gevallen of men is niet op de hoogte van het bestaan van dergelijke protocollen. In de gesprekken komt een duidelijke behoefte aan kennis naar voren. Het trainen van zowel bestuurders als medewerkers wordt van belang geacht. Uit de gesprekken met de sleutelfiguren komt naar voren dat signalering van criminele uitbuiting begint met kennis over het fenomeen. Door het vergroten van de kennis en bewustwording bij bestuurders en medewerkers is het mogelijk om hen zekerder en kundiger te maken in het signaleren van criminele uitbuiting onder hun scholieren. Hieruit volgt daarom de sterke aanbeveling om op korte termijn scholing aan te bieden aan de medewerkers en de bestuurders binnen het voortgezet onderwijs en Middelbaar beroepsonderwijs. Naast deze scholing is in het kader van zicht blijven houden op dit fenomeen raadzaam om een signalenkaart (fysiek danwel digitaal) paraat te hebben. Via de website van het CKM zijn signaallijsten beschikbaar. Het is van belang om te weten dat deze signalen niet perse in relatie hoeven te staan tot criminele uitbuiting. De signalen kunnen ook duiden op een andere problematiek of vorm van pubergedrag. Het is echter van belang dat vermoedens worden gemeld, ook als deze achteraf niet blijken te duiden op criminele uitbuiting.

De middelbare scholen zouden gebruik kunnen maken van een bestaand programma dat is ontwikkeld vanuit het Rode Kruis en het Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel. Onderdeel van dit programma, 'mensenhandel (niet) op school', is onder andere een informatieve training. Deze vindt plaats tot en met juli 2022. Na deelname aan deze training ontvangt de school een certificaat en onderwijsmaterialen als een signalenkaart en een lesbrief. Op te merken valt dat deze trainingen momenteel nog niet beschikbaar zijn in Zeeland, maar via educatie@redcross.nl kan contact worden opgenomen voor mogelijkheden. Deze trainingen worden aangeboden voor het voortgezet onderwijs. Alle scholen kunnen echter een beroep doen op de kennistest mensenhandel die vanuit deze organisaties wordt aangeboden (het Nederlandse Rode Kruis, 2021). De link naar kennistest mensenhandel van het Rode Kruis en het Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel is: <https://www.rodekruis.nl/formulier/kennistest-docenten-mensenhandel/>. Aanbevolen wordt om alle medewerkers binnen de scholen deze kennistest te laten doen. Op deze manier kan op een laagdrempelige manier per schoollocatie geïnventariseerd worden in hoeverre de kennis op school aanwezig is.

Ten aanzien van de scholieren en studenten wordt aangeraden om gebruik te maken van voorlichting in de vorm van trainingen door externe gastdocenten. Dit wordt expliciet benoemd door de scholieren en studenten zelf. Zij geven aan behoefte te hebben aan voorlichting gegeven door experts en ervaringsdeskundigen. Wanneer men hier gehoor aan kan geven zal de voorlichting wellicht beter beklijken. Fysieke posters over criminele uitbuiting ophangen op school wordt ook aanbevolen. Uit onderzoek is tevens naar voren gekomen dat, naast het vergroten van de kennis over dit fenomeen, het vergroten van de weerbaarheid een werkzame factor is voor kwetsbare scholieren en studenten. Om die reden wordt aanbevolen om daar waar nodig weerbaarheidstrainingen aan te bieden. Hieraan gekoppeld is tevens van belang om (meer) aandacht te besteden aan gebruik van sociale media. Uit de interviews is naar voren gekomen dat via sociale media vaak slachtoffers benaderd worden.

2. Melden en bespreekbaar maken binnen de school

Zoals eerder aangegeven, is uit dit onderzoek gebleken dat een deel van de respondenten niet weet wat te doen wanneer er vermoedens zijn van criminele uitbuiting. De scholen hebben geen vastgestelde definitie van criminele uitbuiting. Vastgestelde protocollen om criminele uitbuiting tegen te gaan ontbreken in de meeste gevallen of men is niet op de

hoogte van het bestaan van dergelijke protocollen. Om de (sociale) veiligheid binnen de school te waarborgen wordt geadviseerd om een handelingsprotocol vast te stellen. Binnen dit protocol is het van belang om aandacht te besteden aan de signalen die mogelijk kunnen duiden op slachtofferschap of daderschap van criminele uitbuiting en welke stappen intern genomen dienen te worden na het opvangen van deze signalen. Dit protocol kan verwerkt worden in een specifiek document voor criminele uitbuiting of in de algemene veiligheidsregels of protocollen die aanwezig zijn binnen de school. Geadviseerd wordt om deze afspraken op papier te zetten en te communiceren naar alle medewerkers. Een interne routekaart voor medewerkers kan hierin helpend zijn. Bij het vaststellen van deze protocollen en interne routekaart is het van belang om gebruik te maken van de expertise binnen school, zoals vertrouwenspersonen, schoolmaatschappelijk werkers, zorgcoördinatoren, veiligheidscoördinatoren etc.

Naast de bestuurders en de medewerkers hebben ook scholieren en studenten behoefte aan inzicht in handelingsmogelijkheden. Scholieren en studenten geven aan dit soort gevallen vaak op te pakken met hun mentor, een andere docent of een vertrouwenspersoon. Bij deze laatste heerst een bepaalde mate van terughoudendheid bij scholieren. Uit de interviews komt naar voren dat er een taboe heerst op het bezoeken van de vertrouwenspersoon. Scholieren en studenten worden 'raar' aangekeken als ze in contact zijn met de vertrouwenspersoon. Het is dan ook sterk aan te bevelen om het taboe dat heerst op de vertrouwenspersoon weg te nemen. Dit kan door structurele informatie over de vertrouwenspersoon en over diens rol binnen de school. Ook kan men in gesprek gaan met de scholieren om het taboe te doorbreken. Een middel dat tevens ingezet kan worden, voor zover dat nog niet gebeurt, is tutorschap. Hierbij worden oudere scholieren aan jongere scholieren gekoppeld, om hiermee 'de kloof' tussen de scholier en de mentor, docent of vertrouwenspersoon te verkleinen en hiermee mogelijk meer zaken boven tafel te krijgen.

3. Gezamenlijke aanpak en verantwoordelijkheid

Het is van belang om te weten dat criminele uitbuiting niet een probleem is van de scholen alleen. Scholen kunnen deze problematiek niet alleen oplossen. De school is wel één van de vindplaatsen van criminele uitbuiting onder jongeren, wat ervoor zorgt dat signaleren in de meeste gevallen daar begint. In dit onderzoek bevestigen de sleutelfiguren dit en geven zij aan dat het start bij kennis over dit fenomeen en dat scholen een signaleringsfunctie hebben. Daar waar gesignaleerd en gemeld wordt is het van belang dat een *plan de campagne* klaarligt om dit probleem aan te pakken. Dit vraagt om een externe routekaart. Binnen deze routekaart is het van belang dat alle betrokken partijen benoemd worden en dat beschreven staat wie welke taken en verantwoordelijkheden heeft. Binnen deze samenwerking is het van belang om duidelijkheid te scheppen rondom de mogelijkheden van anoniem melden en de (on-)mogelijkheden van het delen van gegevens met elkaar in verband met de privacywetgeving. Vanuit een gedeelde zorg, gezamenlijke aanpak en verantwoordelijkheid is het mogelijk om criminele uitbuiting onder jongeren te verminderen. Wanneer gekeken wordt naar de succesverhalen rondom de aanpak van criminele uitbuiting, is op te merken dat in alle gevallen er sprake is van korte en directe lijnen tussen gemeente, ouders, onderwijs-, zorg-, veiligheids- en gezondheidszorgorganisaties. Het is van belang om de lijnen kort te houden en elkaar op te zoeken wanneer er vermoedens zijn van criminele uitbuiting, met als uitgangspunt 'beter te vaak gemeld dan te weinig'.

4. Vervolgonderzoek speciaal voortgezet onderwijs

Vanuit literatuuronderzoek zijn diverse kwetsbaarheden bij jongeren naar voren gekomen die een verhoogd risico vormen voor criminele uitbuiting. Voorbeelden hiervan zijn verstandelijke beperkingen, gedragsproblemen en andersoortige bijkomende (psychiatrische)

problematiek bij de jongeren. Dit vraagt specifieke vaardigheden van professionals die met dergelijke extra kwetsbare jongeren werken. De benadering van jongeren in deze categorie vraagt ook een specifieke onderzoeksaanpak. Dit is de reden dat het speciaal onderwijs bewust buiten de scope van het onderhavige onderzoek is gehouden. Aanbevolen wordt een vervolgonderzoek te doen binnen het speciaal voortgezet onderwijs, om de aard en omvang van criminele uitbuiting binnen deze specifieke categorie in beeld te brengen.

4 Literatuur

Bolhaar, H. J., van der Bruggen, M., Kuipers, A., & Rademaker, M. M. (2020).

Slachtoffermonitor mensenhandel 2015-2019.

<https://www.nationaalrapporteur.nl/publicaties/rapporten/2020/10/16/slachtoffermonitor-mensenhandel-2015-2019>

Bolhaar, H.J., Bleeker, M.W., Broere, R.H.L., van der Bruggen, M., Hageman, S.E., Mangal, S.S., van Oerle, B.J.H., & Rademaker, M.M. (2020). *Dadermonitor mensenhandel 2015-2019*.

<https://www.nationaalrapporteur.nl/mensenhandel/publicaties/rapporten/2021/01/21/dadermonitor-mensenhandel-2015-2019>

Bolhaar, H.J., Broere, S., Hageman, S., Kuipers, A., Pennings, D., & Rademaker, M. (2021). *Slachtoffermonitor mensenhandel 2016-2020*.

<https://www.nationaalrapporteur.nl/binaries/nationaalrapporteur/documenten/rapporten/2021/12/07/slachtoffermonitor-mensenhandel-2016---2020/Slachtoffermonitor+mensenhandel+2016-2020.pdf>

Bos, A., Loyens, K., Nagy, V., & Oude Breuil, B. (2016). *Uitbuiting van minderjarigen in de criminaliteit in Nederland*. Den Haag: WODC Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Bryne, M., Parsh, B., & Parsh, S. (2019). Human trafficking: Impact, identification, and intervention. *Nursing management*, 50(8), 18-24.

<https://doi.org/10.1097/01.NUMA.0000575304.15432.07>

Centrum tegen kinderhandel en mensenhandel (2019). *Criminele uitbuiting van minderjarigen*.

<https://www.hetckm.nl/nieuws-en-publicaties/onderzoek-criminele-uitbuiting-van-minderjarigen/1>

Centrum tegen kinderhandel en mensenhandel (2021). *Het misdrijf voorbij. Een verkenning naar criminele uitbuiting in Rotterdam*.

[https://www.hetckm.nl/mediadepot/199107e16369/CKM\(2021\)Hetmisdrijfvoorbij.pdf](https://www.hetckm.nl/mediadepot/199107e16369/CKM(2021)Hetmisdrijfvoorbij.pdf)

Europees Parlement, Richtlijn 2011/36/EU van het Europese Parlement en de raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, *PbEU* 2011, L 101/1.

<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:NL:PDF>

Het Nederlandse Rode Kruis. (2021, 11 juni). *Lesmateriaal over mensenhandel in het vo | Rode Kruis*.

<https://www.rodekruis.nl/doe-mee/lesmateriaal-voor-docenten/voortgezet-onderwijs-mensenhandel/>

Huang, Q. (2019). *Labor Exploitation: Reviewing the 4P's Framework*. News. Macau: United Nations University Institute. <https://cs.unu.edu/news/news/4p-framework.html>

Kennis, M., Baloch, L, Juncker, K., & Janssen, J. (2021). *Geweld tegen sekswerkers. Ervaringen in de gemeente Tilburg*, Den Bosch: Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool.

National Crime Agency, (2017). *County Lines Gang Violence Exploitation & Drug Supply*. <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/who-we-are/publications/234-county-lines-violence-exploitation-drug-supply-2017/file>

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen. (2020). *Vormen van mensenhandel*. <https://www.nationaalrapporteur.nl/mensenhandel/vormen-van-mensenhandel>

Noteboom, F., Ceuleers, S., & van Bommel, S. (2020). *Dader of slachtoffer? Criminele uitbuiting; verkenning onder Nederlandse scholen*. <https://www.hetckm.nl/mediadepot/18455d4a7f97/CKM-rapportcrimineleuitbuiting.pdf>

Smit, M. (2001). Mensenhandel: Een Moderne Vorm van Slavernij. *Tijdschrift voor Criminologie* 43(4), 378–389.

Tops, P., & Tromp, J. (2017). *De achterkant van Nederland; Hoe onder- en bovenwereld verstrengeld raken*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Balans.

Tops, P., & Tromp, J. (2017a). Schoolmeisjes worden geronseld voor prostitutie, jongeren ingezet als drugskoeriers: criminele bendes zijn actief op scholen. Maar veel van de scholen kijken weg. *Volkskrant*, 3 juni 2017.

Geraadpleegde brondocumenten en diverse websites gedurende het onderzoek januari 2021- december 2021:

<https://cs.unu.edu/news/news/4p-framework.html>

<https://hetccv.nl/onderwerpen/criminele-uitbuiting/ccv-aanbod/>

<https://hetccv.nl/onderwerpen/criminele-uitbuiting/ccv-aanbod/>

<https://www.hetckm.nl/signalen-mensenhandel>

https://hetccv.nl/fileadmin/Bestanden/Onderwerpen/Criminele_uitbuiting/19173_200128v4_PB_Factsheet_criminele_uitbuiting_van_kinderen_DIGI.pdf

<https://www.wegwijzermensenhandel.nl/samen-tegen-mensenhandel>

<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2017/12/13/pano--drugsmaffia-in-antwerpen---het-sociale-drama-achter-de-cok/>

<https://www.politie.nl/informatie/mensenhandel-in-nederland.html>

Bijlage 1 Vragenlijst interviews sleutelfiguren

Vragenlijst interviews in het kader van onderzoek naar criminele uitbuiting onder scholieren

Algemene vragen/preventie

Vraag 1: Kun je iets vertellen over wie je bent en wat je functie is?

Vraag 2: Kun je iets vertellen over criminele uitbuiting?

- Heb je ermee te maken gehad? Zo ja, wil je hier iets meer over vertellen (aard en omvang)?
- Hoe relevant is criminele uitbuiting binnen jouw functie?

Vraag 3: Waar let je op vanuit jouw rol en positie in de omgang met jongeren ten aanzien van de problematiek omtrent criminele uitbuiting?

- Hoe signaleer je? Wat signaleer je?
- Heb je een rol in de preventie/voorlichting met betrekking tot criminele uitbuiting? Zo ja, hoe ziet deze eruit?
- Wat doe je met het gesignaleerde?
- Kan je een voorbeeld geven van een situatie waarin jij (extra) alert bent?

Vraag 4: Heb je een bepaald beeld van slachtoffers van criminele uitbuiting?

- Profielschets slachtoffers
- Wat maakt jongeren/scholieren volgens u mogelijk kwetsbaar/kwetsbaarder voor criminele uitbuiting?

Vraag 5: Heb je een bepaald beeld van daders van criminele uitbuiting?

- Profielschets daders
- Waarom zijn scholieren/jongeren volgens u mogelijk interessante slachtoffers van criminele uitbuiting voor daders?

Vraag 6: Onderneem(t) je/jouw organisatie handelingen om jongeren weerbaar op te stellen tegen criminele uitbuiting (door trainingen, spellen etc.)?

- Zo ja, hoe?
- Zo nee, wat zou hier volgens u nog in opgepakt kunnen worden?

Vragen over signaleren

Vraag 7: Signaleer jij als professional een mogelijk slachtoffer van criminele uitbuiting? Zo ja, hoe?

- Wat zijn de signalen?
- Waar let je op?
- Hoe gedraagt een slachtoffer zich volgens jou?
- Voorbeeldcasus?

Vraag 8: Signaleer jij als professional een mogelijke dader van criminele uitbuiting? Zo ja, hoe?

- Wat zijn de signalen?
- Waar let je op?
- Hoe gedraagt een dader zich volgens jou?
- Voorbeeldcasus?

Vraag 9: Hoe verloopt het proces van signaleren?

- Signaleer je bewust of onbewust?
- Op welke signalen let je?
- Heb je een bepaald beeld bij de slachtoffers? Zo ja, kan je dit toelichten? (risicogroep taxatie)

Vraag 10: Wat voor rol kunnen scholen (docenten/bestuur/leiding) volgens jou spelen in het signaleren van criminele uitbuiting onder scholieren?

- Op welke signalen kunnen scholen volgens jou letten als het gaat om criminele uitbuiting onder scholieren?
- Zouden signalen van criminele uitbuiting waar jij vanuit jouw functie op let ook van toepassing kunnen zijn voor scholen?

Vragen over handelen

Vraag 11: Kun je iets vertellen over hoe je handelt bij vermoedens van criminele uitbuiting?

- Wat zijn stappen die gezet worden en mogelijk gezet moeten worden vanuit beleid/protocollen?

Vraag 12: Welke signalen zijn doorslaggevend voor jou om te handelen?

- Worden deze signalen besproken jouw team?

Vraag 13: Wat doe je dan, hoe handel je?

- Wat is hierin leidend? Denk aan regels, protocollen, onderbuikgevoel etc.

Vraag 14: Vind je het weleens lastig om te handelen? Zo ja, wanneer en waarom?

- Invloeden kunnen zijn: eigen persoonlijkheid, socialisatie, handelingsverlegenheid etc.

Vraag 15: Heb je weleens een situatie gehad waarin je je vermoedens kenbaar hebt gemaakt? Zo ja, wat gebeurde er toen?

Vragen over nazorg

Vraag 16: Wat is volgens jou nodig in de basishouding van een professional om criminele uitbuiting te signaleren en mogelijk tegen te gaan?

Vraag 17: Welke stappen worden gezet nadat gehandeld is? Met betrekking tot dader, slachtoffers maar ook de melder.

Bijlage 2: Enquête schoolbestuur

Vragenlijst voor schoolbestuurders Voortgezet Onderwijs en MBO

Het onderwijs is één van de vindplaatsen van crimineel gedrag onder jongeren én van het antwoord op de vraag in welke mate het criminele gedrag van jongeren is ingegeven door (criminele) uitbuiting. Er zijn signalen dat middelbare scholieren en studenten betrokken zijn bij overvallen, drugshandel en loverboy problematiek. Omdat het onderwerp moeilijk bespreekbaar is, bestaat er weinig zicht op de werkelijke aard en omvang van het probleem en op welke maatregelen eventueel preventief getroffen kunnen worden. Om die reden hebben de bestuurlijk portefeuillehouder mensenhandel Zeeland én de Districtelijke Stuurploeg het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool gevraagd om een praktijkgericht onderzoek te verrichten en daar hebben we uw kennis, expertise en hulp bij nodig. Voor dit onderzoek benaderen we in de regio Zeeland alle regulier voortgezet onderwijsinstellingen en mbo scholen.

Wij waarderen het ontzettend als u, in deze hectische tijd van de pandemie, de enquête wilt invullen. De gegevens die u invult worden volledig geanonimiseerd verwerkt en kunnen op geen enkele wijze naar u teruggeleid worden. Er zijn geen goede of foute antwoorden; vul in wat voor u het meest van toepassing is bij de gestelde vraag of gegeven stelling. Het invullen van de enquête duurt circa 10 minuten.

Algemene vragen

Vraag 1: Wat is uw leeftijd?

- 25 jaar of jonger
- 26-35 jaar
- 36-45 jaar
- 46-55 jaar
- 56-65 jaar
- 66 jaar of ouder

Vraag 2: Wat is uw huidige functie?

- o (College van) Bestuur MBO, functie:
- o (College van) Bestuur VO, functie:
- o Schoolleiding MBO, functie:
- o Schoolleiding VO, functie:
- o Anders, namelijk....

Vraag 3: Hoe lang vervult u uw huidige functie?

- o 0 t/m 3 jaar
- o 4 t/m 6 jaar
- o 7 t/m 10 jaar
- o Meer dan 11 jaar

Kennis over criminele uitbuiting

Vraag 4: Wat is criminele uitbuiting volgens u?

... (open vraag)

In dit onderzoek verstaan wij onder criminele uitbuiting: het uitbuiten van jongeren in de leeftijdscategorie 12-18 jaar, door hen aan te zetten tot het plegen van strafbare (bijvoorbeeld drugshandel) of andere feiten (bijvoorbeeld seksuele handelingen) waarbij de uitbuiters financieel belang heeft.

Vraag 5: Heeft u wel eens te maken gehad met criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten van uw school/ scholen?

- Ja
- Nee
- Weet ik niet

Vraag 6: Met welke vorm(en) van criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten van uw school/ scholen heeft u te maken gehad? Meerdere antwoorden zijn mogelijk

- Verhandelen van softdrugs (= onder dwang vervoeren en verkopen van softdrugs)
- Produceren van softdrugs (= onder dwang helpen met het maken van softdrugs_
- Verhandelen van harddrugs (= onder dwang vervoeren en verkopen van harddrugs)
- Produceren van harddrugs (= onder dwang helpen met het maken van harddrugs)
- Loverboyproblematiek (= onder dwang hebben van betaalde seks)
- Diefstal (= onder dwang stelen en/of plegen van overvallen)
- Geldezel (= uitlenen van je eigen bankrekening voor criminele activiteiten)
- Het onder dwang afsluiten van telefoonabonnementen
- Anders.....
- Geen

Vraag 7: Hoe vaak krijgt u signalen en/of heeft u vermoedens van criminele uitbuiting op uw school/ scholen?

- Dagelijks
- Wekelijks
- Meerdere keren per maand
- Maandelijks
- Enkele keren per jaar
- Nooit
- Weet ik niet

Geef aan in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen

Vraag 8: In de afgelopen jaren heb ik meer vermoedens gekregen van criminele uitbuiting op mijn school/ scholen.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 9: Ik kan een slachtoffer van criminele uitbuiting herkennen onder mijn scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 10: Ik kan een dader van criminele uitbuiting herkennen onder mijn scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens

- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 11: De kans dat één of meer van mijn scholieren/ studenten het komende jaar te maken krijgt met criminele uitbuiting acht ik reëel.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vragen over preventie van criminele uitbuiting

Vraag 12: Op welke manier wordt er binnen uw school/ scholen aandacht besteed aan het onderwerp criminele uitbuiting van scholieren/ studenten? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Middels incidentele voorlichtingen aan scholieren/ studenten
- Middels structurele voorlichtingen aan scholieren/ studenten
- Middels incidenteel trainen van medewerkers
- Middels structureel trainen van medewerkers
- Daar wordt geen aandacht aan besteed
- Anders, namelijk...

Geef aan in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen

Vraag 13: Medewerkers krijgen voldoende voorlichting over het onderwerp criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 14: Onze scholieren/ studenten krijgen voldoende voorlichting over criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 15: Ik vind het belangrijk dat criminele uitbuiting voldoende aandacht krijgt onder medewerkers.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 16: Ik vind het belangrijk dat criminele uitbuiting voldoende aandacht krijgt onder de scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens

- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 17: Op onze school/ scholen wordt voldoende gedaan om criminele uitbuiting tegen te gaan.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 18: Binnen onze school/ scholen weten scholieren/ studenten waar zij terecht kunnen met hun problemen en zorgen over criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 19: Binnen onze school/ scholen worden scholieren/ studenten weerbaar gemaakt tegen criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 20: Welke instrumenten worden er binnen uw school/ scholen ingezet om de scholieren/ studenten weerbaar te maken tegen criminele uitbuiting? Wanneer er geen instrumenten worden ingezet binnen uw school/ scholen mag u 'geen' invullen.

... open vraag

Vragen over het signaleren van criminele uitbuiting

Vraag 21: Denkt u een scholier/ student die **slachtoffer** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen?

- Ja
- Nee

Vraag 22: Aan welke signalen denkt u een scholier/ student die **slachtoffer** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Oververmoeidheid
- Storend gedrag
- Gebrek aan motivatie
- Nieuwe en dure kleding
- Meerdere telefoons
- Hoge afwezigheid (schoolverzuim)
- Onderwijsresultaten gaan achteruit
- Bijbaantjes tot midden in de nacht
- Altijd een smoesje hebben
- Altijd bereikbaar en beschikbaar zijn
- Anders, namelijk ...

Vraag 23: Denkt u een scholier/ student die **dader** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen?

- Ja
- Nee

Vraag 24: Aan welke signalen denkt u een scholier/ student die **dader** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Oververmoeidheid
- Storend in het onderwijsproces
- Gebrek aan motivatie
- Nieuwe en dure kleding
- Meerdere telefoons
- Hoge afwezigheid (schoolverzuim)
- Onderwijsresultaten gaan achteruit
- Bijbaantjes tot midden in de nacht
- Altijd een smoesje hebben
- Altijd bereikbaar en beschikbaar zijn
- Anders, namelijk ...

Vraag 25: Hoe vaak denkt u signalen van criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten op te vangen?

- Dagelijks
- Wekelijks
- Maandelijks
- Meerdere keren per maand
- Enkele keren per jaar
- Nooit
- Weet ik niet

Vragen over het omgaan met criminele uitbuiting.

Geef aan in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen

Vraag 26: Ik weet wat ik moet doen als ik vermoedens heb van criminele uitbuiting onder de scholieren/ studenten van mijn school/ scholen.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 27: Binnen onze school/ scholen weten medewerkers wat zij moeten doen bij vermoedens van criminele uitbuiting onder de scholieren/ studenten van onze school/ scholen.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 28: Worden er binnen uw scholen protocollen (zoals handelwijzen of richtlijnen) gehanteerd om criminele uitbuiting tegen te gaan?

- Ja
- Nee
- Weet ik niet

Vraag 29: Zijn er binnen uw school/ scholen afspraken over de manier waarop signalen van criminele uitbuiting gemeld moeten worden?

- Ja, en ik ken de inhoud
- Ja, maar ik ken de inhoud niet (volledig)
- Nee
- Weet ik niet

Vraag 30: Deze afspraken zijn... (meerdere antwoorden mogelijk)

- Vastgelegd in een specifiek document over criminele uitbuiting
- Vastgesteld in de algemene veiligheidsregels/protocollen
- Vastgelegd in mondelinge afspraken
- Niet vastgelegd, in dit soort gevallen hanteren we de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling
- Niet vastgelegd
- Anders, namelijk...
- Weet ik niet

Vraag 31: Ervaart u beperkingen door de privacywetgeving (algemene verordening gegevensbescherming (AVG)) bij het melden van mogelijke gevallen van criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten?

- Ja
- Nee

Vraag 32: Zijn er binnen uw school/ scholen vaste contactpersonen waar medewerkers terecht kunnen met hun zorgen over en/of signalen van criminele uitbuiting?

- Ja
- Nee (Doorgeleiding naar vraag 35 na deze vraag)
- Weet ik niet (Doorgeleiding naar vraag 35 na deze vraag)

Vraag 33: Hoe vaak is er in de afgelopen twee jaar een beroep gedaan op deze contactpersonen?

- Niet
- 1 á 2 keer
- 3 tot 5 keer
- 6 tot 10 keer
- Meer dan 10 keer
- Anders, namelijk...

Vraag 34: Binnen onze school/ scholen wordt voldoende ondersteuning geboden aan medewerkers wanneer er vermoedens zijn van criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens en niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 35: Werkt uw school/ werken uw scholen samen met ketenpartners in de aanpak van criminele uitbuiting?

- Ja, met ...
- Nee
- Weet ik niet

Vragen over de huidige situatie

Vraag 36: Maakt u zich momenteel zorgen over uzelf of iemand anders met betrekking tot criminele uitbuiting? Meerdere antwoorden mogelijk

- Ja, over mijzelf, omdat...
- Ja, over een medewerker, omdat...
- Ja over een scholier/ student, omdat...
- Nee

Vraag 37: Kunt u binnen uw organisatie bij iemand terecht met uw zorgen? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Ja, namelijk.....
- Nee
- Ik wil graag met iemand van het onderzoeksteam praten over mijn zorgen over criminele uitbuiting. (Graag wanneer gekozen wordt voor deze optie automatische reactie: U kunt contact opnemen met het onderzoeksteam via dit mailadres: criminele.uitbuiting.EV@avans.nl).

Vraag 38: Mogen wij u benaderen voor een verdiepend interview over dit onderwerp? Ook wanneer u hier uw gegevens invult, worden uw antwoorden in de enquête (en in het interview) volledig geanonimiseerd verwerkt.

- Ja mijn e-mailadres is.....
- Nee

Heeft u naar aanleiding van dit onderwerp of het invullen van de enquête nog opmerkingen noteert u deze dan alstublieft hieronder

.... (leeg veld)

Bijlage 3: Enquête onderwijzend en ondersteunend personeel

Vragenlijst voor onderwijzend en ondersteunend personeel:

Het onderwijs is één van de vindplaatsen van crimineel gedrag onder jongeren én van het antwoord op de vraag in welke mate het criminele gedrag van jongeren is ingegeven door (criminele) uitbuiting. Er zijn signalen dat middelbare scholieren en studenten betrokken zijn bij overvallen, drugshandel en loverboyproblematiek. Omdat het onderwerp moeilijk bespreekbaar is, bestaat er weinig zicht op de werkelijke aard en omvang van het probleem en op maatregelen die preventief getroffen kunnen worden. Om die reden hebben de bestuurlijk portefeuillehouder mensenhandel Zeeland én de Districtelijke Stuurploeg het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool gevraagd om een praktijkgericht onderzoek te verrichten. Daar hebben we uw kennis, expertise en hulp bij nodig. Voor dit onderzoek benaderen we in de regio Zeeland alle regulier voortgezet onderwijsinstellingen en mbo-scholen.

Wij waarderen het ontzettend als u, in deze hectische tijd van de pandemie, de enquête wilt invullen. De gegevens die u invult worden volledig geanonimiseerd verwerkt en kunnen op geen enkele wijze naar u teruggeleid worden. Er zijn geen goede of foute antwoorden; vul in wat voor u het meest van toepassing is bij de gestelde vraag of gegeven stelling. Het invullen van de enquête duurt circa 10 minuten.

Algemene vragen

Vraag 1: Wat is uw leeftijd?

- 25 jaar of jonger
- 26-35 jaar
- 36-45 jaar
- 46-55 jaar
- 56-65 jaar
- 66 jaar of ouder

Vraag 2: Wat is uw huidige functie (meerdere antwoorden mogelijk)?

- Docent VO
- Docent MBO
- Conciërge/ medewerker facilitaire dienst VO
- Conciërge/ medewerker_facilitaire dienst MBO
- (School-)maatschappelijk werker/ intern begeleider
- Medewerker decanaat
- Medewerker secretariaat
- Anders namelijk...

Vraag 3: Hoe lang vervult u uw huidige functie?

- 0 t/m 3 jaar
- 4 t/m 6 jaar
- 7 t/m 10 jaar

- o Meer dan 11 jaar

Vraag 4: Op welke (school)locatie vervult u deze functie?

Open vraag....

Kennis over criminele uitbuiting

Vraag 5: Wat is criminele uitbuiting volgens u?

... (open vraag)

In dit onderzoek verstaan wij onder criminele uitbuiting; het uitbuiten van jongeren in de leeftijdscategorie 12-18 jaar, door hen aan te zetten tot het plegen van strafbare (bijvoorbeeld drugshandel) of andere feiten (bijvoorbeeld seksuele handelingen) waarbij de uitbuiters financieel belang heeft.

Vraag 6: Heeft u wel eens te maken gehad met criminele uitbuiting onder scholieren/studenten van uw school?

- o Ja
- o Nee
- o Weet ik niet

Vraag 7: Met welke vorm(en) van criminele uitbuiting onder scholieren/studenten heeft u te maken gehad? Meerdere antwoorden zijn mogelijk

- o Verhandelen van softdrugs (= onder dwang vervoeren en verkopen van softdrugs)
- o Produceren van softdrugs (= onder dwang helpen met het maken van softdrugs)
- o Verhandelen van harddrugs (= onder dwang vervoeren en verkopen van harddrugs)
- o Produceren van harddrugs (= onder dwang helpen met het maken van harddrugs)
- o Loverboyproblematiek (= onder dwang hebben van betaalde seks)
- o Diefstal (= onder dwang stelen en/of plegen van overvallen)
- o Geldezel (= uitlenen van je eigen bankrekening voor criminele activiteiten)
- o Het onder dwang afsluiten van telefoonabonnementen
- o Anders.....
- o Geen

Vraag 8: Hoe vaak heeft u vermoedens van criminele uitbuiting op uw school?

- o Dagelijks
- o Wekelijks
- o Meerdere keren per maand
- o Maandelijks
- o Enkele keren per jaar
- o Nooit
- o Weet ik niet

Geef aan in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen

Vraag 9: In de afgelopen jaren heb ik meer vermoedens gekregen van criminele uitbuiting van scholieren/studenten op mijn school.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 10: Ik kan een slachtoffer van criminele uitbuiting herkennen onder scholieren/studenten van mijn school.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 11: Ik kan een dader van criminele uitbuiting herkennen onder scholieren/studenten van mijn school.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 12: De kans dat één of meer van mijn scholieren/ studenten het komende jaar te maken krijgt met criminele uitbuiting acht ik reëel.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vragen over preventie van criminele uitbuiting

Vraag 13: Op welke manier wordt er binnen uw school aandacht besteed aan het onderwerp criminele uitbuiting van scholieren/ studenten? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Door incidentele voorlichtingen aan scholieren/ studenten
- Door structurele voorlichtingen aan scholieren/ studenten
- Door incidenteel trainen van medewerkers
- Door structureel trainen van medewerkers
- Daar wordt geen aandacht aan besteed
- Anders, namelijk...

Geef aan in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen

Vraag 14: Medewerkers krijgen voldoende voorlichting over het onderwerp criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 15: Onze scholieren/ studenten krijgen voldoende voorlichting over het onderwerp criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 16: Ik vind het belangrijk dat het onderwerp criminele uitbuiting voldoende aandacht krijgt onder medewerkers.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 17: Ik vind het belangrijk dat het onderwerp criminele uitbuiting voldoende aandacht krijgt onder scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 18: Op onze school wordt voldoende gedaan om criminele uitbuiting tegen te gaan.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 19: Binnen onze school weten scholieren/ studenten waar zij terecht kunnen met hun problemen en zorgen over criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens

- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 20: Binnen onze school worden scholieren/ studenten weerbaar gemaakt tegen criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 21: Welke instrumenten worden er binnen uw school ingezet om de scholieren/ studenten sterker te maken tegen criminele uitbuiting? Wanneer er geen instrumenten worden ingezet binnen uw school mag u geen invullen.

... open vraag

Vragen over het signaleren van criminele uitbuiting

Vraag 22: Denkt u een scholier/ student die **slachtoffer** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen?

- Ja
- Nee

Vraag 23: Aan welke signalen denkt u een scholier/ student die **slachtoffer** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Oververmoeidheid
- Storend gedrag
- Gebrek aan motivatie
- Nieuwe en dure kleding
- Meerdere telefoons
- Hoge afwezigheid (schoolverzuim)
- Onderwijsresultaten gaan achteruit
- Bijbaantjes tot midden in de nacht
- Altijd een smoesje hebben
- Altijd bereikbaar en beschikbaar zijn
- Anders, namelijk ...

Vraag 24: Denkt u een scholier/ student die **dader** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen?

- Ja
- Nee

Vraag 25: Aan welke signalen denkt u een scholier/ student die **dader** is van criminele uitbuiting te kunnen herkennen? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Oververmoeidheid
- Storend gedrag
- Gebrek aan motivatie
- Nieuwe en dure kleding
- Meerdere telefoons
- Hoge afwezigheid (schoolverzuim)
- Onderwijsresultaten gaan achteruit
- Bijbaantjes tot midden in de nacht
- Altijd een smoesje hebben
- Altijd bereikbaar en beschikbaar zijn
- Anders, namelijk ...

Vraag 26: Hoe vaak denkt u signalen van criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten op te vangen?

- Dagelijks
- Wekelijks
- Maandelijks
- Meerdere keren per maand
- Enkele keren per jaar
- Nooit
- Weet ik niet

Vragen over het omgaan met criminele uitbuiting.

Geef aan in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen

Vraag 27: Ik weet wat ik moet doen als ik vermoedens heb van criminele uitbuiting onder de scholieren/ studenten van mijn school.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 28: Heeft uw school protocollen (zoals handelwijzen of richtlijnen) om criminele uitbuiting tegen te gaan?

- Ja
- Nee
- Weet ik niet

Vraag 29: Zijn er binnen uw school afspraken over de manier waarop signalen van criminele uitbuiting gemeld moeten worden?

- Ja, en ik ken de inhoud
- Ja, maar ik ken de inhoud niet (volledig)
- Nee
- Weet ik niet

Vraag 30: Deze afspraken zijn... (meerdere antwoorden mogelijk)

- Vastgelegd in een specifiek document over criminele uitbuiting
- Vastgelegd in de algemene veiligheidsregels/protocollen
- Vastgelegd in mondelinge afspraken
- Niet vastgelegd, in dit soort gevallen hanteren we de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling
- Niet vastgelegd
- Anders, namelijk...
- Weet ik niet

Vraag 31: Ervaart u beperkingen door de privacywetgeving (algemene verordening gegevensbescherming (AVG)) bij het melden van mogelijke gevallen van criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten?

- Ja
- Nee

Vraag 32: Is er binnen uw school een vaste contactpersoon waar medewerkers terecht kunnen met hun zorgen over en/of signalen van criminele uitbuiting?

- Ja
- Nee (Doorgeleiding naar vraag 33 na deze vraag)
- Weet ik niet (Doorgeleiding naar vraag 33 na deze vraag)

Vraag 33: Hoe vaak heeft u in de afgelopen twee jaar beroep gedaan op deze contactpersoon?

- Niet
- 1 á 2 keer
- 3 tot 5 keer
- 6 tot 10 keer
- Meer dan 10 keer
- Anders, namelijk...

Geef aan in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen

Vraag 34: Binnen onze school weten medewerkers wat zij moeten doen met signalen van criminele uitbuiting van scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens

- Helemaal mee eens

Vraag 35: Onze school biedt voldoende ondersteuning aan medewerkers wanneer zij een vermoeden hebben van criminele uitbuiting onder scholieren/ studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 36: Werkt uw school samen met ketenpartners in de aanpak van criminele uitbuiting?

- Ja, met ...
- Nee
- Weet ik niet

Vragen over de huidige situatie

Vraag 37: Maakt u zich momenteel zorgen over uzelf of iemand anders met betrekking tot criminele uitbuiting? Meerdere antwoorden mogelijk

- Ja, over mijzelf, omdat...
- Ja, over een collega, omdat...
- Ja over een scholier/ student, omdat...
- Nee

Vraag 38: Kunt u bij iemand binnen uw school terecht met uw zorgen? (Meerdere antwoorden zijn mogelijk.)

- Ja, namelijk.....
- Nee
- Ik wil graag met iemand van het onderzoeksteam praten over mijn zorgen over criminele uitbuiting. (Graag wanneer gekozen wordt voor deze optie automatische reactie: U kunt contact opnemen met het onderzoeksteam via dit e-mailadres: criminele.uitbuiting.EV@avans.nl.)

Vraag 39: Mogen wij u benaderen voor een verdiepend interview over dit onderwerp? Ook wanneer u hier uw gegevens invult, worden uw antwoorden in de enquête (en in het interview) volledig geanonimiseerd verwerkt.

- Ja mijn mailadres is.....
- Nee

Heeft u naar aanleiding van dit onderwerp of het invullen van de enquête nog opmerkingen noteert u deze dan alstublieft hieronder (leeg veld)

Bijlage 4: Enquête scholieren en studenten

Vragenlijst voor scholieren en studenten

Fijn dat je deze vragenlijst wilt invullen. Dit is een anonieme vragenlijst; wat jij invult wordt anoniem verwerkt, dus niemand kan erachter komen wat jij hebt ingevuld. De antwoorden worden alleen gebruikt voor dit onderzoek, dat wordt gedaan door het expertisecentrum Veiligheid (van Avans hogeschool). Wat jij in deze vragenlijst invult wordt NIET gedeeld met jouw school of de politie.

Er zijn geen goede of foute antwoorden: vul in wat voor jou goed voelt. Het invullen van de enquête duurt ongeveer 10 minuten.

Vraag 1: Weet je wat criminele uitbuiting betekent?

- Ja
- Nee

In dit onderzoek bedoelen wij met criminele uitbuiting dat een jongere tussen 12 en 18 jaar gedwongen wordt om strafbare feiten te plegen voor iemand anders. Denk bijvoorbeeld aan stelen, drugs rondbrengen of seksuele handelingen uitvoeren. Het gaat dan om uitbuiting, omdat het geld dat hiermee verdiend wordt, grotendeels gaat naar de persoon die de jongere dwingt om dit te doen.

Vraag 2: Hoe vaak maak jij je zorgen over criminele uitbuiting op jouw school?

- Dagelijks
- Wekelijks
- Meerdere keren per maand
- Maandelijks
- Enkele keren per jaar
- Nooit
- Weet ik niet

Vraag 3: Heb je weleens te maken gehad met criminele uitbuiting?

- ja -> omschrijf hieronder waar je mee te maken hebt gehad:
- Nee
- Weet ik niet

Vraag 4: Ben jij zelf wel eens gevraagd om iets te doen voor iemand anders, waarvan je denkt dat dat misschien criminele uitbuiting is

- Ja (doorgeleiding naar vraag 5)
- Nee (doorgeleiding naar vraag 12)
- Weet ik niet

Vraag 5: Wilde je dat toen zelf ook wel doen?

- Ja
- Nee
- Zeg ik liever niet

Vraag 6: Met welke vormen van criminele uitbuiting heb jij te maken gehad? Je kunt meer dan één antwoord aankruisen.

- Softdrugs verhandelen (= onder dwang softdrugs vervoeren en verkopen)

- Softdrugs produceren (= onder dwang helpen met het maken van softdrugs)
- Harddrugs verhandelen (= onder dwang harddrugs vervoeren en verkopen)
- Harddrugs produceren (= onder dwang helpen met het maken van harddrugs)
- Loverboyproblematiek (= onder dwang hebben van (betaalde) seks)
- Diefstal (= onder dwang stelen en/of plegen van overvallen)
- Geldezel (= uitlenen van je eigen bankrekening voor criminele activiteiten)
- Onder dwang telefoonabonnementen afsluiten
- Anders.....
- Geen (doorgeleiding naar vraag 12)

Vraag 7: Hoe kende je de persoon die jou dit vroeg? Je kunt meer dan één antwoord aankruisen.

- Via school
- Via familie
- Via vrienden
- Via (sport)club
- Van het uitgaan
- Het is een vriend(in) van me
- Via social media, namelijk via ...
- Anders, namelijk ...

Vraag 8: Heb je toen ook echt gedaan wat er aan je gevraagd werd?

- Ja, ik heb dit gedaan omdat...
- Nee, ik heb dit niet gedaan omdat.... (Doorgeleiding naar 11)

Vraag 9: Wat zou er (kunnen) gebeuren als je niet zou doen wat er van je gevraagd werd. Je kunt meer dan één antwoord aankruisen.

- de persoon die het vroeg maakt dan persoonlijke informatie / foto's / filmpjes van mij openbaar
- Sociale uitsluiting (= niet bij een groep horen)
- Fysieke bedreiging voor mijzelf
- Fysieke bedreiging voor mensen om mij heen (bijvoorbeeld familie of vrienden)
- Andere vormen van bedreiging, namelijk...
- Iets anders, namelijk...
- Niks

Vraag 10: waarom denk je dat dit zou kunnen gebeuren? (Meerdere antwoorden mogelijk) (van 10 naar vraag 12)

- de persoon die het mij vroeg, heeft dat gezegd
- Mensen in Mijn omgeving (bijvoorbeeld familie of vrienden) hebben mij gewaarschuwd
- Ik denk zelf dat dat zou kunnen gebeuren
- Anders, namelijk...

Vraag 11: Wat is er gebeurd toen je niet hebt gedaan wat er van je werd gevraagd?

- de persoon die het vroeg maakte persoonlijke informatie / foto's / filmpjes van mij openbaar
- Sociale uitsluiting (=niet bij een groep horen)
- Fysieke bedreiging voor mijzelf
- Fysieke bedreiging voor mensen om mij heen (bijvoorbeeld familie of vrienden)
- Andere vormen van bedreiging, namelijk...

- Anders, namelijk...
- Niks

Kruis bij onderstaande stellingen steeds aan in hoeverre je er mee eens bent.

Vraag 12: In de afgelopen jaren ben ik mij meer zorgen gaan maken over criminele uitbuiting op mijn school.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 13: Ik zie het als een medescholier/ medestudent **slachtoffer** is van criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 14: Ik zie het als een medescholier/ medestudent **dader** is van criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 15: Het zou kunnen dat ik te maken krijg met criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 16: Het zou kunnen dat een medescholier/ medestudent te maken krijgt met criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 17: Ik ken op mijn school een slachtoffer van criminele uitbuiting.

- Ja
- Nee
- Zeg ik liever niet
- Anders, namelijk...

Vraag 18: Ik ken op mijn school een dader van criminele uitbuiting.

- Ja

- Nee
- Zeg ik liever niet
- Anders, namelijk...

Je krijgt nu een aantal vragen over het voorkomen van criminele uitbuiting

Vraag 19: Wij krijgen op school lessen en/of trainingen om signalen van criminele uitbuiting te leren herkennen.

- Ja
- Nee

Kruis bij onderstaande stellingen steeds aan in hoeverre je er mee eens bent.

Vraag 20: Wij krijgen genoeg voorlichting over het onderwerp criminele uitbuiting op school.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 21: Ik vind het belangrijk dat het onderwerp_criminele uitbuiting genoeg aandacht krijgt op mijn school.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 22: Op mijn school wordt er genoeg opgelet en toezicht gehouden op de scholieren/studenten.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 23: Ik weet waar ik terecht kan op school als ik een probleem heb dat met criminele uitbuiting te maken heeft.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 24: Op mijn school worden scholieren/studenten sterker en weerbaarder gemaakt tegen criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 25: Wat voor voorlichting krijg je nu op school over criminele uitbuiting?
..... open veld

Vraag 26: Hoe zou jouw school volgens jou voorlichting moeten geven over criminele uitbuiting?
..... open veld

Vraag 27: Als een medescholier/ medestudent te maken heeft met criminele uitbuiting dan herken ik dat aan: Je kunt meer dan één antwoord aankruisen.

- Oververmoeidheid
- Storend gedrag
- Gebrek aan motivatie
- Nieuwe en dure kleding
- Meerdere telefoons
- Hoge afwezigheid (schoolverzuim)
- Onderwijsresultaten gaan achteruit
- Bijbaantjes tot midden in de nacht
- Altijd een smoesje hebben
- Altijd bereikbaar en beschikbaar zijn
- Anders, namelijk ...

Je krijgt nu een paar vragen over wat je kunt doen als je te maken hebt met criminele uitbuiting.

Kruis bij onderstaande stelling aan in hoeverre je het er-mee eens bent.

Vraag 28: Ik weet wat ik moet doen als ik denk dat een medescholier/ medestudent slachtoffer is van criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 29: Scholieren/studenten van onze school weten wat zij moeten doen als zij denken dat medescholieren/ medestudenten te maken hebben met criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 30: Ik kan vertrouwen op hulp van mijn school als ik denk dat een medescholier/medestudent slachtoffer of dader is van criminele uitbuiting.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 31: Ik weet bij wie ik terecht kan op school als iemand mij vraagt om strafbare feiten te plegen die ik eigenlijk niet wil doen.

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

Vraag 32: Weet jij bij wie je terecht kunt als je vragen en/ of zorgen hebt over criminele uitbuiting?

- Ja, namelijk bij ...
- Nee

Vraag 33: Komen er wel eens mensen van buiten de school (Bureau Halt, Politie, Jeugdzorg, etc.) lessen geven over criminele uitbuiting? (Zo ja, vul in welke organisatie(s)).

- Ja, van deze organisatie(s):
- Nee

Vraag 34: Maak je je nu zorgen over jezelf, omdat je te maken hebt met criminele uitbuiting?

- Ja
- Nee (Doorgeleiding naar vraag 36 na deze vraag)

Vraag 35: Waar maak je je precies zorgen over? Schrijf dat hieronder op.
Open vraag....

Vraag 36: Maak je je nu zorgen over iemand anders, omdat hij/zij te maken heeft met criminele uitbuiting?

- Ja
- Nee (Doorgeleiding naar vraag 39 na deze vraag)

Vraag 37: Waar maak je je precies zorgen over? Schrijf dat hieronder op.
Open vraag....

Vraag 38: Kun je op school bij iemand terecht met je zorgen? Je kunt meer dan één antwoord aankruisen.

- Ja, bij:
- Nee
- Ik wil graag met iemand van het onderzoeksteam praten over mijn zorgen over criminele uitbuiting. (Graag wanneer gekozen wordt voor deze optie automatische reactie: Je kan contact opnemen met het onderzoeksteam via dit e-mailadres: criminele.uitbuiting.EV@avans.nl)

Je krijgt nu een aantal algemene vragen

Vraag 39: Wat is je leeftijd?

- Jonger dan 12 jaar
- 12 jaar
- 13 jaar
- 14 jaar
- 15 jaar
- 16 jaar
- 17 jaar

- 18 jaar
- Ouder dan 18 jaar

Vraag 40: Wat is je geslacht?

- Jongen
- Meisje
- Genderneutraal
- Zeg ik liever niet

Vraag 41: Op welke school zit je?

Open vraag...

Vraag 42: Op welke locatie(s) zit je?

Open vraag...

Vraag 43: Welk opleidingsniveau volg je nu?

- Praktijkonderwijs
- VMBO basis
- VMBO kader
- VMBO Theoretische leerweg/ Mavo
- Mavo/Havo
- Havo
- Havo/ Vwo
- Vwo
- MBO niveau 1
- MBO niveau 2
- MBO niveau 3
- MBO niveau 4
- Anders...

Vraag 44: In welk schooljaar zit je?

- 1e jaar
- 2e jaar
- 3e jaar
- 4e jaar
- 5e jaar
- 6e jaar

Vraag 45: In dit onderzoek gaan we ook scholieren en studenten interviewen. Wil jij meewerken aan een interview? Ook als je hier je gegevens invult blijven jouw antwoorden in deze vragenlijst en het interview helemaal anoniem.*

- Ja mijn e-mailadres is.....
- Nee

Bijlage 5: Vragenlijst interviews schoolbestuur

Interviewvragen bestuur

Geïnterviewde	
Contactgegevens	
Functie, bekleed vanaf	
Code (B1, B2, B3 etc.)	
Datum	
Beging- en eindtijd	

Introductie: de naam van respondent en de school waar hij/zij werkzaam is kunnen anoniem worden verwerkt in het eindrapport.

Introductievraag

Vraag 1: Kunt u iets vertellen over wie u bent en wat uw functie is?

Algemene vragen criminele uitbuiting

Vraag 2: Wat verstaat u onder criminele uitbuiting?

Vraag 3: Heeft uw school/ hebben uw scholen een vastgestelde definitie van criminele uitbuiting?

- Zo ja, welke definitie is dit?

In het onderzoek wordt onder criminele uitbuiting het volgende verstaan: het uitbuiten van jongeren in de leeftijdscategorie 12-18 jaar, door hen aan te zetten tot het plegen van strafbare (bijvoorbeeld drugshandel) of andere feiten (bijvoorbeeld seksuele handelingen) waarbij de uitbuiters financieel belang heeft.

Vraag 4: Heeft u wel eens te maken gehad met personeel dat te maken heeft gehad met criminele uitbuiting onder hun scholieren/studenten?

- Zo ja, zou u hier meer over willen vertellen? (concrete voorbeelden of een algemeen beeld)

Vraag 5: Met welke vormen van criminele uitbuiting heeft het personeel te maken gehad?

Vraag 6: Hoe vaak denkt u dat criminele uitbuiting voorkomt binnen uw school/scholen en wat vindt u hiervan?

- Van criminele uitbuiting an sich en van de frequentie hiervan binnen uw school/scholen

Vraag 7: Hoe besteed uw school/scholen aandacht aan criminele uitbuiting?

- Hoe ziet dit eruit?
- Is dit structureel of incidenteel?
- Wat zijn de doelgroepen hiervoor?

Vraag 8: Bent u van mening dat uw school/scholen voldoende aandacht besteed/besteden aan het onderwerp criminele uitbuiting?

- Zo nee, wat mist u daarin?
- Zo ja, wat zijn de sterke punten?

Vraag 9: bent u van mening dat het college van bestuur/schoolleiding voldoende aandacht besteed aan het onderwerp criminele uitbuiting?

- Zo nee, wat mist u daarin?
- Zo ja, wat zijn de sterke punten?

Rol scholen en scholieren/studenten

Vraag 10: Wat is volgens u de rol van **uzelf** en van **het schoolpersoneel** in de problematiek van (potentiële) criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

Vraag 11: Heeft u een bepaald beeld of beelden van **slachtoffers** van criminele uitbuiting?

- Profielschets slachtoffers
- Wat maakt scholieren/ studenten volgens u mogelijk kwetsbaar/kwetsbaarder voor criminele uitbuiting?

Vraag 12: Heeft u een bepaald beeld of beelden van **daders** van criminele uitbuiting?

- Profielschets daders
- Waarom zijn scholieren/studenten volgens u mogelijk interessante slachtoffers van criminele uitbuiting voor daders?

Vragen over preventie

Vraag 13: Onderneemt u als bestuur activiteiten om het onderwyzend en ondersteunend personeel van uw school/scholen weerbaarder te maken in hun omgang met criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

- Zo ja, hoe en door wie?
- Zo nee, zou hier volgens u wat in gedaan kunnen worden? En zo ja, wat zou hier volgens u in gedaan kunnen worden?

Vraag 14: Onderneemt u of uw school/scholen handelingen om scholieren/studenten weerbaarder te maken tegen criminele uitbuiting? (voorlichting, trainingen, spellen etc.)

- Zo ja, hoe en door wie?
- Zo nee, wat zou hier volgens u in gedaan kunnen worden?

Vraag 15: Onderneemt uw school/scholen handelingen op het gebied van zelfvertrouwen en sociale vaardigheden om zo de weerbaarheid van de scholieren/studenten te vergroten?

- Zo, hoe en door wie?
- Zo nee, wat zou hier volgens u in gedaan kunnen worden?

Vraag 16: Worden de ouders van de jongere betrokken bij het versterken van de weerbaarheid van de jongere op uw school.

- Zo ja, op welke wijze?
- Zo nee, wat zou hier volgens u in opgepakt kunnen worden?

Vraag 17: Wat is volgens u de rol van het schoolpersoneel in het versterken van de weerbaarheid van scholieren/studenten?

- Welke personen hebben hier een rol in;
- En hoe ziet deze rol eruit?
- Heeft u zelf ideeën over de rol die vervuld kan worden door het schoolpersoneel aangaande het versterken van de weerbaarheid?

Vragen over signalering

Vraag 18: Op welke signalen van (potentiële) criminele uitbuiting let u en zijn dit signalen die vanuit het college van bestuur zijn vastgesteld?

- Wat zijn de signalen?
  - Oververmoeidheid;
  - Storend in het onderwijsproces;
  - Geen motivatie
  - Nieuwe en dure kleding;
  - Meerdere telefoons;
  - Hoge afwezigheid;
  - Slecht functioneren;
  - Bijbaantjes tot midden in de nacht, en
  - Ze hebben altijd smoesjes
- Waar let u op?
- Hoe gedraagt een **slachtoffer** zich volgens u (verschillende type gedragingen mogelijk)?
- Hoe gedraagt een **dader** zich volgens u (verschillende type gedragingen mogelijk)?
- Voorbeeldcasus?

Vraag 19: Heeft u inzicht in de mogelijke knelpunten die ervaren worden door onderwijzend en ondersteunend personeel in het signaleren van criminele uitbuiting onder scholieren/studenten? (onduidelijke signalen/niet zeker zijn van het signaal etc.)

Vragen over handelen (beleid/protocollen)

Vraag 20: Heeft u scholen/scholen beleid aangaande criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

- Kunt u dit beleid toelichten?
- Hoe actueel is dit beleid?
- Wat vindt u van dit beleid?

Vraag 21: Heeft u inzicht in hoeverre dit beleid daadwerkelijk in de praktijk wordt toegepast?

- Zo ja, hoe vaak heeft u een melding gehad dat duidt op toepassing van dit beleid?
- Wat is uw rol en positie bij meldingen van criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

Vraag 22: Ervaart u knelpunten in het formuleren en implementeren van beleid aangaande criminele uitbuiting onder scholieren/studenten? (privacy, imagoschade, melding/meldroute, vertrouwenspersoon, handelingsverlegenheid etc.)

Vraag 23: In hoeverre heeft u inzicht op de knelpunten die onderwijzend en ondersteunend personeel ervaren bij de uitvoering van de procedures en maatregelen in de praktijk?

- Om welke knelpunten gaat dit?
- Wat kunt u als bestuur doen om deze knelpunten weg te nemen?

Vraag 24: Op welke manier is het onderwijzend en ondersteunend personeel op de hoogte gesteld van deze procedures en maatregelen? (opleidingen, cursussen, communicatie etc.)

Vraag 25: Bent u van mening dat u als college bestuur/schoolleiding het onderwijzend en ondersteunend personeel voldoende op de hoogte heeft gebracht van de procedures en maatregelen die gelden ten aanzien van (potentiële) criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

- Zo nee, wat mist u daarin?
- Zo ja, wat zijn de sterke punten?

Vraag 26: Zijn er volgens u punten die beter kunnen in de procedures en maatregelen die uw school/scholen voert ten aanzien van (potentiële) criminele uitbuiting onder scholieren/studenten? Zo ja, welke zijn dat?

Samenwerking

Vraag 27: Uit vooronderzoek is gebleken dat samenwerking met ketenpartners effectief is in het tegengaan van criminele uitbuiting. Zou u kunnen vertellen of uw school/scholen samenwerkt/samenwerken met ketenpartners in de aanpak van criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

- Zo ja, om welke partners gaat dit?
- Wat is hun rol?
- Hoe zijn de verhoudingen?
- Zo nee, heeft u zelf hierin bepaalde wensen en/of ideeën?

Vraag 28: Zo ja, wat zijn uw ervaringen met betrekking tot deze samenwerking? (mogelijke sterke en zwakke punten)

Afsluiting:

Wilt u nog iets toevoegen aan het interview?

Bijlage 6: Vragenlijst interviews onderwijzend en ondersteunend personeel

Interviewvragen onderwijzend en ondersteunend personeel

Geïnterviewde	
Contactgegevens	
Functie, bekleed vanaf	
Code (O1, O2, O3 etc.)	
Datum	
Beging- en eindtijd	

Introductie: de naam van respondent en de school waar hij/zij werkzaam is kunnen anoniem worden verwerkt in het eindrapport.

Introductievraag

Vraag 1: Kunt u iets vertellen over wie u bent en wat uw functie is?

Algemene vragen criminele uitbuiting

Vraag 2: Wat verstaat u onder criminele uitbuiting?

Vraag 3: Heeft uw school een vastgestelde definitie van criminele uitbuiting?

- Zo ja, welke definitie is dit?

In het onderzoek wordt onder criminele uitbuiting het volgende verstaan: het uitbuiten van jongeren in de leeftijdscategorie 12-18 jaar, door hen aan te zetten tot het plegen van strafbare (bijvoorbeeld drugshandel) of andere feiten (bijvoorbeeld seksuele handelingen) waarbij de uitbuiters financieel belang heeft.

Vraag 4: Heeft u wel eens te maken gehad met criminele uitbuiting onder uw scholieren/studenten?

- Zo ja, zou u hier meer over willen vertellen? (concrete voorbeelden of een algemeen beeld)

Vraag 5: Met welke vormen van criminele uitbuiting denkt u te maken hebben gehad?

Vraag 6: Hoe vaak denkt u dat criminele uitbuiting voorkomt binnen uw school en wat vindt u hiervan?

- Van criminele uitbuiting an sich en van de frequentie hiervan binnen uw school

Vraag 7: Hoe besteed uw school aandacht aan criminele uitbuiting?

- Hoe ziet dit eruit?
- Is dit structureel of incidenteel?
- Wat zijn de doelgroepen hiervoor?

Vraag 8: Bent u van mening dat uw school voldoende aandacht besteed aan het onderwerp criminele uitbuiting?

- Zo nee, wat mist u daarin?
- Zo ja, wat zijn de sterke punten?

Rol scholen en scholieren/studenten

Vraag 9: Wat is volgens u de rol van het schoolpersoneel in de problematiek van (potentiële) criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

Vraag 10: Heeft u een bepaald beeld of beelden van **slachtoffers** van criminele uitbuiting?

- Profielschets slachtoffers
- Wat maakt scholieren/ studenten volgens u mogelijk kwetsbaar/kwetsbaarder voor criminele uitbuiting?

Vraag 11: Heeft u een bepaald beeld of beelden van **daders** van criminele uitbuiting?

- Profielschets daders
- Waarom zijn scholieren/studenten volgens u mogelijk interessante slachtoffers van criminele uitbuiting voor daders?

Vragen over preventie

Vraag 12: Onderneemt u of uw school activiteiten om scholieren/studenten weerbaarder te maken tegen criminele uitbuiting? (voorlichting, trainingen, spellen etc.)

- Zo ja, hoe en door wie?
- Zo nee, zou hier volgens u wat in gedaan kunnen worden? Zo ja, wat zou hier volgens u in gedaan kunnen worden?

Vraag 13: Onderneemt uw school handelingen op het gebied van zelfvertrouwen en sociale vaardigheden om zo de weerbaarheid van de scholieren/studenten te vergroten?

- Zo ja, hoe en door wie?
- Zo nee, wat zou hier volgens u in gedaan kunnen worden?

Vraag 14: Uit (ons voor)onderzoek is gebleken dat de rol van de ouders veel invloed uitoefent op de weerbaarheid van de jongere. Worden de ouders van de jongere betrokken bij het versterken van de weerbaarheid van de jongere op uw school.

- Zo ja, op welke wijze?
- Zo nee, wat zou hier volgens u in opgepakt kunnen worden?

Vraag 15: Wat is volgens u de rol van het schoolpersoneel in het versterken van de weerbaarheid van scholieren/studenten?

- Welke personen hebben hier een rol in;
- En hoe ziet deze rol eruit?
- Heeft u zelf ideeën over de rol die vervuld kan worden door het schoolpersoneel aangaande het versterken van de weerbaarheid?

Vragen over signalering

Vraag 16: Op welke signalen van (potentiële) criminele uitbuiting let u en zijn dit signalen die vanuit uw school zijn vastgesteld?

- Wat zijn de signalen?

- Oververmoeidheid;
- Storend in het onderwijsproces;
- Geen motivatie
- Nieuwe en dure kleding;
- Meerdere telefoons;
- Hoge afwezigheid;
- Slecht functioneren;
- Bijbaantjes tot midden in de nacht, en
- Ze hebben altijd smoesjes
- Waar let u op?
- Hoe gedraagt een **slachtoffer** zich volgens u (verschillende type gedragingen mogelijk)?
- Hoe gedraagt een **dader** zich volgens u (verschillende type gedragingen mogelijk)?
- Voorbeeldcasus?

Vraag 17: Wanneer denkt u (de meeste) signalen van (potentiële) criminele uitbuiting op te vangen? (tijdens de lessen, pauzes, buiten de schooltijd om etc.)

Vraag 18: Ervaart u knelpunten als het gaat om het signaleren van (potentiële) criminele uitbuiting? (onduidelijke signalen, niet zeker van het signaal etc.)

Vraag 19: Heeft u wel eens signalen van (potentiële) criminele uitbuiting opgevangen?

- Zo ja, zou u hier meer over willen vertellen?
- Zo ja, hoe vaak en waartoe heeft dit geleid?
- Afhankelijk van antwoord naar vraag 19 of 20

Vragen over handelen (beleid/protocollen)

Vraag 20: Zo ja, wat heeft u toen met die signalen gedaan? (communicatie, melding/meldroute)

- Naar wie gaat u toe met de signalen?
- Bij wie kunt u uw zorgen kwijt?

Vraag 21: Zo nee, als u een signaal van (potentiële) criminele uitbuiting onder een van uw scholieren/studenten zou opvangen, wat zou u dan doen? (communicatie, melding/meldroute)

- Naar wie gaat u toe met de signalen?
- Bij wie kunt u uw zorgen kwijt?

Vraag 22: Ervaart u knelpunten in het handelen na het opvangen van een mogelijk signaal van (potentiële) criminele uitbuiting? (privacy, melding/meldroute, vertrouwenspersoon, handelingsverlegenheid etc.)

- Wordt u voor uw gevoel ergens in tegengehouden nadat u een signaal opvangt/ zou opvangen?

Vraag 23: Bent u bekend met de procedures en maatregelen die uw school heeft ten aanzien van criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

- Zo ja, kunt u deze kort toelichten? (melding/meldroute, vertrouwenspersoon, communicatie, richtlijnen etc.)

Vraag 24: Volgt u deze procedures en maatregelen in de praktijk op?

- Zo ja, wat is uw ervaring hierin geweest? (negatieve of positieve ervaring; gehoord voelen, begrepen voelen, gevoel dat je de scholier/student hebt geholpen)
- Zo nee, wat houdt u daarin tegen?

Vraag 25: Ervaart u knelpunten bij de uitvoering van de procedures en maatregelen in de praktijk?

Vraag 26: Op welke manier bent u op de hoogte gesteld van deze procedures en maatregelen? (opleidingen, cursussen, communicatie etc.)

Vraag 27: Bent u van mening dat uw school u voldoende op de hoogte heeft gebracht van de procedures en maatregelen die gelden ten aanzien van (potentiële) criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

- Zo nee, wat mist u daarin?
- Zo ja, wat zijn de sterke punten?

Vraag 28: Zijn er volgens u punten die beter kunnen in de procedures en maatregelen die u school voert ten aanzien van (potentiële) criminele uitbuiting onder scholieren?

- Zo ja, welke zijn dat?

Samenwerking

Vraag 29: Uit vooronderzoek is gebleken dat samenwerking met ketenpartners effectief is in het tegengaan van criminele uitbuiting. Zou u kunnen vertellen of uw school samenwerkt met ketenpartners in de aanpak van criminele uitbuiting onder scholieren/studenten?

- Zo ja, om welke partners gaat dit?
- Wat is hun rol?
- Hoe zijn de verhoudingen?
- Zo nee, heeft u zelf hierin bepaalde wensen en/of ideeën?

Vraag 30: Zo ja, wat zijn uw ervaringen met betrekking tot deze samenwerking? (mogelijke sterke en zwakke punten)

Afsluiting:

Wilt u nog iets toevoegen aan het interview?

Bijlage 7: Vragenlijst interviews scholieren en studenten

Interviewvragen scholieren/studenten

Geïnterviewde	
Contactgegevens	
Functie, bekleed vanaf	
Code (S1, S2, S3 etc.)	
Datum	
Begin- en eindtijd	

Introductie: de naam van respondent en de school waar hij/zij werkzaam is kunnen anoniem worden verwerkt in het eindrapport.

Introductievraag

Vraag 1: Kun je iets vertellen over wie bent?

- Leeftijd
- Schooljaar
- Opleiding/ schoollocatie

Algemene vragen criminele uitbuiting

Vraag 2: Wat is volgens jou criminele uitbuiting?

In dit onderzoek bedoelen wij met criminele uitbuiting dat een jongere tussen 12 en 18 jaar gedwongen wordt om strafbare feiten te plegen voor iemand anders. Denk bijvoorbeeld aan stelen, drugs rondbrengen of seksuele handelingen uitvoeren. Het gaat dan om uitbuiting, omdat het geld dat hiermee verdiend wordt, grotendeels gaat naar de persoon die de jongere dwingt om dit te doen.

Vraag 3: Maak jij je wel eens zorgen over criminele uitbuiting?

- Zo ja, kun je dit toelichten?

Vraag 4: Heb je wel eens te maken gehad met criminele uitbuiting?

- Zo ja, licht toe (bij jezelf of anderen) (concrete voorbeelden of een algemeen beeld)

Vraag 5: Ben jij zelf wel eens gevraagd om iets te doen voor iemand anders waarvan jij denkt dat dat criminele uitbuiting kan zijn?

- Zo ja, licht toe
- Wilde je dit toen ook zelf doen? Licht toe (vrijwillig of dwang)
- Hoe kende je die persoon die jou hiervoor heeft benaderd?

Vraag 6: Heb je ook gedaan wat er toen van jou gevraagd werd?

- Waarom wel en waarom niet?
- Vragen naar dwang/chantage
- Is deze dwang/chantage ook toegepast?

Rol scholen en scholieren/studenten

Vraag 7: Wat kan jouw school volgens jou doen om criminele uitbuiting te verminderen?

- Bijv. wat kan jouw mentor, vertrouwenspersoon, schoolmaatschappelijk werker doen.

Vraag 8: Heb je een bepaald beeld of beelden van **slachtoffers** van criminele uitbuiting?

- Profielschets slachtoffers
- Wat maakt jongeren volgens jou kwetsbaar voor criminele uitbuiting?

Vraag 9: Heb je een bepaald beeld of beelden van **dadere** van criminele uitbuiting?

- Profielschets dadere
- Wat maakt jongeren volgens jou kwetsbaar voor criminele uitbuiting?

Vragen over preventie

Vraag 10: Krijg jij op school lessen, trainingen en/of toelichting over criminele uitbuiting?

- Zo ja, waar gaat dit dan over en door wie wordt dit gegeven?
- Zo nee, heb je hier behoefte aan?

Vraag 11: Jongeren die zelfverzekerd zijn en goede sociale vaardigheden hebben, zijn minder kwetsbaar voor criminele uitbuiting. Wordt er binnen jouw school aandacht gegeven aan weerbaarheid en sociale vaardigheden? (voorlichting, trainingen, spellen etc.)

- Zo ja, waar gaat dit dan over en door wie wordt dit gegeven?
- Zo nee, heb je hier behoefte aan?

Vraag 12: Ben je van mening dat er op jouw school voldoende aandacht is voor criminele uitbuiting?

- Zo nee, wat mis je daarin?
- Zo ja, wat vind jij de sterke punten?

Vragen over signalering

Vraag 13: Aan welke signalen denk je een slachtoffer van criminele uitbuiting te herkennen?

- Oververmoeidheid;
- Storend in het onderwijsproces;
- Geen motivatie
- Nieuwe en dure kleding;
- Meerdere telefoons;
- Hoge afwezigheid;
- Slecht functioneren;
- Bijbaantjes tot midden in de nacht, en
- Ze hebben altijd smoesjes
- Waar let je op?
- Hoe gedraagt een **slachtoffer** zich volgens jou (meerdere gedragingen mogelijk)?
- Voorbeeldcasus?

Vraag 14: Aan welke signalen denk je een **dader** van criminele uitbuiting te herkennen?

- Oververmoeidheid;
  - Storend in het onderwijsproces;
  - Geen motivatie
  - Nieuwe en dure kleding;
  - Meerdere telefoons;
  - Hoge afwezigheid;
  - Slecht functioneren;
  - Bijbaantjes tot midden in de nacht, en
  - Ze hebben altijd smoesjes
- Waar let je op?
  - Hoe gedraagt een **dader** zich volgens jou (meerdere gedragingen mogelijk)?
  - Voorbeeldcasus?

Vragen over handelen (beleid/protocollen)

Vraag 15: Weet jij wat je moet doen als je denkt dat een medescholier/medestudent slachtoffer is van criminele uitbuiting?

- Zo ja, licht toe
- Zo nee, zou je dit willen weten? en op welke manier wil je hierover geïnformeerd worden?

Vraag 16: Weet jij wat je moet doen als je denkt dat een medescholier/medestudent dader is van criminele uitbuiting?

- Zo ja, licht toe (hoe weet jij dit)
- Zo nee, zou je dit willen weten? en op welke manier wil je hierover geïnformeerd worden?

Vraag 17: Ervaar je moeilijkheden in het melden van signalen? (niet durven te melden, niet willen snitchen, niet weten bij wie je moet zijn)

- Zo ja, licht toe
- Zo nee, waarom niet?

Vraag 18: Heb jij ideeën en/of tips over hoe criminele uitbuiting binnen jouw school kan worden verminderd?

Zorgen

Vraag 19: Maak je je momenteel zorgen over iemand of over jezelf met betrekking tot criminele uitbuiting?

- Zo ja, zou je willen delen waar je je zorgen over maakt? (het blijft anoniem)
  - Wilt het niet delen: heb je behoefte om iemand anders hierover te spreken? Kunnen wij je hierin helpen (doorsturen)?
- Kan je met je zorgen terecht bij iemand?

Afsluiting:

Wil je nog iets toevoegen aan het interview?